

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti
Katedra za muzeologiju

RAZVOJ NACIONALNIH MUZEJA U EUROPI

Diplomski rad

Kandidat: Magdalena Vrbanec
Mentor: dr.sc. Darko Babić

Zagreb, 2013.

SADRŽAJ

1.	Uvod.....	1
2.	Nacija i nacionalizam.....	3
	2.1. Opći pojam nacije i nacionalizma.....	3
	2.2. Razvojni proces nacija i nacionalizama.....	6
	2.3. Tijek razvoja hrvatske nacije.....	10
3.	Nacionalni muzeji.....	16
	3.1. Pojam i povijesni razvoj nacionalnih muzeja.....	16
	3.2. Nacionalni muzeji u suvremenom društvu.....	22
	3.2.1. Uloga i karakteristike nacionalnih muzeja.....	23
	3.2.2. Muzeji i nacionalni identitet.....	27
	3.2.3. Interpretacija i prikaz u nacionalnim muzejima.....	29
	3.3. Nacionalni muzeji u Europi.....	35
	3.4. Budućnost nacionalnih muzeja.....	44
4.	Nacionalni muzej u Hrvatskoj – mit ili realnost?.....	51
	4.1. Osnivanje Narodnog muzeja u Zagrebu.....	51
	4.2. Razvoj i dezintegracija Narodnog muzeja	59
	4.3. Uloga nacionalnog muzeja u hrvatskom društvu.....	64
5.	Zaključak.....	74
	Literatura.....	77

1. Uvod

Znanstvena promišljanja o naciji i nacionalizmu, fenomenima prisutnim već 200 godina na svjetskoj političkoj i društvenoj sceni, izrazito su aktualizirana sredinom druge polovice 20. stoljeća. Jedan od razloga njihova pojačanog teorijskog promišljanja zasigurno se nalazi u suvremenim društvenim kretanjima i procesima koji i danas održavaju veliki interes za istraživanje ove teme. Potaknuta sličnim razlozima, nedugo zatim uslijedila je aktualizacija muzejske problematike kojom se propituje dosadašnja uloga muzeja i način njihova rada u sve globaliziranijem društvu. Taj proces obuhvaća i kategoriju muzeja kojom se bavi ovaj rad, a to je nacionalni muzej. Riječ je o ustanovi čiji povijesni razvoj ne možemo promatrati van konteksta formiranja i razvoja nacija i nacionalnih država. Razvoj događaja tijekom 90-ih godina 20. stoljeća na prostoru Srednje i Istočne Europe (tranzicija i formiranje novih nacionalnih država) kao i trenutni procesi na prostoru europskog Zapada (pokreti za nacionalnu afirmaciju i emancipaciju) nanovo su aktualizirali i temu nacionalnih muzeja.

Ovim se radom želi upoznati razvoj institucije nacionalnog muzeja, njegova uloga i značaj tijekom povijesti, ali i u suvremenom društvu. Nacionalni muzeji, kao tema ovoga rada, proučavani su na temelju dostupne i relevantne literature domaćih, a posebice stranih autora. Iz pregleda literature možemo zaključiti da dotična tema još nije u dovoljnoj mjeri istražena. S porastom interesa za nacionalno muzeološku problematiku, u zadnjem se desetljeću povećala produkcija znanstvenih radova koji se bave ovom tematikom. Posebice veliki doprinos u proučavanju nacionalnih muzeja dao je nedavno dovršen trogodišnji projekt EuNaMus (European National Museums) čijim se rezultatima u znatnoj mjeri poslužio i ovaj rad. Projekt, pod pokroviteljstvom Europske komisije, bio je usmjeren na upoznavanje problematike europskih nacionalnih muzeja i dobivanje uvida u mogućnost upotrebe prošlosti za komuniciranje multikulturalnosti, a posredno i za prinos većoj koherentnosti Europe. Vjerojatno iz razloga što Hrvatska nema nacionalni muzej, muzejska struka u Hrvatskoj rijetko se bavi općom temom nacionalnih muzeja, dok nešto veći interes postoji za hrvatski Narodni muzej.

Sam rad koncipiran je u tri međusobno povezane tematske cjeline: nacija i nacionalizam, nacionalni muzeji te hrvatski nacionalni muzej. Za uvod u temu i dobivanje jasnijeg uvida u problematiku nacionalnih muzeja pažnja je najprije posvećena ideji nacije i nacionalizma te procesu formiranja nacija u 19. stoljeću, što uključuje i razvoj hrvatske nacije. Nakon uvida u okolnosti nastanka nacionalnih muzeja slijedi upoznavanje njihova pojma,

povijesnog pregleda i uloge od 19. stoljeća pa sve do danas. U radu su također prikazane karakteristike nacionalnih muzeja, njihovo djelovanje i način rada te utjecaj na nacionalni identitet. Ujedno se promišlja o njihovoj budućnosti uzimajući pritom u obzir suvremene izazove s kojima se suočavaju nacionalni muzeji kao i muzeji u cjelini. Nakon pregleda europskih nacionalnih muzeja slijedi upoznavanje s Narodnim muzejom u Zagrebu, prvim hrvatskim nacionalnim muzejom, ali i dezintegracijskim faktorima zbog kojih Hrvatska danas nema svoj nacionalni muzej.

Nacionalni muzeji putem prikupljanja, zaštite i prezentiranja muzejskih predmeta štite kulturnu i prirodnu baštinu svoga naroda te nude prikaz povijesnog razvoja nacije i nacionalne države što ih čini važnim kulturnim ustanovama koje uživaju značajan autoritet u društvu. Zanima nas u kakvom su zapravo odnosu fenomen nacije i nacionalizma s fenomenom nacionalnog muzeja. Također želimo propitati njihov odnos prema promjenama i izazovima suvremenog društva.

2. Nacija i nacionalizam

2.1. Opći pojam nacije i nacionalizma

Pri pokušaju definiranja pojmova nacija i nacionalizam neizbježan je susret s različitim teorijskim postavkama koje se u globalu kreću između dva suprotstavljena polazišta, nacija kao iskonska ili nacija kao moderna zajednica. U posljednja tri desetljeća među disciplinarno različitim istraživačima primjetan je veliki interes za teorijsko promišljanje o fenomenu nacije i nacionalizma. Iz opširne literature možemo izdvojiti nekoliko najpoznatijih teorija koje pokušavaju odgovoriti na pitanje što je to nacija i nacionalizam, iz kojih se razloga i u kojem vremenskom periodu pojavljuju, prikazati njihov razvojni put te pokušati objasniti ljudsku privrženost naciji.

Iz izraza "primordijalno" kao nešto prvobitno, praiskonsko, izvorno izvodi se teorijska pretpostavka o naciji kao organskoj zajednici utemeljenoj na zajedničkom etničkom podrijetlu njezinih članova. Etničnost, ovdje shvaćena kao vrlo prošireno srodstvo, prema nekim primordijalističkim teoretičarima izvire iz ljudskih gena, prema drugima iz racionalnosti i osjećajnosti, a dio njih etničnost crpi iz kulture.¹ Najviše je zastupljeno shvaćanje koje razlog privrženosti pojedinca određenoj zajednici objašnjava primordijalnom odnosno prirodnom povezanošću proizašlom iz zajedničkog jezika, vjere, običaja, teritorija.² Etničnost je duboko ukorijenjena u ljudima, u njihovoj svijesti i ponašanju pa je prema tome etnička jezgra nepromjenjiva. Stoga se podrijetlo nacije može pronaći "*...u starijim oblicima ili dubljim slojevima grupnog identiteta i međugrupnih odnosa*".³ Primordijalistima je nacija prirodna, evolutivna tvorevina kojoj pojedinac prirodno pripada budući da samim rođenjem stječe određena trajna nacionalna obilježja.

Povijesni kontinuitet nacije zastupa i sljedeći teorijski pravac, perenijalizam, koji za razliku od prethodnog, objektivna svojstva (jezik, religiju, običaje itd.) etničke zajednice ili nacije vidi kao povijesne i društvene, a ne prirodne pojave.⁴ Prema ovom teorijskom pravcu nacija, kao "*ljudska i društvena pojava*" postoji oduvijek, kroz cijelu zabilježenu povijest, u prikrivenom ili otvorenom obliku.⁵ Nacija je stara i vječna, ali ujedno osuvremenjena,

¹ KATUNARIĆ, *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*, 158-168.

² SMITH, *Nacionalizam i modernizam*, 156.

³ KATUNARIĆ, *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*, 150.

⁴ SMITH, *Nacionalizam i modernizam*, 163.

⁵ *Isto*, 163.

politizirana etnokulturna zajednica sa zajedničkim podrijetlom i autentičnom kulturom ukorijenjenom u njezinu tradiciju.⁶

U suprotnom smjeru razvila se modernistička paradigma nacije i nacionalizma. Unatoč tome što se interpretacije pojedinih autora ove škole ponešto razlikuju, modernistima je zajedničko poimanje nacije kao moderne tvorevine proizašle iz procesa modernizacije. Razvoj industrijalizacije i tržišne ekonomije, opće opismenjivanje i obrazovanje stanovništva, politička demokratizacija društva i razvoj medija pridonijeli su nastanku nacije.⁷ Modernisti, suprotno prethodno navedenim teorijama, zastupaju tezu da nacionalizam prethodi naciji. Odbacuju prirodnost i drevnost nacije te osporavaju bilo kakvu sličnost između suvremenog nacionalnog i predmodernog etničkog identiteta. Za moderniste nacija, shvaćena kao teritorijalno politička zajednica, ne postoji sama od sebe, nije ukorijenjena u povijest nego je tvorevina modernoga doba. Kao posljedica određenog vremena i okolnosti, nacija se smatra društvenom kreacijom nastalom svjesnim i namjernim djelovanjem novostvorene političke i kulturne elite i društvenih pokreta.⁸ Modernisti naglašavaju aktivnu ulogu elita koje uspijevaju mobilizirati i ujediniti mase poradi kontroliranja društvenih promjena, ali i ostvarivanja vlastitih ciljeva i koristi. Osjećaj društvene pripadnosti naciji ne proizlazi iz posjedovanja određenih svojstava nego iz stjecanja određenih sposobnosti (na primjer ovladavanja nacionalnim standardnim jezikom) i ljudskog djelovanja.⁹ U samom kreiranju nacije elita se poslužila kulturom. S razvojem industrijsko i tržišno usmjerenog društva nametnula se potreba za njegovom kulturnom homogenizacijom i političkom legitimacijom.¹⁰ Ljudi žele biti ujedinjeni u političkom smislu sa svima onima koji dijele njihovu kulturu stoga nacija, prema Ernestu Gellneru nastaje "*stapanjem volje, kulture i političke zajednice*".¹¹ On smatra da je nacija politički izmišljena zajednica budući da se njezina kultura u rukama nacionalizma preobražava, dijelom potiskuje, a dijelom izmišljava prema potrebama elite. Benedict Anderson smatra da je "*zamišljena zajednica*" prikladniji izraz budući da se povezanost između njezinih pripadnika ne fabricira nego kreira na osnovi jezika.¹² Razvoj tiska i kapitalizma omogućio je standardizaciju jezika što je potaklo i nastanak nacionalne svijesti.¹³ Glavni kriterij nacije za Erica Hobsbawma je "*izmišljena tradicija*". Selektivno

⁶ SMITH, *Nacionalizam i modernizam*, 22-23.

⁷ KATUNARIĆ, *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*, 181.

⁸ SMITH, *Nacionalizam i modernizam*, 22-23.

⁹ *Isto*, 23.

¹⁰ GELLNER, *Nacije i nacionalizam*, 59 i 71.

¹¹ *Isto*, 75-77.

¹² SMITH, *Nacionalizam i modernizam*, 134-135 i 139-141.

¹³ *Isto*, 138-139.

odabrani elementi tradicije povezuju se s novo izmišljenim, stvarajući pritom fiktivni kontinuitet s prošlošću na temelju čega moderne elite politički konstruiraju naciju.¹⁴

Kompromis između primordijalizma i perenijalizma s jedne strane i modernizma s druge, ponudio je etnosimbolizam. Njegov predstavnik, Anthony D. Smith, slaže se s modernistima da je nacija nova, moderna i stvorena zajednica, ali pritom odbacuje njihovo poimanje nacije kao fiktivne zajednice nastale pukom manipulacijom elita. Prema njemu, suvremena nacija vuče korijene iz znatno starijih zajednica iz prošlosti. Te predmoderne, prema Smithu etničke zajednice, povezane su zajedničkim povijesnim i kulturnim mitovima, sjećanjima, simbolima i vrijednostima na temelju kojih njeguju osjećaj kontinuiteta.¹⁵ Na osnovi tih trajnih etničkih zajednica nastaje nacija u kojoj ostaje pohranjena njihova etnička jezgra.¹⁶ Unatoč zajedničkim obilježjima, ono što naciju razlikuje od etnije su elementi karakteristični za moderno društvo - jasno definirani teritorij, uređeni ekonomski i pravni sustav te javna kultura.¹⁷ Prema tome, razvoj nacija potaknuli su procesi modernizacije 18. i 19. stoljeća, ali jedino tamo gdje je postojao nužni preduvjet, a to je predmoderna etnička zajednica sa specifičnim kulturno-simboličkim nasljeđem. Nacija nije mogla biti jednostavno rezultat samovolje elite i njezine nacionalističke ideologije jer je bila ograničena tradicijom i kulturom etničke zajednice na čijim se temeljima izgrađivala.¹⁸ Unatoč svim razlikama, između elita i masa postojao je osjećaj kulturne sličnosti koji je imao presudnu ulogu u razvoju nacije.

U današnje je vrijeme *"nacija postala norma društvene i političke organizacije, a nacionalizam najrasprostranjenija ideologija"*.¹⁹ Unatoč tome postoji postmodernističko gledište koje smatra da će aktualni globalizacijski procesi dovesti do dezintegracije i nestanka nacionalnih država i do njihove zamjene s organizacijama šireg, nadnacionalnog karaktera.²⁰ Postmodernisti suvremene promjene na političkoj, ekonomskoj, kulturnoj i komunikacijsko-tehnološkoj razini smatraju uzročnicima fragmentacije nacionalnih identiteta i postupnog odumiranja nacionalnih država. Umjesto njih stvaraju se nova nadnacionalna udruženja i identiteti i razvija globalna kultura. Ako pogledamo trenutnu političku situaciju možemo izvesti i suprotan zaključak, a to je da globalizacija ne zatamljuje nego upravo oživljava

¹⁴ KATUNARIĆ, *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*, 231-232.

¹⁵ SMITH, *Nacionalizam i modernizam*, 194-195.

¹⁶ KATUNARIĆ, *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*, 172-173.

¹⁷ SMITH, *Nacionalizam i modernizam*, 199.

¹⁸ *Isto*, 183.

¹⁹ *Isto*, 198.

²⁰ *Isto*, 217.

etnonacionalne identitete kao što je slučaj sa Škotima i Velšanima u Ujedinjenom Kraljevstvu ili Kataloncima i Baskima u Španjolskoj.

2.2. Razvojni proces nacija i nacionalizama

Ljudi su oduvijek imali potrebu pripadati, biti dio veće skupine ljudi koju povezuju teritorijalni, religijski, ekonomski ili neki drugi razlozi. Među pripadnicima iste skupine njegovalo se zajedništvo i solidarnost, a sam je pojedinac iz zajednice crpio osjećaj sigurnosti i samopouzdanja te mogućnost stjecanja određenog identiteta.²¹ Tijekom povijesti postojali su različiti tipovi kolektivnog povezivanja uz mogućnost razvitka političke vlasti (primjer su polisi, kraljevstva, gradovi-države i slično).²² Oni u osnovi nemaju ništa zajedničko s nacijom i nacionalizmom budući da razvoj potonjih nije bio ni moguć u predmodernim vremenima. Naime, u srži same nacije nalaze se ideje koje će tek iznijeti nova liberalna ideologija 18. i 19. stoljeća.²³ Preokret u društvenoj misli predstavlja ideja jednakosti, ideja da su svi ljudi jednaki u svojim pravima i obavezama što je bilo u suprotnosti s dotadašnjim starim feudalno-staleškim sustavom i njegovim povlaštenim kategorijama ljudi.

Novovjekovni modernizacijski procesi stvorili su uvjete u kojima je bio moguć razvoj nacionalizma i nacije.²⁴ U osnovi modernizacije nalazila se znanstvena revolucija 17. i 18. stoljeća koja je uzrokovala promjenu svjetonazora te iznijela ideju napretka dok je razvoj tehnologije u 18. i 19. stoljeću doveo do revolucije u agrarnoj i industrijskoj proizvodnji i prometu.²⁵ Snažne političke i društvene promjene pokrenulo je osnivanje SAD-a i američka *Deklaracija o nezavisnosti*, prihvaćena 1776. godine, u kojoj stoji sljedeće: "*Držimo da su same po sebi jasne ove istine: svi su ljudi stvoreni jednaki; njihov im je Stvoritelj dao određena neotuđiva prava, među ostalima pravo na život, na slobodu i težnju za srećom; ljudi radi osiguranja tih prava postavljaju vlade, koje svoje prave ovlasti izvode iz pristanka onih, kojima vladaju; narod ima pravo promijeniti ili ukloniti vladu, ako ona škodi tim ciljevima; može postaviti novu vladu...*".²⁶ Oživotvoreni ideali europskog prosvjetiteljstva u SAD-u, pojačali su težnju za revolucionarnim promjenama u Europi. O tome nam svjedoči politička revolucija u Francuskoj iz 1789. godine, koja svojom *Deklaracijom o pravima čovjeka i*

²¹ CIPEK, "Nacija kao izvor političkog legitimiteta", *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, 18.

²² *Isto*, 18.

²³ FRESL, "Faze integracije hrvatske nacije", *Pravnik*, 42, 1 (86), 2008., 125.

²⁴ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 13.

²⁵ *Isto*, 15.

²⁶ THE CHARTERS OF FREEDOM, "Declaration of Independence".

građanina nadmašuje svoj američki uzor. Načelo da se "*ljudi rađaju i ostaju slobodni i jednaki u pravima*" određuje se kao prirodno i nezastarivo pravo koje nadilazi državne granice.²⁷ Francuska revolucija postavila je temelje novog društvenog poretka proglašivši načelo narodnog suvereniteta te iznijevši načelo slobode i jednakosti svih građana pred zakonom. Navedeni fenomeni doveli su do afirmacije novih političkih, društvenih i ekonomskih načela čiji se korijeni nalaze u filozofiji prosvjetiteljske misli 18. stoljeća.

Modernizacijski proces i sve promjene koje su ga pratile, postepeno, ali ubrzano slabili su stari državni poredak ("*ancien régime*") i dotadašnje feudalno društveno uređenje. Razvoj znanosti i tehnologije omogućio je veću produktivnost rada, a shodno tome i pojavu tržišnog gospodarstva stvarajući time uvjete za prijelaz iz feudalnog u kapitalistički način proizvodnje i rada. Pored navedenog, veću pokretljivost stanovništva potaknuo je i razvoj prometa i širenje komunikacijske mreže. Sve je to stvorilo uvjete za preobrazbu dotad izrazito polariziranog i staleški stratificiranog predmodernog društva. Naime, omogućena je socijalna pokretljivost u društvu bez obzira na stalešku pripadnost pojedinca što je olabavilo granice među slojevima te vodilo postupnom rastakanju i ukidanju staleškog sustava.²⁸ Time su stvoreni uvjeti za izgradnju građanskog društva sastavljenog od slobodnih i ravnopravnih pojedinaca s jednakim pravima i obavezama. Sljedeći uvjet za uspostavu liberalnog građanskog društva, a time i moderne nacionalne države bila je modernizacija političke misli i djelovanja. Veliki izazov dotadašnjem državnom poretku u kojem vladar kao nositelj državnog suvereniteta uživa neograničenu političku vlast izvedenu iz "*milosti Božje*", predstavljala je ideja narodne suverenosti prema kojoj legitimna politička vlast proizlazi iz volje naroda.²⁹ Prema novom shvaćanju, suverenitet države počiva u narodu koji prestaje biti pasivna grupacija podanika te postaje samosvjesna politička zajednica, nacija.³⁰ Činjenica da su slobodni i jednakopravni pojedinci-građani svjesno ujedinjeni u cilju izgradnje kvalitetnijeg društva, označava preobrazbu naroda u naciju. Da bi se ona ostvarila bilo je potrebno provesti i proces "*kulturne standardizacije*".³¹ To je značilo formirati jezični standard i oblikovati jedinstveno kulturno područje u čemu je uvelike pripomogla primjena sustavnog obrazovanja na šire slojeve stanovništva.

²⁷ THE AVALON PROJECT (Documents in Law, History and Diplomacy), "Declaration of the Rights of Man - 1789".

²⁸ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 15.

²⁹ MATIĆ, "Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?", *Socijalna ekologija*, 14, 1-2, 2005., 78.

³⁰ *Isto*, 78.

³¹ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 17-18.

Svi navedeni procesi bili su preduvjet stvaranja moderne države čiji je razvoj započeo još u razdoblju ranog novog vijeka, u sklopu starog staleško-feudalnog sustava. Naime, u vrijeme razvoja europskog apsolutizma vladari su provodili niz modernizacijskih mjera poradi učvršćivanja državne vlasti i uspostave što učinkovitije kontrole. Iz tih su razloga ustrojavali jedinstvenu upravu, provodili teritorijalnu integraciju, stvarali sustav javnih institucija, reformirali sudstvo i porezni sustav, provodili kulturnu standardizaciju, nastojali stvoriti ujednačeni sustav podanika te brojnim drugim reformama izgrađivali centraliziranu državu u kojoj leže korijeni moderne državne organizacije.³² Na njihovim temeljima spomenuti modernizacijski procesi 18. i 19. stoljeća nastavili su izgradnju moderne države i krenuli u oblikovanje građanskog društva, izvorišta moderno koncipiranog državnog suvereniteta. Rastakanje staleške povezanosti usmjerilo je odanost pojedinaca prema državi kao teritorijalno političkom okviru koji omogućuje političku afirmaciju njihova naroda, koji stjecanjem političke svijesti postaje nacija.³³

S obzirom na različiti intenzitet modernizacije i proces integriranja nacije i moderne države izvedena je općeprihvaćena podjela na politički nacionalizam zapadnoeuropskih zemalja i etnonacionalizam srednjoeuropskih.³⁴ Nacionalizam kao politička ideologija i pokret koji teži oblikovanju nacije i stvaranju samostalne nacionalne države jedinstven je fenomen kojeg razlikuju tek omjer političkog i etničkog identiteta u navedenim tipovima.³⁵ Sam proces formiranja nacija u Europi različit je na prostoru europskog Zapada gdje su moderne države prethodile razvoju nacije od prostora Srednje, Istočne i Jugoistočne Europe gdje je taj proces tekao obrnutim smjerom, od oblikovanja nacije prema stvaranju nezavisne nacionalne države.³⁶

Na prostoru zapadne Europe nacija, shvaćena kao politička zajednica ravnopravnih građana, proglašena je izvorištem i nositeljem suvereniteta te je kao takva preuzela okvir postojeće dinastičke države.³⁷ Nacionalni identitet baziran je prvenstveno na građanskim vrijednostima i političkim pravima i interesima pojedinca, a ne na jezično-kulturnom identitetu zajednice.³⁸ Na ovom prostoru rano su se oblikovale snažne apsolutističke države

³² MATIĆ, "Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?", *Socijalna ekologija*, 14, 1-2, 2005., 77.

³³ *Isto*, 79.

³⁴ STANČIĆ, "Između političkog nacionalizma i etnonacionalizma: od hrvatske staleške "nacije" (*natio croatica*) do hrvatskoga "političkog naroda", *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, 34.

³⁵ CIPEK, "Nacija kao izvor političkog legitimiteta", *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, 18.

³⁶ STANČIĆ, "Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja", *Cris*, 10, 1, 2008., 8.

³⁷ *Isto*, 8.

³⁸ *Isti*, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 23.

koje su radi funkcioniranja svoje uprave provodile procese centralizacije i kulturne standardizacije, a time i integraciju i homogenizaciju stanovništva. Stoga je ovdje kulturna standardizacija provedena dovoljno rano da bude shvaćena kao etnički neutralan i funkcionalan proces koji se i u novim okolnostima koristio u integraciji građanske nacije, neovisno o etničkom podrijetlu njezinih pripadnika.³⁹

Na srednjem, istočnom i jugoistočnom prostoru Europe modernizacijski proces odvijao se znatno sporije nego na zapadu. Zbog nedostatka razvijenog i snažnog građanstva bilo je onemogućeno formiranje društvenog sloja koji bi iznio ideju nacije kao zajednice ravnopravnih građana te doveo u pitanje postojeći staleški sustav. Umjesto toga najčešće se oblikovala interesna zajednica plemstva i imućnog građanstva, elita koja je radi zaštite zajedničkih gospodarskih i političkih interesa te očuvanja stečene društvene pozicije provodila ograničene društvene promjene.⁴⁰ Uska tradicionalna društvena elita, kao nositelj nacije na prostoru srednje Europe, zbog svog je socijalnog položaja bila u nemogućnosti afirmirati naciju kao političku zajednicu ravnopravnih građana-pojedinaca.⁴¹ Stoga se razvila ideja o naciji kao kolektivnom identitetu nadređenom pojedincu, identitetu koji je položen na jezik i kulturu te zbog toga sposoban povezati različite društvene slojeve, posebice u specifičnim političkim prilikama na ovom prostoru.⁴² Za razliku od zapadne Europe ovdje je *"izvorište nacije i suvereniteta s pojedinaca ravnopravnih građana preneseno na naciju kao jezično-kulturni, etnički kolektivitet koji je nadređen pojedincu i koji nacionalno određuje pojedinca."*⁴³ Iz tog su razloga na srednjoeuropskom prostoru nacionalni pokreti najprije bili usmjereni na standardizaciju nacionalne kulture i razvoj jedinstvenog jezično-kulturnog identiteta, a zatim prema oblikovanju moderne nacionalne države.⁴⁴ Neujedinjene i podčinjene nacije odredile su jezik i kulturu bitnim obilježjima svog nacionalnog identiteta na temelju kojih su argumentirale težnju za ujedinjenje ili samostalnost. Pravo na slobodu i jednakost isticalo se kada se vlastitu naciju stavljalo u odnos s drugim nacijama ili u odnos s vladarom, a skromnije u primjeni među njezinim pripadnicima.⁴⁵ Politička prava pojedinca

³⁹ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 23-24.

⁴⁰ Isti, "Između političkog nacionalizma i etnonacionalizma: od hrvatske staleške "nacije" (*natio croatica*) do hrvatskoga "političkog naroda", *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, 38.

⁴¹ Isti, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 37.

⁴² *Isto*, 37.

⁴³ Isti, "Između političkog nacionalizma i etnonacionalizma: od hrvatske staleške "nacije" (*natio croatica*) do hrvatskoga "političkog naroda", *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, 39.

⁴⁴ Isti, "Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja", *Cris*, 10, 1, 2008., 8.

⁴⁵ Isti, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 30.

žrtvovana su u korist nacije kao kolektiviteta ne bi li se ostvarili nacionalni interesi to jest osigurao njezin opstanak i samostalnost.⁴⁶

2.3. Tijek razvoja hrvatske nacije

Znatan dio srednjoeuropskog prostora nalazio se pod upravom Habsburške Monarhije, višenacionalne državne tvorevine u čijem se sastavu nalazio i prostor današnje Hrvatske. Tijekom ranog novog vijeka hrvatski je prostor bio podijeljen između više država sve do početka 19. stoljeća kada je u cijelosti okupljen unutar Habsburške Monarhije, ali i upravno razjedinjen između austrijskog i ugarskog dijela države. Hrvatska je unutar spomenute zajednice bila jedna od tako zvanih "*malih nacija*" pri čemu se ne misli na brojnost njezinih pripadnika nego njezin neravnopravni položaj u odnosu na stranu vladajuću naciju, u konkretnom slučaju podređenost hrvatske prema njemačkoj i mađarskoj naciji.⁴⁷ Ipak je tadašnja civilna Hrvatska uživala određenu razinu političke autonomije u sklopu ugarskog dijela Monarhije budući da je uz Ugarsku jedina raspolagala institucijama staleške države (županije, sabor, ban).⁴⁸ One nam svjedoče o njezinom političkom kontinuitetu zbog kojeg Hrvatska pripada kategoriji "povijesnih nacija" "*...koje su još u srednjem vijeku činile političke entitete, imale vlastitu vladajuću feudalnu klasu, ali su izgubile političku neovisnost ili bitne attribute prije no što su se razvile u moderne nacije*" za razliku od "nacija bez povijesti" koje "*u svojoj pretkapitalističkoj prošlosti nisu bile stjecište neovisnog političkog oblikovanja*" kao na primjer slovačka ili slovenska nacija.⁴⁹

U razdoblju ranog novog vijeka Habsburška monarhija polako se razvijala u apsolutističku državu, posebice tijekom 18. stoljeća kada je u sklopu prosvijećenog apsolutizma provodila mnoge modernizacijske reforme ne bi li umanjila zaostajanje za razvojem zapadnoeuropskih zemalja. Osim kasnijeg otvaranja ovog prostor modernizacijskim promjenama one su također provođene u bitno drugačijim društvenim prilikama nego na zapadu. Ovdje su tradicionalne elite bile dovoljno snažne da pružaju otpor nametnutim promjenama, a sami njezini nositelji skloni očuvanju nekih elemenata tradicionalnog sustava.⁵⁰ Središnjim vlastima Habsburške monarhije pošlo je za rukom provesti tek

⁴⁶ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 30.

⁴⁷ HROCH, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi (Komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija)*, 10.

⁴⁸ STANČIĆ, "Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja", *Cris*, 10, 1, 2008., 9.

⁴⁹ HROCH, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi*, 37.

⁵⁰ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 31.

djelomičnu modernizaciju. S jedne strane poticali su stvaranje jedinstvenog kulturnog prostora s njemačkim kao neutralnim upravnim jezikom dok su s druge strane radi funkcioniranja centralizirane višejezične države podupirali standardizaciju nenjemačkih vernakulara.⁵¹

Habsburška je monarhija u skladu s procesom izgradnje jedinstvene i centralizirane države težila ukinuću zasebnog političkog položaja Hrvatske i Ugarske te sužavanju vlasti njihova plemstva koje je putem staleških institucija osiguravalo političku samoupravu. Ono je pružilo snažan otpor pokušajima centralizacije i germanizacije Hrvatske i Ugarske te bilo uspješno u očuvanju staleške ustavnosti i političke autonomnosti, zbog čega Habsburška monarhija nije uspjela na čitavom svom prostoru u jednakoj mjeri realizirati svoju apsolutističku viziju.⁵² Pod bečkim pritiskom, hrvatska je politika bila sklona tražiti oslonac u Ugarskoj, ali se posebice od kraja 18. stoljeća našla izvrgnuta pritisku velikomađarskog nacionalizma koji se u tom razdoblju počeo razvijati i težiti stvaranju velike mađarske nacionalne države sve do Jadranskog mora. Pritom je mađarsko plemstvo osporavalo hrvatsku državnu posebnost te nastojalo hrvatski prostor jezično i nacionalno mađarizirati. U tom razdoblju, pod mađarskim se utjecajem stala razvijati ideja nacije i među hrvatskim plemstvom stoga možemo govoriti o početku razvoja nacionalnog pokreta na hrvatskom prostoru.⁵³

Tijekom srednjovjekovlja, na prostoru širem od današnjih granica hrvatske države, razvila se zajednica hrvatskog etnokulturnog identiteta. Njezin društveni razvoj pratio je proces socijalne i kulturne stratifikacije koji je kroz razdoblje ranog novog vijeka oblikovao prednacionalnu zajednicu sastavljenu s jedne strane od gornjih društvenih slojeva, to jest društvene elite, a s druge strane od hrvatske etničke zajednice koju su činili prvenstveno niži društveni slojevi, seljaštvo i ostalo pučanstvo.⁵⁴ Unatoč jasnoj odvojenosti, postojao je u tom razdoblju određeni nivo komunikacije između navedenih društvenih razina koje se putem nacionalnog procesa međusobno integriraju tijekom 19. i 20. stoljeća. Iz tog se razloga razdoblje prije početka nacionalnog pokreta naziva protonacionalizam u kojem su hrvatska etnička zajednica i gornji društveni slojevi to jest pripadnici "staleža i redova" razvili zasebne kolektivne identitete, kod prvih utemeljene na etničnosti kod drugih u staleškom sustavu i

⁵¹ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 34.

⁵² *Isto*, 36.

⁵³ *Isto*, 72.

⁵⁴ Isti, "Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja", *Cris*, 10, 1, 2008., 7.

"povijesnom pravu".⁵⁵ Hrvatsko plemstvo civilne Hrvatske i Slavonije čuvalo je tradiciju i povijesno sjećanje na Trojednu kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju kao na stalešku srednjovjekovnu hrvatsku državu u opsegu prije turskih osvajanja. Na tom širem povijesnom prostoru protezala se u prošlosti vlast hrvatskih staleža i staleških institucija te kasnije, u novom vijeku baziralo njihovo "povijesno pravo" kao pravo na samostalnost i teritorijalnu cjelovitost kraljevstva u njegovim srednjovjekovnim okvirima.⁵⁶ Politička zajednica hrvatskog plemstva bila je nositelj suvereniteta na teritoriju te povijesne države, tvoreći pritom tako zvanu hrvatsku stalešku "naciju" (*natio croatica*).⁵⁷ Ovaj pojam nije uključivao pučko stanovništvo na prostoru Trojedne kraljevine budući da je staleška pripadnost, a ne etnički identitet bilo odlučujuće identifikacijsko sredstvo u tadašnjem poimanju nacije.

Zbog političke razdvojenosti i različitih razvojnih putova tijekom novog vijeka, u hrvatskim se pokrajinama formirala različita društvena struktura te pojavila svijest o pokrajinskoj pripadnosti i zasebnosti u obliku pokrajinskog partikularizma (kajkavsko "horvatstvo", dalmatinstvo, slavonsvo).⁵⁸ Osjećaj pokrajinskog patriotizma kao i nesklonost hrvatskom integracijskom procesu, u najvećoj se mjeri razvio među višim društvenim slojevima zbog njihova otpora nadolazećim društvenim i drugim promjenama te težnje za zadržavanjem zasebnog društvenog položaja unutar određene pokrajine.⁵⁹ Većina pripadnika tradicionalne društvene elite, posebice plemstvo sjeverne Hrvatske to jest civilne Hrvatske i Slavonije njegovalo je tradiciju srednjovjekovne hrvatske države te stoga težilo teritorijalnoj integraciji njenih razjedinjenih povijesnih dijelova.⁶⁰

Hrvatsko je plemstvo putem institucija staleške države u vrijeme prosvijećenog apsolutizma pružalo otpor nametanju njemačkog, a od kraja 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća mađarskog kao službenog jezika. Ono se branilo na način da štiti dotadašnju upotrebu latinskog upravnog jezika budući da hrvatski standardni jezik još nije bio razvijen. Time su također branili svoja "municipalna prava" na temelju kojih su imali pravo da sami odlučuju o službenom jeziku i ostalim pitanjima na području pod njihovom političkom autonomijom. U stvarnosti, ta je politička autonomija zapravo bila vrlo ograničena i izložena pritisku mađarske politike stoga je hrvatsko plemstvo u prvoj polovici 19. stoljeća prvenstveno bilo usmjereno

⁵⁵ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 94-96.

⁵⁶ *Isto*, 96.

⁵⁷ Isti, "Između političkog nacionalizma i etnonacionalizma: od hrvatske staleške "nacije" (*natio croatica*) do hrvatskoga "političkog naroda", *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, 40.

⁵⁸ Isti, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 75 i 101.

⁵⁹ FRESL, "Faze integracije hrvatske nacije", *Pravnik*, 42, 1 (86), 2008., 129.

⁶⁰ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 75.

na očuvanje staleških političkih institucija, Sabora i županija te na zaštitu hrvatske autonomije.⁶¹ Potaknuta vanjskim modernizacijskim kretanjima, ta je "plemička nacija" usporedno provodila blage modernizacijske aktivnosti na području sjeverne Hrvatske, uključujući rad na oblikovanju jedinstvenog hrvatskog standardnog jezika i osnivanju kulturnih institucija.⁶² Navedena protomodernizacijska nastojanja plemićke "natio croatica" i njihova borba za očuvanje političke autonomije iz kraja 18. i početka 19. stoljeća, historiografija definira kao razdoblje koje prethodi hrvatskom preporodnom pokretu ili ga definira kao njegovu početnu fazu.⁶³ Hrvatsko se plemstvo u periodu od 1830-ih do sredine 19. stoljeća postepeno uključilo u hrvatski preporodni pokret te kroz postojeće staleške institucije počelo voditi aktivnu političku borbu prvenstveno usmjerenu ka postizanju većeg stupnja hrvatske samostalnosti.⁶⁴ Na taj se način plemićka "natio croatica" uključila u proces stvaranja hrvatske nacije da bi ukidanjem feudalnih odnosa i staleškog sustava 1848. godine plemstvo i formalno izgubilo svoju društvenu funkciju i zaseban identitet te se integriralo u hrvatsku naciju.⁶⁵

Razdoblje koje je prethodilo Ilirskom to jest hrvatskom preporodnom pokretu, pored angažiranja plemićkih staleških tijela, obilježava nezavisno i individualno djelovanje pojedinaca oko hrvatskog jezično-kulturnog razvoja. Posebice u drugom dijelu dvadesetih i prvom dijelu tridesetih godina 19. stoljeća, kada su pod utjecajem političkih i društvenih prilika u Europi te prvenstveno usponom mađarskog nacionalnog pokreta, u Hrvatskoj stvarani uvjeti za razvoj nacionalne ideje i pokretanje organiziranog pokreta. Preporodna je jezgra prihvatila tada prevladavajuće srednjoeuropsko poimanje nacije kao jezično-kulturne zajednice stoga je stvorila jedinstvenu hrvatsku grafiju te aktivno radila na formiranju jedinstvenog hrvatskog standardnog jezika.⁶⁶

Godine 1835., pokretanjem lista "Novine horvatzke" s tjednim prilogom "Danica Horvatzka, Slavonzka i Dalmatinzka" započeo je preporodni pokret te intenzivno javno djelovanje preporodne generacije u okviru Ilirskog pokreta kao organiziranog oblika hrvatskog narodnog preporoda.⁶⁷ Na njihov snažan poticaj odazvala se šira javnost posebice viši društveni slojevi – značajan dio plemstva, imućnije građanstvo te svjetovna i svećenička

⁶¹ STANČIĆ, "Između političkog nacionalizma i etnonacionalizma: od hrvatske staleške "nacije" (*natio croatica*) do hrvatskoga "političkog naroda"", *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, 42-43.

⁶² Isti, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 98.

⁶³ *Isto*, 72.

⁶⁴ *Isto*, 98.

⁶⁵ *Isto*, 98-99.

⁶⁶ Isti, "Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja", *Cris*, 10, 1, 2008., 9-10.

⁶⁷ FRESL, "Faze integracije hrvatske nacije", *Pravnik*, 42, 1 (86), 2008., 132.

inteligencija.⁶⁸ U početku je rad preporoditelja prvenstveno bio usmjeren na kulturnu djelatnost, od razvoja književnosti na hrvatskom jeziku i pismu, osnivanja knjižnica i čitaonica, na osnivanje kulturnih i drugih vrsta institucija, na uvođenje hrvatskog jezika kao službenog u javni život sjeverne Hrvatske i slično. Politički pak program hrvatskog preporodnog pokreta krenuo je od tradicionalnog političkog programa hrvatskog plemstva te stao težiti teritorijalnoj cjelovitosti i samostalnosti Hrvatske u okviru Habsburške Monarhije.⁶⁹ Vrhunac preporoda počinje 1845. godine kada Hrvatski sabor u potpunosti preuzima program preporodnog pokreta pa u skladu s njim odlučuje osnovati najviše nacionalne institucije, od samostalne hrvatske vlade do osnivanja sveučilišta.⁷⁰ Korak dalje poduzima posljednji staleški Sabor 1847. godine kada proglašava hrvatski službenim jezikom u Hrvatskoj te iznosi svoj stav o potrebi ukidanja feudalnih odnosa. Revolucionarna 1848. godina predstavlja vrhunac hrvatskog narodnog preporoda zbog preobrazbe kulturnog preporodnog pokreta u politički pokret. Sazvan je prvi nestaleški, građanski Sabor, prekinuti svi državnopravni odnosi s Ugarskom te prihvaćena politika federalističkog preuređenja Monarhije. Ta je godina ujedno označila i kraj hrvatskog preporodnog pokreta budući da su mnoge političke i društvene promjene povučene nakon sloma revolucionarnih gibanja u Monarhiji 1849. i ponovnog uvođenja apsolutizma. Unatoč tome, intenzivan i organiziran rad hrvatskog preporodnog pokreta na političkoj i kulturnoj društvenoj sferi rezultirao je njegovim trajnim uspjehom u nacionalnom osvješćivanju hrvatskog društva i oblikovanju hrvatske nacije, a također je postavio političke temelje za daljnji proces integracije hrvatske nacije.

U drugoj polovici 19. stoljeća razvijene su na hrvatskom prostoru dvije nacionalno integracijske ideologije. Narodna stranka, nositeljica ilirske ideje, težila je stvaranju cjelovite i u većoj mjeri samostalnije hrvatske nacionalne države u sklopu Habsburške monarhije, a kao zastupnica jugoslavenske ideologije predviđala je stvaranje južnoslavenske političke zajednice dok je Stranka prava kroz pravašku ideologiju težila zasebnoj i politički nezavisnoj Hrvatskoj. Unatoč njihovoj ideološkoj suprotnosti obje su *"djelovale isključivo u pravcu formiranja hrvatske nacije"*.⁷¹ Tako je hrvatski nacionalni pokret sve do sedamdesetih godina 19. stoljeća bio pod vodstvom Narodne stranke, da bi je potom zamijenila Stranka prava, mnogo efikasnija u širenju nacionalne svijesti budući da je integrirala u hrvatsku naciju šire

⁶⁸ STANČIĆ, "Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja", *Cris*, 10, 1, 2008., 13.

⁶⁹ *Isto*, 14 i 17.

⁷⁰ *Isti*, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 174.

⁷¹ FRESL, "Faze integracije hrvatske nacije", *Pravnik*, 42, 1 (86), 2008., 136.

slojeve građanstva.⁷² Da bi proces integracije hrvatske nacije mogao biti završen trebalo je uključiti sve društvene slojeve, a posebice najširi sloj hrvatskog društva, seljaštvo. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće stvoreni su određeni modernizacijski uvjeti iz kojih se formirao sloj gradskog radništva, a selo krenulo uključivati u trgovačke aktivnosti čime je stupilo u kontakt sa širom društvenom zajednicom. Širenjem školskog sustava podigla se njihova obrazovna razina te je posredovana hrvatska nacionalna ideologija. Time su stvoreni preduvjeti za uspješno integriranje seljaštva u hrvatsku naciju pod ideologijom seljačkog pokreta i stranke braće Radić koji su u seljaštvu, kao najbrojnijem stanovništvu, prepoznali snagu za postizanje nacionalne samostalnosti i demokratizaciju hrvatskog društva.⁷³ Njihov će pokret poprimiti šire razmjere nakon sloma Austro-Ugarske 1918. godine i ukinuća ograničenog izbornog prava. Uvođenjem "općeg" prava glasa (za muškarce) otvoren je prostor za širenje seljačkog pokreta i njegovu izraženiju političku afirmaciju kroz Hrvatsku seljačku stranku koja će, postavši najjača hrvatska politička snaga, integrirati seljački sloj u hrvatsku naciju i dovršiti proces nacionalne integracije.⁷⁴ Proces hrvatske nacionalne integracije s vremenom je zahvatio sve društvene razine i unatoč nepovoljnim političkim prilikama proveo oblikovanje hrvatske nacije. Stvaranjem samostalne Republike Hrvatske "*kao nacionalne države hrvatskog naroda*" ostvarena je stoljetna hrvatska nacionalna težnja.⁷⁵

U kontekstu modernizacije, oblikovanje moderne hrvatske nacije i preobrazba staleškog u građansko društvo odvijani su paralelno tako se "*proces hrvatske nacionalne integracije provodio postupnim integriranjem u hrvatsku naciju novih slojeva kako su oni nastajali dinamizacijom društva*".⁷⁶ Društvena elita preuzela je kontrolu nad procesom provođenja društvenih promjena te pritom sebi osigurala političku, gospodarsku i društvenu moć (na primjer određivanjem visokog imovinskog cenzusa za izbor u zastupnički Sabor).⁷⁷ Također, društvena elita sastavljena od plemstva to jest bivšeg plemstva, bogatog građanstva i prateće inteligencije postala je nositelj projekta moderne nacije te bila spremna tijekom razvoja građanskog društva obuhvatiti pripadnike svih društvenih slojeva za razliku od prednacionalnih zajednica - hrvatske etničke zajednice i staleške "*nationis croaticae*" – ograničenih staleškim okvirima.⁷⁸ Tako je proces hrvatske nacionalne integracije prvotno

⁷² FRESL, "Faze integracije hrvatske nacije", *Pravnik*, 42, 1 (86), 2008., 136-137.

⁷³ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 129.

⁷⁴ FRESL, "Faze integracije hrvatske nacije", *Pravnik*, 42, 1 (86), 2008., 138.

⁷⁵ *Isto*, 138.

⁷⁶ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 107-108.

⁷⁷ *Isto*, 107-109.

⁷⁸ *Isto*, 108-109.

krenuo od najviših društvenih slojeva, tradicionalne elite starog sustava, koja se integrirala pod ideologijom preporodnog pokreta i Narodne stranke tijekom prve i dijelom druge polovice 19. stoljeća, obuhvaćajući pritom i novonastali građanski sloj.⁷⁹ U drugoj polovici 19. stoljeća, pravaštvo i socijaldemokracija integriraju u hrvatsku naciju šire građanske slojeve i radništvo, dok se selo uključuje pod ideologijom seljačkog pokreta braće Radić.⁸⁰ Uspješnim integriranjem u hrvatsku naciju najširih slojeva stanovništva završen je tijekom 20. stoljeća proces integracije hrvatske nacije.

3. Nacionalni muzeji

3.1. Pojam i povijesni razvoj nacionalnih muzeja

Proces stvaranja nacija-država kao i proces izgradnje nacionalno svjesnog društva velikim se dijelom oslanjao na kulturu i na razvoj kulturnih institucija. Uz njihovu pomoć izgrađivao se i afirmirao nacionalni identitet te širio osjećaj zajedništva među stanovništvom što je pripomoglo procesu nacionalne integracije. Među mnoštvom kulturnih institucija koje su nastale i razvijale se u tom razdoblju, značajnu ulogu imali su muzeji. O tome nam svjedoči njihova masovna pojava u 19. stoljeću, usko vezana uz pojavu nacija i proces izgradnje i učvršćivanja nacionalnih država. Prije nego što razjasnimo vezu između nacije i muzeja, potrebno je u kratkim crtama upoznati fenomen i povijesni tijek razvoja samog muzeja.

Aktivnosti prikupljanja, vrednovanja i čuvanja predmeta, poznate već u najranijim oblicima ljudskog društva, s vremenom su dovele do pojave muzeja. Muzej "*čuva, tumači i promiče prirodno i kulturno nasljeđe čovječanstva*" stoga uživa istaknutu ulogu u suvremenom društvu.⁸¹ Ne ulazeći u višeslojnost ovog pojma, zadovoljit ćemo se tvrdnjom da je muzej kulturna institucija koja čini sastavni dio društvene i kulturne povijesti većine naroda. Samo ishodište muzeja kao kulturnog i društvenog fenomena nalazi se u antičkoj Grčkoj, u mjestu posvećenom muzama – *mouseion* – prostornom središtu znanstvenih i umjetničkih duhovnih djelatnosti u kojem se pohranjivalo ljudsko znanje i kolektivno pamćenje, ne vezujući

⁷⁹ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 109.

⁸⁰ *Isto*, 109.

⁸¹ ICOM, *Etički kodeks za muzeje (prijevod na hrvatski jezik)*, 1.

ih za predmetni svijet.⁸² Spoj duhovnog i materijalnog dogodio se u razdoblju renesanse kada se predmet počinje smatrati izvorom duhovne prošlosti i društvenog pamćenja, a muzej prostor u kojem se smještaju i proučavaju sabrani predmeti uz čiju se pomoć moglo bolje upoznati i razumjeti okolinu i svijet.⁸³ Tijekom povijesti, pod utjecajem općeg društvenog razvoja, pojam i funkcija muzeja mijenjala se, posebice u 19. stoljeću kada se muzej pretvara u javnu instituciju sa znanstvenim pristupom muzejskim predmetima.⁸⁴

Muzej se tijekom 19. stoljeća otvorio javnosti te postao važna i atraktivna kulturna i društvena institucija. Podlogu za takav razvoj činila su velika previranja i drastične političke, gospodarske i društvene promjene koje su potresale Europu u navedenom stoljeću i dovele do nagle preobrazbe europskog staleškog u građansko društvo. Zbog navedenih promjena i širenja liberalnih ideja, sve što je bilo od društvene vrijednosti, a do tada rezervirano za povlaštenu manjinu, postalo je dostupno široj javnosti. Uslijed nagle društvene preobrazbe javila se potreba za upoznavanjem prošlosti te čuvanjem i zaštitom kulturne baštine pod ingerencijom javnih ustanova.⁸⁵ Ovaj pogled unatrag u vezi je s procesom oblikovanja modernih nacija koje su tražile svoje korijene i proučavale svoju daleku prošlost poradi afirmacije svog nacionalnog identiteta.

Francuska revolucija otvorila je razdoblje europskog nacionalizma te potaknula transformaciju dotadašnjeg staleškog društvenog sustava na čelu s aristokracijom u sustav koji se oslanjao na liberalno-demokratsku ideju društva kao zajednice slobodnih i jednakih građana. Budući da se narod počeo smatrati izvorom i nositeljem suvereniteta, s procesom formiranja nacija nastala je potreba stvaranja homogene zajednice unutar definiranih granica nove nacionalne države.⁸⁶ Osjećaj povezanosti među ljudima koji žive na području određene nacije-države razvijao se uz pomoć postojećih kulturnih veza koje su stekle političku važnost.⁸⁷ Na taj način stanovnici određene države postali su kulturno definirana, politički svjesna nacija. Kultura je postala osnova prema kojoj se izražavala posebnost nacije, posebice uz pomoć kulturne baštine i muzeja čije se postojanje uzimalo kao dokaz zasebnog identiteta.⁸⁸

⁸² MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju*, 20 i 267.

⁸³ VUJIĆ, *Izvori muzeja u Hrvatskoj*, 19.

⁸⁴ MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju*, 30-33.

⁸⁵ Isti, "19. stoljeće – tradicija i moderne nacije", *Muzeologija*, 37, 2000., 8.

⁸⁶ BABIĆ i MIKLOŠEVIĆ, "From national to regional narratives", *The Museum Beyond the Nation*, 43.

⁸⁷ *Isto*, 44.

⁸⁸ MACDONALD, "Museums, national, postnational and transcultural identities", *Museum and society*, 1 (1), 2003., 2-3.

Revolucionarni raskid sa starim sustavom *ancien régime* stvorio je uvjete za pojavu drugačije "istine" te formiranje novog pogleda na prošlost u novoj instituciji, javnom muzeju.⁸⁹ Naime, državno prisvajanje privatnih zbirki do tada u vlasništvu vladara, aristokracije ili crkve učinilo ih je dostupnima široj javnosti.⁹⁰ Muzeji su pored ostalih javnih institucija bili uključeni u proces kulturizacije masa te u proces razvijanja nacionalne svijesti među stanovnicima određene nacije-države.⁹¹ U 19. stoljeću u muzejima se formirao znanstveni i objektivni način viđenja predmeta prema kojima su kultura i identitet poimani kao jasne i utvrđene činjenice uz pomoć kojih se među posjetiocima stvarao osjećaj nacionalnog identiteta i osjećaj različitosti od ostalih nacija/kultura/rasa.⁹²

Političke i društvene promjene uvjetovale su demokratizaciju društva, a time i demokratizaciju muzeja koji se pretvara u javnu državnu instituciju koja kroz edukaciju svojih građana treba služiti zajedničkim interesima države.⁹³ Otvorenost široj publici usmjerava funkciju muzeja prema razvoju njegove edukativne uloge, a usred povećane brige za kulturnu baštinu potiče se muzejska funkcija zaštite i prezentiranje nacionalne kulture.⁹⁴ U skladu s pojavom i razvojem novih znanstvenih disciplina u 19. stoljeću, muzeji se postupno specijaliziraju za pojedine vrste muzejskih predmeta te usko vežu za novoutemeljene znanstvene discipline.⁹⁵ S druge strane razvijaju se muzeji univerzalnog karaktera na nacionalnoj razini stvarajući cjelovitu sliku određene nacije i pružajući podršku nacionalnoj ideji. To su nacionalni muzeji u kojima se sabiru predmeti iz prošlosti novostvorenih modernih nacija i nacija u razvoju pomoću kojih se prikazuju njihovi korijeni i povijesni razvoj te definira nacionalni identitet. Nacionalni muzeji "*javljaju se kao muzeološki izraz nacionalnog kolektiviteta.*"⁹⁶ Pojavljuju se u razdoblju 19. stoljeća kada Europom dominira nacionalizam, kada se veliča nacionalna povijest te među narodima razvijaju osjećaji patriotizma.

Početak iniciranja nacionalnih muzeja započinje u značajnom povijesnom trenutku, u vrijeme Francuske revolucije koja ukida simboliku dinastičke države starog staleškog sustava

⁸⁹ BENNETT, *The birth of the museum: history, theory, politics*, 89.

⁹⁰ MAROEVIĆ, "19. stoljeće – tradicija i moderne nacije", *Muzeologija*, 37, 2000., 11.

⁹¹ MACDONALD, "Museums, national, postnational and transcultural identities", *Museum and society*, 1 (1), 2003., 5.

⁹² *Isto*, 3-5.

⁹³ BENNETT, *The birth of the museum: history, theory, politics*, 89.

⁹⁴ MAROEVIĆ, "19. stoljeće – tradicija i moderne nacije", *Muzeologija*, 37, 2000., 11.

⁹⁵ *Isti*, *Uvod u muzeologiju*, 35-36 i 41-42.

⁹⁶ *Isto*, 41.

te Francuskoj daje jedinstveni nacionalni izraz.⁹⁷ Dotadašnje zbirke kraljeva, aristokracije i crkve Francuska revolucija prenijela je u vlasništvo države, nanovo ih interpretirala te kao nacionalnu baštinu predstavila javnosti. *Louvre* predstavlja primjer simboličke transformacije iz dotadašnje kraljevske kolekcije umjetnina u nacionalni Muzej Republike.⁹⁸ U njemu se nanovo interpretirala muzejska građa, a njegovu dotadašnju ulogu hrama umjetnosti namijenjenog eliti zamijenila je edukativna uloga demokratizacije šire javnosti.⁹⁹ Pri tome se pojavila opasnost manipuliranja od strane službene politike i njihovih nositelja budući da je muzej postao jedan od instrumenata u kojem se novi sustav obračunavao sa starim.¹⁰⁰ Od otvaranja *Louvre*a 1793. godine, u Francuskoj je država pod svojim financijskim pokroviteljstvom razvila mrežu nacionalnih muzeja koji su od Revolucije postali snažan faktor u procesu izgradnje francuske nacije.¹⁰¹

Posebice od razdoblja Napoleonskih ratova razvijala se intenzivna potreba za osnivanjem javnih muzeja, a ta će se praksa protezati tijekom cijelog 19., tako zvanog "muzejskog" stoljeća. U okviru Napoleonove kulturne politike, osim u Francuskoj, javne muzeje osnivalo se u osvojenim zemljama u kojima bi "*zbirke, konfiskacije tirana i trofeji rata, akumulirane zajedno unutar jednog prostora, prethodno u vlasništvu kralja, a sada otvorene svima, materijalno demonstrirale povijesnu promjenu snage.*"¹⁰² Potaknuta francuskim primjerom, politika osnivanja javnih i nacionalnih muzeja postepeno se prenijela i na ostale europske zemlje. Većina njih kao glavni izvor muzejskih predmeta u novoosnovanim javnim muzejima koristila je nekadašnje kraljevske zbirke i uz pomoć njih razvijala osjećaj pripadnosti narodu koji posjeduje takva bogatstva. S izgradnjom modernih nacija i širenjem nacionalne svijesti među europskim narodima, tijekom cijelog 19. stoljeća osnivani su nacionalni muzeji koji su javnosti prezentirali nacionalni značaj njihove kulturne baštine. Iz tog razloga javila se potreba sabiranja predmeta koji svjedoče o stvaranju i povijesnom razvitku određenog naroda te pomažu afirmaciji njihova nacionalnog identiteta.¹⁰³ U nacionalnim muzejima, uz pomoć prikupljenih predmeta, prikazivala se različitost i jedinstvenost određene nacije te opravdavala njihova državna autonomija spram drugih

⁹⁷ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 8.

⁹⁸ MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju*, 33.

⁹⁹ *Isto*, 33.

¹⁰⁰ *Isto*, 33-34.

¹⁰¹ BODENSTEIN, "National Museums in France", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 289.

¹⁰² MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju*, 34.

¹⁰³ *Isto*, 38.

političkih entiteta.¹⁰⁴ Upravo zbog suparništva razvijenih i moćnih nacija i unutar njih brojnih okupiranih teritorija koji su težili ostvarivanju političke autonomije, nacionalni muzeji najprije su se pojavili u Europi, kontinentu kompleksne politike i povijesti.¹⁰⁵

Pojava i razvoj nacionalnih muzeja te njihova uloga u izgradnji nacionalne države i nacije razlikuju se među narodima. Specifičnost političkog i društvenog razvoja svake države-nacije onemogućila je izvođenje jedinstvenog obrasca formiranja nacionalnih muzeja. Uspostava nacionalnih muzeja u zemljama s relativno stabilnim procesom formiranja nacionalne države, kao u engleskom i francuskom primjeru, nije u tolikoj mjeri isticala nacionalni predznak kao u slučaju nacionalno neujedinjenih Nijemaca i malih naroda koji su u takvoj vrsti muzeja vidjeti mogućnost ne samo afirmacije svog nacionalnog identiteta nego i mogućnost opstanka.¹⁰⁶ Formiranje ideje o nacionalnom zajedništvu kao i percepcija o ugroženosti države, potaknuli su inicijativu za osnivanje nacionalnih muzeja.¹⁰⁷ Sastav učesnika u tom procesu ovisio je o snazi, potrebi i organiziranosti samog nacionalnog projekta, pa ipak se može utvrditi da su početnu inicijativu za osnivanje nacionalnih muzeja u Europi potaknule različite vrste društvenih elita, od liberalne aristokracije, intelektualaca, javnih službenika do raznih stručnih skupina i bogatog građanstva.¹⁰⁸ Njihov sastav kao i omjer u kojem su sudjelovale u procesu osnivanja nacionalnih muzeja razlikuju se među državama, ali im je zajedničko to da je njihova inicijativa pratila odnos između nacije i države tijekom procesa osnivanja nacionalne države te ih međusobno povezivala.¹⁰⁹ Nešto kasnije u 19. stoljeću, država je postala glavni inicijator za osnivanje nacionalnih muzeja pa iako se ne dovodi u pitanje njihova nacionalna zadaća, treba spomenuti da su tijekom povijesti neki muzejski projekti, podržani od raznih pojedinaca i ideologija na mnoge načine jače iskazivali nacionalnu prirodu muzejskog projekta.¹¹⁰

U razdoblju osnivanja nacionalnih država, nacionalni muzeji kao promicatelji nacionalnog ponosa i sustava vrijednosti, smatrani su jednim od instrumenata za formiranje nacije izvan svog kulturnog konteksta. Pružili su potporu nacionalnim idejama te pomagali izgradnju nacionalnog identiteta kao nadređenog regionalnoj različitosti nacije u razvoju.

¹⁰⁴ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 5.

¹⁰⁵ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 10.

¹⁰⁶ MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju*, 41.

¹⁰⁷ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 8.

¹⁰⁸ *Isto*, 8.

¹⁰⁹ *Isto*, 14.

¹¹⁰ *Isto*, 8-9.

Većina nacionalnih muzeja izrasla je iz kraljevskih i aristokratskih zbirki stoga je u većoj mjeri predstavljala identitet viših klasa i promovirala njihove vrijednosti nego prikazivala sliku cjelokupne nacije.¹¹¹ Novi val promjena i naglog napretka u drugoj polovici 19. stoljeća doveo je do jačanja industrijalizacije i urbanizacije koji je negativno utjecao na cjelokupni život sela te iz tog razloga potaknuo potrebu očuvanja seoske kulture. Da bi proces nacionalne integracije mogao biti završen bilo je potrebno u naciju uključiti najbrojnije stanovništvo, ono sa sela. Iz tog je razloga vrijednost seoske kulture bilo potrebno ugraditi u proces stvaranja nacionalne kulture čime je pojačan interes za njeno očuvanje i prezentiranje u muzejima.¹¹²

Pored pohranjivanja predmeta u nacionalnim muzejima zbog znanstvene spoznaje, oni su pohranjivani i kao dokaz nacionalnog jedinstva na temelju čega se provodio i opravdavao proces nacionalne integracije.¹¹³ Možemo izvesti zaključak da su nacionalni muzeji pored znanstvene potrebe bili stvarani i zbog političkog htijenja vladajućih društvenih slojeva koji su provodili navedeni proces.¹¹⁴ Svoje mjesto u nacionalnim muzejima pronašli su samo oni predmeti koji su po njihovim kriterijima smatrani vrijednim i bitnim za stvaranje i prikaz nacionalnog jedinstva. Moderne nacije prepoznale su se u materijalnim tragovima starijih kultura i na njima su razvijale novu svijest i stvarale idealiziranu sliku svoga naroda što je zapravo karakteriziralo muzeje u 19. stoljeću u kojima se, kako kaže Maroević, *"stvarala slika naroda osmišljena istodobno kao mit i kao povijesna istina, kao idealni uzor slavne prošlosti i kao temelj za nova nacionalna ishodišta."*¹¹⁵

Nakon prikaza same pojave i povijesnog razvoja nacionalnih muzeja tijekom 19. stoljeća, njihova vremenska ishodišta, možemo ponuditi suvremenu i širu definiciju nacionalnog muzeja kao ustanove, zbirke ili prikaza koji zastupa, artikulira i prikazuje dominantne nacionalne vrijednosti, mitove i realnosti.¹¹⁶ Iako nam se čini da je pojam nacionalan muzej sam po sebi jasan, postoji više razina njegova značenja, ovisno o državi u kojoj se muzej nalazi. Dok se u nekim državama muzej proziva nacionalnim zbog nacionalne važnosti njegovih predmeta i zbirke te obavljanja muzejske djelatnosti za cjelokupnu nacionalnu državu, u drugim državama njegova nacionalnost može proizlaziti iz činjenice da ga direktno financira sama država za razliku od onih koje uzdržava pokrajina, grad ili

¹¹¹ ŠOLA, "Prilog reformi nacionalnih muzeja ili pledoaje za hrvatski nacionalni muzej", *Muzeologija*, 37, 2000., 121.

¹¹² MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju*, 40.

¹¹³ ŠOLA, "Prilog reformi nacionalnih muzeja ili pledoaje za hrvatski nacionalni muzej", *Muzeologija*, 37, 2000., 121.

¹¹⁴ *Isto*, 122.

¹¹⁵ MAROEVIĆ, "19. stoljeće – tradicija i moderne nacije", *Muzeologija*, 37, 2000., 12.

¹¹⁶ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 10.

općina.¹¹⁷ U praksi se navedene kategorije nacionalnih muzeja često preklapaju budući da se radi o muzejima od strateške važnosti za državu. Kriterij prema kojem bi neki muzej bio nacionalan upravo zbog primjene interpretacije, naracije i prikaza u kontekstu nacije i nacionalnog identiteta, zbog komuniciranja pripovijesti nacije, za sada još nije uključen u klasifikaciju muzeja.¹¹⁸

Postoji razlika među nacionalnim muzejima s obzirom na njihovu brojnost u nekoj državi. Naime, država može imati jedan nacionalan muzej koji kao najvažniji muzej predstavlja državu i naciju odnosno njihovu povijest i kulturu ili može imati više nacionalnih muzeja koji su zbog važnosti svojih predmeta i zbirki ili zbog nekih posebnih strukovnih i političkih razloga određeni kao nacionalni muzeji.¹¹⁹ Prema vrsti predmeta nacionalni muzeji mogu biti opći, s obzirom da sabiru i prezentiraju različite kategorije nacionalno važnih predmeta i zbirki te mogu biti specijalizirani prema pojedinoj vrsti predmeta od nacionalne važnosti kao na primjer prirodoslovni, povijesni, umjetnički, arheološki i drugi kojima je dodijeljen status nacionalnog muzeja.¹²⁰

3.2. Nacionalni muzeji u suvremenom društvu

Nacionalni muzeji uživaju povjerenje svojih posjetitelja glede pitanja vezana za nacionalnu povijest i identitete. Vjeruje se u njihovu nezavisnost, pouzdanost i mjerodavnost zbog sudjelovanja u unaprjeđivanju znanja i obrazovanja te ih se smatra politički i simbolički značajnim za državu i naciju.¹²¹ Njihova važnost također proizlazi iz činjenice da nacionalni muzeji zapravo posjeduju moć određivanja odnosa nacije prema prošlosti.¹²² Kroz interpretiranje i prikaz prošlosti nacije, muzeji su uključeni u sam proces konstruiranja nacionalnog identiteta, a indirektno reflektiraju trenutno stanje i situaciju u kojoj se nacionalna država nalazi.¹²³ Zbog jednostavnijeg prikaza i boljeg uvida u problematiku nacionalnih muzeja ovu smo temu razdijelili na nekoliko manjih poglavlja kojima dobivamo

¹¹⁷ BABIĆ i MIKLOŠEVIĆ, "From national to regional narratives", *The Museum Beyond the Nation*, 53.

¹¹⁸ *Isto*, 53 i 57.

¹¹⁹ ŠOLA, "Prilog reformi nacionalnih muzeja ili pledoaje za hrvatski nacionalni muzej", *Muzeologija*, 37, 2000., 120.

¹²⁰ *Isto*, 120.

¹²¹ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 27.

¹²² EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia (EuNaMus Report No. 3)*, 5.

¹²³ BODENSTEIN i POULOT, "Introduction", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, 13.

uvid u društvenu ulogu nacionalnih muzeja kao i njegovu povezanost s nacionalnim identitetom te upoznajemo njegove karakteristike i rad.

3.2.1. Uloga i karakteristike nacionalnih muzeja

Stvaranje nacionalnih muzeja može se dovesti u vezu s procesom izgradnje nacionalne države i nacije. Potreba za definiranjem nacionalnog identiteta te afirmiranjem i predstavljanjem nacije mogla se velikim dijelom ostvariti uz pomoć materijalnih svjedočanstava iz prošlosti. S obzirom na već spomenute političke i društvene okolnosti, temelj velikog broja nacionalnih muzeja, prvenstveno u Europi, činila je kraljevska imovina. Njezino se transformiranje u nacionalnu imovinu odvijalo u kontekstu političkog i društvenog procesa izgradnje i razvoja nacije i države. Otvaranjem muzeja javnosti i uviđanjem njegova edukacijskog potencijala, muzeji su postali novo mjesto za općenito "pregovaranje" politike i kulture, moći i znanja, stvarajući pritom određeni "kontekst znanja, pogleda na svijet i legitimiteta potrebnih za uspostavu društvenog konsenzusa."¹²⁴ Kod nacionalnih država čije je stvaranje prošlo kroz revolucionarnu fazu kao i kod ugroženih, ali snažnih centraliziranih država, kraljevska imovina brzo se transformirala u nacionalnu za razliku od većine država gdje je ta preobrazba bila postepena.¹²⁵ Apsolutističke države i države koje su bile ključan faktor u uspostavljanju legitimiteta nacije (kao na primjer Danska i Francuska) željele su utjecati na nacionalne muzeje i njihovu djelatnost u većoj mjeri od nešto parlamentarnijih država složenijeg političkog sustava (Švedska i Britanija).¹²⁶ Kod država s razvijenijim građanskim društvom i političkim životom, slično kao kod država izraženije regionalne raznolikosti, prikaz muzejskog postava bio je raznovrsniji i/ili univerzalniji, u manjoj mjeri centraliziran.¹²⁷

Europa je svoj izum - muzej – kroz kolonijalizam i međunarodne doticaje proširila daleko izvan njezinih granica, u različite dijelove svijeta, a s njim i njegovu posebnu kategoriju, nacionalni muzej.¹²⁸ Prvi globalni procvat nacionalnih muzeja započeo je 1870-ih godina kao posljedica naglašenog imperijalnog ekspanzionizma, dok je drugi uslijedio nakon

¹²⁴ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, 44-45.

¹²⁵ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 14.

¹²⁶ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, 45.

¹²⁷ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 14.

¹²⁸ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, 31.

Drugog svjetskog rata u fazi post-kolonijalnog nacionalizma, oboje u trenutku potrebe za upotpunjavanjem aktualnog političkog procesa muzejskim nacionalnim prikazom.¹²⁹

Uspoređivanjem razvojne putanje nacionalnih država i njihovih karakteristika s pojavom i ulogom njihovih nacionalnih muzeja moguće je uočiti međusobnu korelaciju, a s obzirom na odnos između dvaju promatranih procesa mogu se izvesti i tri kombinacije državno-muzejskih odnosa. Naime, carstva i velike državne tvorevine (npr. Britansko Carstvo, Španjolsko Carstvo, Habsburška Monarhija) kao veliki multikulturalni entiteti zbog svoje su političke snage i ambicije primijenile univerzalni pristup u prikazu svojih nacionalnih zbirki.¹³⁰ Njihovu srž činile su kraljevske kolekcije upotpunjene zbirka naprednog građanskog društva, a s vremenom i predmetima iz različitih dijelova svijeta kojima su vlastitu naciju predstavljale ogledalom univerzalnih vrijednosti. Teritorijalno manje države, ali dugo prisutne na političko-povijesnoj sceni (npr. Portugal, Švedska, Danska) u manjoj su mjeri poticale izgradnju nacije putem nacionalnih muzeja.¹³¹ Naime, političke i društvene okolnosti (vanjskopolitičke prijetnje, potreba za kohezijom) omogućile su postepenu izgradnju nacionalnih muzeja te zbog smanjenja teritorija i imperijalnih ambicija isticale su znanstvenu i estetsku važnost svoje nacionalne baštine.¹³² U grupu novonastalih nacionalnih država pripadaju sve bivše kolonije, države proizašle iz bivših carstava (npr. SAD, Mađarska, Finska, Njemačka, Italija, Turska) i totalitarnih režima (npr. Češka, Slovačka, države na Balkanu), ali i nacije bez države kao Baski, Škoti, Katalonci i drugi.¹³³ Njima su nacionalni muzeji bili (jesu) potrebni kao kulturna podrška novoj (ili potencijalnoj) nacionalnoj državi, afirmirajući novonastalu naciju te stvarajući njezin nacionalno-povijesni prikaz. Navedeni nam primjeri svjedoče o paralelnoj interakciji između nacionalnih muzeja, nacije i države, štoviše ukazuju nam na važnu ulogu nacionalnih muzeja ne samo u razdoblju buđenja nacija i formiranja nacionalnih država tijekom 19. stoljeća nego i u kasnijim razdobljima. Nacionalni muzeji predstavljaju simbol državnosti koji opravdava postojanje nacionalne države ili pomaže, čak i danas, afirmaciji potencijalnih nacija i ostvarenju njihovih težnji za većim stupnjem samostalnosti ili vlastitom nacionalnom državom.

¹²⁹ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World* 31.

¹³⁰ *Isto*, 47.

¹³¹ *Isto*, 47.

¹³² *Isto*, 47.

¹³³ *Isto*, 47.

Nacionalni muzej proizvod je nacionalne povijesti i društvenih prilika nacije u kojoj se nalazi i čijoj izgradnji i razvoju svojim djelovanjem doprinosi.¹³⁴ Nacionalni muzeji međusobno se razlikuju s obzirom na nacionalnu okolinu u kojoj se nalaze jer su odraz države i društva u kojem djeluju, od njihova identiteta, političke i gospodarske situacije, međunarodnih odnosa, nacionalnih prilika, ideoloških mogućnosti kulture i slično.¹³⁵ Putem nacionalnih muzeja, nacija prezentira svoje vrijednosti i kulturu domaćoj i stranoj publici paralelno razvijajući među svojim pripadnicima osjećaj nacionalne pripadnosti i ponosa čime doprinosi oblikovanju društveno-političke zajednice.¹³⁶ Osim samog prezentiranja muzejskih predmeta, uz pomoć nacionalnih muzeja utvrđuju se i artikuliraju nacionalne vrijednosti i identitet.

Potreba za muzejima u procesu izgradnje nacionalnih država zahtjevala je formiranje određenog odnosa prema prošlosti i njezinim materijalnim ostacima. Muzeji su postali plodno tlo za društveno upravljanje memorijom. Upravljanje i kontroliranje kolektivne memorije uvijek je predstavljalo težnju svakog političkog režima koji se često služio retrogradnim konstruiranjem i projiciranjem kulturne memorije bazirane na izgubljenim ili nejasnim pravima predaka.¹³⁷ Muzeji uvelike utječu na selektivni proces određivanja što će postati baština, utječu i na znanje koje se iz baštine to jest predmeta izvodi te se unutar muzeja preobražava, pregovara, vizualizira i komunicira s nacionalnom identitetnom politikom.¹³⁸ Tijekom povijesti, nacionalni muzeji postali su mjesto na kojem se dogovaralo i određivalo koje će vrijednosti činiti osnovu za razvoj nacionalne zajednice i formiranje moderne države, a također i danas čine značajno mjesto na kojem se dolazi do novih odgovora vezanih za nacionalnost, državljanstvo i ulogu nacija na međunarodnoj sceni.¹³⁹ U njima se pregovara o značenjima prošlosti, sadašnjosti i budućnosti na temelju kojih se formira znanje i oblikuje nacionalni identitet što ih dovodi u vezu s procesom izgradnje nacionalne države.¹⁴⁰ Ispregovarati i odrediti značenje i smisao muzejskih zbirki nije uvijek bilo lako zbog čega je

¹³⁴ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 4-5.

¹³⁵ *Isto*, 6.

¹³⁶ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 5-6.

¹³⁷ PREZIOSI, "Myths of nationality", *National Museums: New Studies from around the World*, 58.

¹³⁸ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, 48.

¹³⁹ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 5.

¹⁴⁰ *Isto*, 13.

njihov razvojni put karakteriziran kompleksnošću i konfliktnošću što ih je pretvorilo u važnu kulturnu snagu.¹⁴¹

Nacionalni muzeji u nekim zemljama mogu predstavljati snažno sredstvo potpore nacionalnim idejama te promovirati nacionalni identitet. Ipak nije nužno da muzeji djeluju u skladu s nacionalnom političkom kulturom koja teži snažnom nacionalnom predstavljanju.¹⁴² Nacionalnim muzejima može biti povjerena središnja uloga u definiranju i promicanju nacionalnosti kod nacija u razvoju ili u stanju ugrožene državnosti ili suvereniteta.¹⁴³ Mogu biti lojalni suvremenom političkom kontekstu te promovirati njegovu funkcionalnost, mogu poticati promjenu te biti izraz novih društvenih kretanja, mogu izaći iz političkog konteksta u smislu da postanu ekstremno tihi ili nostalgичni stvarajući "*alternativni svijet ugone i ljepote bez potrebe za realizacijom u vanjskom svijetu.*"¹⁴⁴ Razina važnosti nacionalnog muzeja kao i njegova uloga i ambicije mogu varirati s obzirom na političko-društvenu situaciju nacionalne države (na primjer u stanju ugroženosti) te pojavu različitih vrsta nositelja procesa nacionalnog razvoja.¹⁴⁵ Nacionalni muzeji preživljavali su razdoblja političkih promjena, štoviše nove su ih društveno-političke grupe i ideologije koristile, nadgledale i preuređivale, ali rijetko uništavale.¹⁴⁶ U muzejima se i danas izražavaju i materijaliziraju središnje ideologije naše civilizacije koje zapravo predstavljaju konsenzus obrazovane klase, a ne društva u cjelini tako je u svim muzejima u određenoj mjeri prisutna ideologija.¹⁴⁷ Danas nacionalni muzej u mnogim nacionalnim državama, kao dugotrajna i značajna kulturna ustanova, predstavlja jedan od simbola nacije koji postepeno postaje svjestan vlastitih glasovnih mogućnosti što se primjećuje u odabiru smjera njegova djelovanja i muzejskog programa te u primjeni veće kritičke ravnoteže.¹⁴⁸

¹⁴¹ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 6.

¹⁴² *Isto*, 15.

¹⁴³ *Isto*, 9.

¹⁴⁴ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, 45.

¹⁴⁵ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 9.

¹⁴⁶ *Isto*, 6.

¹⁴⁷ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 5.

¹⁴⁸ BODENSTEIN i POULOT, "Introduction", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, 13.

3.2.2. Muzeji i nacionalni identitet

Nacionalni muzeji određuju se kao ustanove koje izlažu nacionalne zbirke u nacionalnom kontekstu te artikuliraju i raspravljaju o nacionalnom identitetu.¹⁴⁹ Nacionalni identitet podrazumijeva identificiranje s određenom društveno-političkom zajednicom odnosno nacijom uz pomoć kulturnih znakova, simbola i diskursa kojima se pojedinac vezuje uz veliku nacionalnu pripovijest.¹⁵⁰ Unutar svake skupine, na prostoru određene nacionalne države postoje kulturne razlike koje se integriraju u nacionalni identitet prilikom njegova konstruiranja.¹⁵¹ Naime, nacije formiraju identitete selektivnim odabirom specifičnih elemenata iz kulture određene zajednice i to u skladu s posebnim interesima onih grupa koje imaju pravo i moć u odlučivanju.¹⁵² Tako se kulturnom selekcijom stvara nacionalna baština koja se jednim djelom pohranjuje, interpretira i prezentira u nacionalnim muzejima. Prema tome, upravo su nacionalni muzeji ti koji indirektno putem baštine sudjeluju u kreiranju nacionalnog identiteta te ga kao takvog dokazuju i predstavljaju javnosti.

Nacionalni muzeji postali su značajna kulturna institucija koja se aktivno bavi nacionalnim vrijednostima i nacionalnim identitetom. Kao takav, muzej može pružiti važnu kulturnu podršku, posebice neafirmiranim nacijama, osiguravajući kontinuiranu povezanost njihova identiteta i potisnute autonomije.¹⁵³ Za neke slobodne, ali nesigurne nacije zbog posebnih okolnosti u kojima se nalaze (na primjer okružene su snažnim političkim susjedima), nacionalni muzej može predstavljati središnje mjesto njihove težnje za sigurnim identitetom dok nove nacionalne države mogu koristiti nacionalni muzej za afirmiranje i razvoj te prikaz novog identiteta.¹⁵⁴

Nacionalni muzeji 19. stoljeća, pod utjecajem nacionalističke ideologije i ciljeva, kreirali su i prezentirali nacionalni identitet u dogovoru s elitnim društvenim skupinama. S vremenom je odnos nacionalnih muzeja prema identitetima postao javna tema, uključena u različite društvene i političke programe.¹⁵⁵ Identiteti su podložni promjenama i zahtjevima okoline stoga se u nacionalnim muzejima o njima (aktivno) pregovara te ih se (konstantno) prerađuje. Materijalno i prostorno ukorijenjeni koncepti identiteta koje su do sada u svojim

¹⁴⁹ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, 31.

¹⁵⁰ BABIĆ i MIKLOŠEVIĆ, "From national to regional narratives", *The Museum Beyond the Nation*, 44.

¹⁵¹ *Isto*, 45.

¹⁵² *Isto*, 44-45.

¹⁵³ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 13.

¹⁵⁴ *Isto*, 12.

¹⁵⁵ McLEAN, "Museums and National Identity", *Museum and society*, 3(1), 1-4, 2005., 1.

prikazima koristili muzeji, prema nekima su dovedeni u pitanje. Naime, smatra se da su suvremeni procesi - globalizacija, migracija i razvoj telekomunikacija – uzrokovali transformaciju identiteta putem njegova udaljavanja od tradicionalnih okvira nacije i etniciteta, kao homogenih i ograničenih prema fluidnim i neizvjesnim identitetima baziranim na multikulturalizmu.¹⁵⁶ Budući da muzeji, posebice nacionalni, u svojim prikazima predstavljaju naciju i nacionalni identitet, navedene društvene promjene postavile su pred njih nove izazove. Naime, zbog mnoštva identiteta, muzeji su u sve većoj mjeri usmjereni na prikaz njihove raznovrsnosti unutar nacije kao i promicanje njihova integriranja u naciju.¹⁵⁷ Zbog dugotrajne i središnje uloge u artikuliranju identiteta, muzeji su u mogućnosti da odgovore na suvremene izazove i da izraze nove vrste identiteta.¹⁵⁸ Za sada muzeji na različite načine odgovaraju na spomenute izazove, naime dok neki u svom pristupu generiraju otpor, drugi potiču na povećano prihvaćanje raznolikosti.¹⁵⁹ "U oba slučaja, muzej mora odgovoriti na pitanja čiju povijest konstruira, o čijim se sjećanjima pregovara i konačno čiji će se glasovi čuti, a čiji će biti ušutkani" budući da naglašavanjem ili prešućivanjem razlika može utjecati na suvremene percepcije o identitetima unutar određene nacije.¹⁶⁰ Dio muzeja (mali) već je uključio i publiku u pregovaranje i konstruiranje nacionalnih identiteta stoga možemo u globalu očekivati da će muzeji svoje identitetske potencijale staviti u novu upotrebu što će dovesti do transformacije unutar muzeja.

Ukoliko muzej ukloni jednostrano gledište i prihvati kompleksniji pristup prema identitetima, u njemu se krije mogućnost za izražavanje ostalih vrsta identiteta, pored uobičajenih nacionalnih i etničkih. Muzeji bi trebali ublažiti svoju autoritativnost te poticati pluralizam i dijalog ne bi li na taj način postali mjesto javnog diskursa o identitetima.¹⁶¹ Umjesto isključivanja i prezentiranja različitosti, muzeji bi trebali nuditi kompleksnije prikaze u kojima bi se isticala povezanost te fluidnost identiteta te ujedno omogućio susret različitih mišljenja o nacionalnom identitetu.¹⁶² Ukoliko unutar nacije postoje neslaganja oko tumačenja povijesti, muzeji moraju djelovati kao posrednici između suprotstavljenih perspektiva te

¹⁵⁶ MACDONALD, "Museums, national, postnational and transcultural identities", *Museum and society*, 1 (1), 2003., 5-6.

¹⁵⁷ McLEAN, "Museums and National Identity", *Museum and society*, 3(1), 1-4, 2005., 1.

¹⁵⁸ MACDONALD, "Museums, national, postnational and transcultural identities", *Museum and society*, 1 (1), 2003., 1 i 10.

¹⁵⁹ McLEAN, "Museums and National Identity", *Museum and society*, 3(1), 1-4, 2005., 1.

¹⁶⁰ *Isto*, 1.

¹⁶¹ *Isto*, 2.

¹⁶² MACDONALD, "Museums, national, postnational and transcultural identities", *Museum and society*, 1 (1), 2003., 7-11.

djelovati u smjeru postizanja konsenzusa, također moraju omogućiti da se izraze i društveno uključe različite populacije unutar nacije.¹⁶³

3.2.3. Interpretacija i prikaz u nacionalnim muzejima

Središnji predmet za konstruiranje nacije u nacionalnom muzeju predstavlja povijest odnosno naš odnos prema prošlosti i njezina upotreba.¹⁶⁴ Prošlost može priskrbiti snažnu potporu za idejni razvoj nacije. Da bi demonstrirala svoju dugotrajnost nacija traži svoje etničke korijene u dalekoj ili mitologiziranoj prošlosti.¹⁶⁵ Nacionalni muzeji razvijaju kult o precima te stvaraju uz pomoć muzejskih predmeta dojam o navodno izvornoj povezanosti određenog prostora i ljudi te između ljudi iz daleke prošlosti i sadašnje populacije.¹⁶⁶ Tako se podloga za razvoj nacionalne ideje pronalazi u prošlosti, u njezinim slavnim događajima, herojima i značajnim ličnostima što se potom podupire povijesnim materijalnim dokazima. Na temelju njih stvara se u nacionalnim muzejima prikaz povijesnog razvoja nacionalne države što pridonosi njezinim stanovnicima i široj međunarodnoj zajednici stjecanje i razvoj predodžbe o naciji. Pritom muzej nastoji uz pomoć predmeta i njihova prostornog smještaja, a u skladu s ugrađenim vrijednostima i percepcijama, oblikovati određeno zamišljanje nacije.¹⁶⁷ Mogućnost za smještaj nacija u nacionalne muzeje leži u materijalnosti povijesnih predmeta, naime vrijeme i određene povijesne okolnosti u pojedine su predmete utjelovile nacionalnu memoriju i omogućile da prošlost bude idealizirana i mitologizirana.¹⁶⁸ Zapravo, vjerovanje u sposobnost *"predmeta da uvjerljivo svjedoče korijenima i evoluciji državnog poretka"* omogućuje povjerenje u prikaze konstruirane od strane modernih muzejskih institucija.¹⁶⁹ U nacionalnim muzejima, nacija se prikazuje kao ostvarenje davnih težnji iz prošlosti što se potvrđuje zbirkom materijalnih predmeta *"precizno odabranih zbog njihovih uočenih sposobnosti da svjedoče ono za što su navodno namijenjeni da dokažu."*¹⁷⁰ Prema tome, nacionalni muzej omogućuje prostor da se kroz promišljene i pomno oblikovane nacionalne

¹⁶³ McLEAN, "Museums and National Identity", *Museum and society*, 3(1), 1-4, 2005., 2.

¹⁶⁴ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 8.

¹⁶⁵ WATSON, "Museums and the Origins of Nations", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, 562.

¹⁶⁶ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 39.

¹⁶⁷ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 21-22.

¹⁶⁸ *Isto*, 11.

¹⁶⁹ PREZIOSI, "Myths of nationality", *National Museums: New Studies from around the World*, 66.

¹⁷⁰ *Isto*, 60 i 65.

prikaze izvode određene povijesne, nacionalne i društvene ideje čija se ispravnost i opravdanost želi potvrditi materijalnim dokazima.¹⁷¹

Iz primjene dvaju suprotstavljenih pogleda na prošlost proizlazi određeni pristup prema muzejskim predmetima i njihov prikaz u nacionalnim muzejima. Stariji i konzervativniji pristup vjeruje da se prošlost može rekonstruirati uz pomoć predmeta i povijesnih činjenica.¹⁷² Primjenom tog pristupa, predmeti u muzeju nositelji su određenih ideja pa se tako u nacionalnim muzejima ideja nacije podupire povijesnim materijalnim dokazima. Na temelju posjedovanja povijesno značajnih predmeta i doprinosa stručnom i općem znanju, većina nacionalnih muzeja izvodila je svoj autoritet u društvu te u isto vrijeme učvršćivala kulturna svojstva nacije.¹⁷³ Za razliku od tog pristupa, liberalniji pogled na prošlost prihvaća nove povijesne interpretacije jer smatra da znanje nije statično nego u procesu stalnog razvoja.¹⁷⁴ Upotrebom teksta nastoji prevladati ustaljene pretpostavke koje mogu proizlaziti iz samih predmeta, a njegova važnost nalazi se u pružanju mogućnosti publici da samostalnije odredi značenje muzejskih predmeta.¹⁷⁵ Duga upotreba navedenih pristupa u izlaganju muzejskih predmeta dovela je u društvu do formiranja predodžbe o muzeju kao pouzdanom institucijskom autoritetu o pitanjima iz prošlosti.

Prošlost u nacionalnim muzejima prolazi kroz postupak interpretiranja, narativnog izlaganja te oblikovanja njezina prikaza, pri čemu stilovi i metode variraju s obzirom na ulogu predmeta u konstruiranju povijesti to jest da li se predmet uzima kao izvor znanja i informacija ili dokaz prošlosti.¹⁷⁶ Izložba se u nacionalnom muzeju može fokusirati na sam predmet i saznanja koja proizlaze iz njegova promatranja i proučavanja, stvarajući interpretativnu povijest u kojoj do izražaja dolazi kreativnost njezinih autora kroz odabir i opis predmeta te njegov prostorni smještaj.¹⁷⁷ Na izložbi se također može formirati narativna povijest bazirana na prikazu određenog diskursa ilustriranog pomoću predmeta i njihove prostorne aranžiranosti, uz čiju se pomoć želi, u razumljivom i uvjerljivom obliku rekonstruirati dio prošlosti.¹⁷⁸

¹⁷¹ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 12.

¹⁷² *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 14.

¹⁷³ *Isto*, 14.

¹⁷⁴ *Isto*, 14 i 16.

¹⁷⁵ *Isto*, 16.

¹⁷⁶ *Isto*, 36.

¹⁷⁷ *Isto*, 36.

¹⁷⁸ *Isto*, 37.

Usmjerenost nacionalnih muzeja na prikupljanje materijalnih dokaza te izvođenje povijesnih i društvenih činjenica, čini ih među publikom i stručnjacima vjerodostojnim i pouzdanim ustanovama. Budući da se njihov rad temelji na znanosti publika je uvjerena u njihovu neutralnost i mogućnost realnog prikaza prošlosti. Kao čuvari nacionalnih vrijednosti, uz pomoć kojih formiraju prikaz nacionalne povijesti i kulturnog bogatstva nacije, uživaju autoritet javnosti.¹⁷⁹ Smatrajući ih jednim od izvora znanja, javnost nije svjesna performativnih mogućnosti muzeja u korištenju umjetničko-izvođačkih elemenata u prikazivanju i predstavljanju muzejskih predmeta. Koristeći činjenicu kao umjetnički medij muzeji ne nude objektivnu sliku svijeta nego stvaraju iluziju kojom se publika uvjerava u njegovu objektivnost i točnost.¹⁸⁰ Spoj činjenica s elementima performanse u muzejskom prikazu stvara novu realnost koju muzej prikazuje i predstavlja kao istinitu i stvarnu.¹⁸¹ Kreativni način oblikovanja, izlaganja i interpretiranja muzejskih predmeta psihološki utječe na publiku, stvarajući osjećaj povjerenja u predmet i sadržaj koji se izlaže, kao i u nezavisnost ideje koja se njima iznosi.¹⁸² Putem muzejskih prikaza u nacionalnim muzejima moguće je manipulirati samim emocijama posjetitelja. Naime, muzeji prihvaćaju i uključuju u svoju naraciju određene vrijednosti i stavove koje podupiru muzejskim predmetima i slikama te s tog stajališta nastoje kod svojih posjetitelja izazvati i razviti određene osjećaje i reakcije na muzejski prikaz i naraciju (na primjer osjećaj dobra i zla, pravde i slično), iskorištavajući time njihovu emocionalnost.¹⁸³ Značajan psihološki učinak na posjetitelje nacionalnih muzeja također čini monumentalna arhitektura zgrada u kojoj su navedeni muzeji smješteni. Najčešće se radi o bivšim palačama ili arhitektonski istaknutim zgradama, čija arhitektura pomaže u prikazu muzeja kao istaknute i mjerodavne ustanove.¹⁸⁴

Povezujući predmete s određenim idejama muzeji stvaraju i šire različita značenja. Publika nije svjesna koliko je odnos između njih krhak i promjenjiv budući da značenje predmeta varira ovisno o društvu koje ga interpretira, pa čak se mijenja unutar istog društva s obzirom na vrijeme, mjesto, osobu koja ga stvara i publiku koja ga "konzumira".¹⁸⁵ Prema tome, značenje ne proizlazi samostalno iz predmeta nego se nalazi pod utjecajem trenutnih prilika i okolnosti kao i potrebe društva da odredi i disciplinira njegovo značenje te općenito

¹⁷⁹ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 18.

¹⁸⁰ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 5 i 7.

¹⁸¹ *Isto*, 6-7.

¹⁸² PREZIOSI, "Myths of nationality", *National Museums: New Studies from around the World*, 55-56.

¹⁸³ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 51.

¹⁸⁴ *Isto*, 18.

¹⁸⁵ PREZIOSI, "Myths of nationality", *National Museums: New Studies from around the World*, 56-57.

da svaki predmet, osobu ili narod prikladno "povijesno, politički, kronološki, geografski ili etnički" smjesti te idejno ugradi u povijest.¹⁸⁶ Vještim prikazom temeljenim na objektivnosti i neutralnosti, predstavljene povijesti publici se čine kao stvarne i istinite kao i predmeti kojima se one prikazuju i potvrđuju, bez predodžbe da istinitost tih predmeta može biti ograničena.¹⁸⁷ Štoviše, predmet može biti iskorišten kao sredstvo za provođenje ideološke indoktrinacije ili za propagiranje određenih stavova. To je posebice moguće u nacionalnim muzejima s prikazom baziranim na činjenicama gdje se teško razlučuje propaganda od navodno objektivnih prikaza.¹⁸⁸ Iako iz predmeta zapravo proizlaze dvosmislena i neodređena značenja, svi muzejski prikazi pomoću njih nastoje kod svoje publike propagirati točno određene poglede, vrijednosti i vjerovanja.¹⁸⁹ Način oblikovanja muzejskih prikaza kao i njihova narativna podloga mogu biti promišljeno konstruirani na način da omogućuju jednostrano viđenje nacije često nudeći opći, jedinstveni prikaz u kojem je skrivena kulturna raznolikost određene nacionalne države.¹⁹⁰

Za nacionalne muzeje karakteristične su tri vrste narativnih prikaza s obzirom na ideološko oblikovanje i interpretiranje predmeta. *British Museum* i *Louvre* poznati su muzeji koji su inicirali razvoj internacionalnog muzejskog prikaza kojim se predstavlja univerzalna vrijednost materijalnih predmeta raznih europskih i svjetskih kultura.¹⁹¹ Tijekom povijesti, snažne države na vojnom, političkom ili ekonomskom području težile su postati dominantnim nacijama u nadzoru svjetskog znanja.¹⁹² Bivša carstva bila su usmjerena prema univerzalnom pristupu, naglašavajući pritom vrijednost svoje kulturne baštine u kontekstu sveopće ljudske baštine. U vidu kolonijalne politike i nacionalnog ekspanzionizma, određene nacije su putem internacionalnog povijesnog prikaza nametale vlastiti pogled na materijalnu kulturu drugih nacija.¹⁹³ Danas te iste nacije i svjetske sile, žele depolitizirati i denacionalizirati svjetsku kulturu te muzejsko posjedovanje predmeta, osporenih od strane nacija na čijem su području pronađene, učiniti zakonitim.¹⁹⁴ Drugi u nizu je nacionalistički muzejski prikaz, još vrlo aktualan u nacionalnim muzejima koji i dalje služi u procesu izgrađivanja nacije te njezinom

¹⁸⁶ PREZIOSI, "Myths of nationality", *National Museums: New Studies from around the World*, 57.

¹⁸⁷ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 20-22.

¹⁸⁸ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 7.

¹⁸⁹ *Isto*, 7.

¹⁹⁰ *Isto*, 7.

¹⁹¹ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 38.

¹⁹² *Isto*, 38.

¹⁹³ *Isto*, 38.

¹⁹⁴ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 7-8.

definiranju i oblikovanju.¹⁹⁵ Muzejski prikaz koji se u najvećoj mjeri razvio i koristio unutar totalitarnih fašističkih i komunističkih režima je ideološki prikaz gdje se u ekstremnoj mjeri prošlost eksploatirala u ideološke svrhe.¹⁹⁶ Uzor u svijetu nacionalnih muzeja predstavlja muzej koji izlaže jasan, sveobuhvatan povijesni prikaz "od početka vremena pa sve do danas, obuhvaćajući područje prirodoslovlja, arheologije, povijesti, umjetnosti i industrije."¹⁹⁷ Takav jedinstveni tip muzeja najbolje je zastupljen u snažnim, centraliziranim državama čiju nacionalnu skladnost ne opterećuje regionalna raznolikost kao na primjer u Finskoj, Mađarskoj ili Danskoj.¹⁹⁸

U nekim državama kultura je izrazito nacionalizirana te pod utjecajem države, a baština smatrana materijalnim izrazom povijesnog razvoja nacije.¹⁹⁹ Ovakav odnos prema baštini izražava sjećanje na borbu za nezavisnost i obranu nacije što se određuje i naglašava kao ključan moment u njezinom razvoju. Dok se s jedne strane u muzejima i ostalim javnim institucijama njeguje patriotska priča o naciji, poduprta herojima i slavnim pobjedama, osjetljivi događaji iz povijesti se izostavljaju. Naime, traume iz povijesti potiskuju se u javnoj povijesnoj kulturi, ali i dalje čine dio društvene memorije uglavnom pohranjene u privatnim pričama, sjećanjima i političkim konfliktima.²⁰⁰ Težak dio povijesti nije uključen u javnu raspravu ni u savjesni proces suočavanja stoga je odsutan iz nacionalnih muzeja dok su aktualni i nedavni sukobi i više nego prisutni u javnom diskursu te patriotski prikazivani u muzejima.²⁰¹ Zbog nedostatka govora o kontroverznim događajima iz prošlosti, posebice iz 20. stoljeća (rat, ideologije), ti događaji predstavljaju povijesne teškoće za državu te su još uvijek zatvoreni za kulturno promišljanje u muzejima.²⁰² Unatoč tome što izložbe u nekim državama prate političke fluktuacije, muzeji mogu nuditi otvoreniji prikaz nacije te aktivnije pregovarati o suvremenim pitanjima ukoliko postoje alternativne strategije i njihovi nositelji usmjereni ka modernizaciji i novom interpretiranju.²⁰³ Problematičan projekt formiranja i oblikovanja nekih država onemogućuje jednostavni, uzročno-posljedični muzejski prikaz njihova razvoja. Zbog kasnog ili problematičnog nacionalnog ujedinjenja, kod nekih država postoje jake

¹⁹⁵ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 39.

¹⁹⁶ *Isto*, 40.

¹⁹⁷ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 15.

¹⁹⁸ *Isto*, 15.

¹⁹⁹ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, 32.

²⁰⁰ *Isto*, 33.

²⁰¹ *Isto*, 33.

²⁰² *Isto*, 36.

²⁰³ *Isto*, 36-39.

regionalne snage i identiteti stoga bi stvaranje snažne nacionalne povijesti više osporavalo nego ujedinjavalo njezine pripadnike.²⁰⁴ Shodno tome, takva krhka nacionalna država muzeje čini čuvarima prošlosti te ih stoga manje dovodi u kontakt sa suvremenim nacionalnim pitanjima.²⁰⁵

Središnje mjesto predstavljanja nacije uglavnom su glavni gradovi, osim u državama kompleksne povijesti i političkih prilika. Naime, u državama koje su politički i kulturno ujedinjenje, ali ih karakterizira naglašena regionalna ili neka druga vrsta unutarnje posebnosti, otežano je prikazivanje dugotrajne i snažne političke povijesti ili prikaza etničkog jedinstva (primjer su Italija, Nizozemska, u novije vrijeme i Belgija).²⁰⁶ Stoga je moguće da glavni gradovi u nekim državama nisu postali središnje mjesto predstavljanja nacije. Umjesto toga, u tim državama nacionalna baština kao i prikaz nacije fragmentirani su po gradovima. Njihovo ujedinjenje kao i kulturno jedinstvo definirano je raznolikošću što muzeje više usmjerava na prikaz vrijednosti njihove nacionalne baštine u univerzalnom kontekstu.²⁰⁷ Prema tome, muzejski prikazi i naracija u nacionalnim muzejima u korelaciji su s procesom izgradnje i razvoja države i nacije te su uvjetovani njezinom suvremenom političkom situacijom. Nedostatak nacionalnog samopouzdanja ili nepriznavanje njezina identiteta od strane vanjskih sila, potiču naciju da usmjeri svoju povijest i baštinu na izražavanje i prezentiranje svoje posebnosti, važnosti i moći kao način obrane od političkih izazova.²⁰⁸ S porastom samopouzdanja i sigurnosti nacije su sklone promijeniti svoju muzejsku politiku, modernizirajući naraciju i prikaz u muzejima povezivanjem nacije s idejom napretka i promjenjivim identitetima što i samu prošlost čini ugodnijom i apstraktnijom.²⁰⁹ Iako usmjerene na moderniji prikaz nacije, mogu se pronaći neki elementi nacionalističkog prikaza budući da je kod nacija uvijek prisutan neki osjećaj nesigurnosti ili potreba za zaštitom. Korak dalje u modernizaciji vidljiv je kod država koje su prihvatile multikulturalnu politiku u sklopu koje nacionalni muzeji počinju u svoje prikaze uključivati do tada isključene subjekte kao na primjer nacionalne manjine ili migrante, ukazujući na njihovu pripadnost naciji koja se i sama modernizira u sklopu navedenih promjena.²¹⁰ O razini društvene liberalnosti te ostvarivanju

²⁰⁴ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, 36.

²⁰⁵ *Isto*, 39.

²⁰⁶ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 15.

²⁰⁷ *Isto*, 15.

²⁰⁸ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 41.

²⁰⁹ *Isto*, 41 i 43.

²¹⁰ *Isto*, 43.

institucionalne autonomije ovisi u kojoj mjeri nacija može prihvatiti multikulturalniji pristup u svojim institucijama te transformirati značenja kulturnih objekata u smjeru njihove depolitizacije.²¹¹

Struktura, funkcija i muzejska politika nacionalnih muzeja odraz su povijesnog procesa ujedinjenja i razvoja nacije, izgradnje nacionalnih muzejskih ustanova te suvremene politike. Sadržaj muzeja zapravo služi ozakonjivanju njegova suvremenog društvenog konteksta stoga ono što se konstruiranjem i interpretiranjem stvara u muzeju zapravo je odraz svijeta u kojem živimo.²¹² Budući da je nacionalna država, zamišljena i predstavljena u nacionalnom muzeju jednaka onoj u realnom svijetu može se uz povijesnu viziju u muzeju susresti i suvremena vizija nacionalnog identiteta i nacije.²¹³

3.3. Nacionalni muzeji u Europi

Nacionalni muzeji u Europi pojavili su se u sklopu velikih političkih i društvenih previranja, kao izraz novih promjena u kojima su predmeti monarhijske prošlosti rapidno ili postepeno zadobili nacionalni značaj. Za Europu, kolijevku nacionalnih muzeja, karakteristični su dinamični povijesni odnosi između različitih političkih entiteta, posebice od 19. stoljeća kada započinje razdoblje afirmacije novog tipa identiteta, nacionalnog identiteta. Nove europske nacije i one u razvoju tražile su korijene svojih identiteta u prošlosti na čijim su materijalnim ostacima razvijale novu nacionalnu svijest te dokazivale nacionalno jedinstvo. U muzejima su uočile veliki potencijal za pružanje snažne potpore nacionalnim idejama te za predstavljanje i promoviranje vlastite nacije. Stoga upravo u 19. stoljeću, u razdoblju formiranja nacionalnih država, nacionalni muzeji postaju važna kulturna i društvena institucija u Europi. Kao izrazi nacionalnog kolektiviteta, nacionalni muzeji pohranjuju nacionalno važne predmete na koje se nadovezuju prikazi nacionalne povijest, njezini mitovi i stvarnost.

Europa, kao kontinent izraženih nacionalnih, etničkih, vjerskih i drugih vrsta različitosti, bila je tijekom povijesti poprište velikih političkih sukoba, posebice od 19. stoljeća, kada počinje proces formiranja i oblikovanja nacionalnih država i nacija, rušenja starog staleškog sustava, uvođenja novih društvenih i ekonomskih odnosa te procesa

²¹¹ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 43.

²¹² PREZIOSI, "Myths of nationality", *National Museums: New Studies from around the World*, 65.

²¹³ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 27.

demokratizacije društva. U jeku velikih promjena te regionalnih i kolonijalnih suparništava, europske nacije koristile su nacionalne muzeje za artikuliranje i isticanje svoje posebnosti i jedinstvenosti, za veličanje vlastite nacije i države te iskazivanje svoje moći. Nacionalni muzeji nisu bili na raspolaganju samo razvijenim nacijama i političkim entitetima nego i narodima, razjedinjenim ili uključenim u sastav nekog carstva ili druge državne tvorevine. Narodi koji su bili pod pritiskom vladajuće nacije težili su osnivanju svojih nacionalnih muzeja kao utočišta za očuvanje i njegovanje vlastite povijesti, kulture i zasebnosti kao i mjestu za afirmiranje i razvoj nacionalne svijesti.

Većina nacionalnih muzeja u Europi osnovana je pod utjecajem politike imperijalizma i nacionalizma ili kao rezultat političke borbe.²¹⁴ U toku 20. stoljeća Europa je doživjela brojne ratne i ideološke traume što je vidljivo u nacionalnim muzejima, ili izraženom prisutnošću ili odsutnošću određenih dijelova ili elemenata povijesti. Ratna iskustva, posebice novijeg razdoblja, mučan su dio povijesti većine europskih nacija stoga i njihov prikaz u nacionalnim muzejima izaziva poteškoće, posebice kada se radi o Drugom svjetskom ratu, kompleksnom sukobu za mnoge europske države. Velik dio Europe nakon Drugog svjetskog rata našao se pod okupacijom i utjecajem Sovjetskog Saveza. U cjelokupni društveni i kulturni život uključena je komunistička indoktrinacija i državna propaganda, pri čemu su obuhvaćeni i nacionalni to jest republički muzeji za koje se doista činilo da direktno govore u ime države.²¹⁵ U njima se snažno podupirao institucijski okvir nacionalne povijesti s bezpolitiziranim prisustvom etničke povijesti i kulture.²¹⁶ Države pod komunističkim režimom poticale su i ulagale sredstva u razvoj muzeja u sklopu čega su unaprjeđivale njihov organizacijski i strukturalni razvoj što je koristilo državama kada su stjecanjem neovisnosti 90-ih godina 20. stoljeća imale potrebu za brzim razvojem simboličkog prikaza svoje nacije.²¹⁷

Povijesne okolnosti u kojima se završetkom Hladnog rata našla Središnja, Istočna i Jugoistočna Europa (temeljna preobrazba političkog, ekonomskog i društvenog sustava) razvile su u tranzicijskim i novonastalim zemljama potrebu za nacionalnim muzejima zbog njihova potencijala afirmacije i zaštite nacionalnih identiteta i nacije. Nakon rušenja komunističkog režima, europske države koje su mu pripadale željele su revidirati svoju

²¹⁴ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 18.

²¹⁵ BODENSTEIN i POULOT, "Introduction", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, 10.

²¹⁶ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 16.

²¹⁷ *Isto*, 16-17.

dotadašnju, od komunističkih vlasti definiranu muzejsku politiku te kroz nacionalnu naraciju i prikaz izraziti svoj nacionalni i etnički identitet.²¹⁸ U post-komunističkom razdoblju, nacionalni muzeji prihvatili su praksu povijesnog kritiziranja bivše komunističke države i sustava, primjenjujući prema tom dijelu svoje prošlosti različite pristupe, od historiziranja, demoniziranja do izrugivanja, dok je kod nekih razmatrana sa sklonošću.²¹⁹

Na europskom prostoru bivših komunističkih režima, od 90-ih godina započeo je proces osnivanja snažnih nacionalističkih muzeja kao, mogli bismo reći, očekivana pojava nakon drastičnih promjena u kojima su nacije stekle svoju nezavisnost. Također, radi se o dijelu Europe u kojem je formiranje nacije prethodilo stvaranju nacionalne države. Unatoč činjenici da je već u 19. stoljeću započeo razvoj njihove nacije, od kojih su neke u određenom povijesnom momentu ostvarile nezavisnost, tek će propašću komunističkog totalitarnog sustava većina ostvariti ili krenuti u ostvarivanje nezavisne nacionalne države. Stoga je uslijedila potreba za redefiniranjem nacionalnih vrijednosti i nacionalnog identiteta kao polazišnim točkama za afirmiranje i daljnji razvoj nove ili ponovno slobodne nacionalne države, koja se jednim dijelom ispunjavala u sklopu nacionalnih muzeja.

Granica utjecaja Sovjetskog Saveza u središnjoj Europi za vrijeme Hladnog rata, u grubo odražava granicu između političkog nacionalizma zapadnoeuropskih zemalja i etnonacionalizma srednjeg, istočnog i jugoistočnog dijela Europe. Proces formiranja nacija i nacionalnih država između navedenih europskih prostora rezultirao je drugačijim povijesnim iskustvom. Nacije na prostoru istočne polovice Europe oblikovane su znatno prije formiranja nezavisne i moderne nacionalne države. Okolnosti u kojima je krenuo razvoj nacije odredile su njezinu identitetnu podlogu tako su u slučaju potonjeg dijela Europe etnička svojstva nacije, bazirana na jeziku i kulturi, pružale temelj njezina formiranja. Na tim svojstvima identiteta započeo je razvoj nacionalnih muzeja koji su pratili i/ili utjecali na daljnji proces nacionalne integracije. Kompleksan i dugi razvojni put srednjih, istočnih i jugoistočnih europskih nacija prisutan je u nacionalnoj svijesti stanovništva te se odražava u naraciji i izložbenoj djelatnosti njihovih nacionalnih muzeja.²²⁰ Naglašavaju se etnička svojstva nacije, a uz pomoć raznih oblika baštine želi se nacionalnoj povijesti dati određeni politički prizvuk, posebice kod nacija čija je svijest o stvaranju nacionalne države i dalje aktivna.²²¹ Iskustvo nacionalne integracije i

²¹⁸ EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia (EuNaMus Report No. 3)*, 7.

²¹⁹ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 40.

²²⁰ *Isto*, 52.

²²¹ *Isto*, 51.

formiranja nacionalne države utjecalo je na povijesni razvoj nacionalnih muzeja, na njihovu ulogu i djelovanje.

Padom komunizma u srednjoj, istočnoj i jugoistočnoj Europi otvorena je posljednja etapa oblikovanja nacionalnih država na tom prostoru. Postizanje neovisnosti često je slijedila potreba za nacionalnim muzejima kao mjestom za izražavanje nacionalnog identiteta. Najprije su postkomunističke zemlje provele reviziju dotadašnje muzejske politike donesene u vrijeme bivšeg komunističkih sustava te ih u novim političkim okolnostima zamijenile suvremenijim varijantama.²²² U samostalnim nacionalnim državama nacije su željele, kroz nacionalnu pripovijest prikazanu u muzejima, izraziti svoj nacionalni i etnički identitet. Povijest i kulturna baština u tim se zemljama snažno upotrebljavala u svrhu nacionalnog afirmiranja i jačanja nacije, posebice gdje su prisutni politički izazovi opterećivali njezinu suverenost i teritorijalnost.²²³ To se posebice odnosi na dio zemalja Jugoistočne Europe gdje se prošlost i dalje drži živom u svakodnevnoj percepciji te politički aktivnom u mnogim muzejima, a etnicitet i religija nepromjenjivim nacionalnim karakteristikama.²²⁴

U mnogim dijelovima Europe krenuo je od 90-ih godina 20. stoljeća razvoj kritika usmjerenih prema negativnom utjecaju nacionalnih ideologija iz 19. i 20. stoljeća. Na spomenutu kritiku nadovezala se 2005. godine konvencija UNESCO-a o zaštiti i promicanju kulturne raznolikosti.²²⁵ Većina europskih zemalja prihvatila je navedenu konvenciju pa su u skladu s njom nacionalni muzeji odredili da slijede principe kulturne raznolikosti i uključivanje manjina, što je u stvarnosti ipak slabije prisutno u radu europskih muzeja.²²⁶ Bez obzira na to, kritičko promišljanje o nacionalnim muzejima tijekom posljednjih dvadeset godina imalo je veliki utjecaj na suvremeno upravljanje i rad muzeja na prostoru cijele Europe. Naime, velike političke i društvene promjene u Istočnoj Europi te demografske promjene u Zapadnoj Europi u toku 90-ih godina 20. stoljeća, dovele su do zamisli o kulturi i kulturnim institucijama kao instrumentima političkog smirivanja ili neutraliziranja učinaka promjena, čime se potaknula rasprava u političkim i akademskim krugovima, o političkom značenju i funkcijama nacionalnih muzeja te o relevantnosti nacionalnih perspektiva u muzejima.²²⁷ U posljednja dva desetljeća nacionalni muzeji bili su predmet velikih promjena

²²² EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia* (EuNaMus Report No. 3), 7.

²²³ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe* (EuNaMus Report No. 7), 41.

²²⁴ *Isto*, 49.

²²⁵ EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia* (EuNaMus Report No. 3), 7.

²²⁶ *Isto*, 7.

²²⁷ *Isto*, 6 i 8.

u sklopu kojih su doneseni novi muzejski zakoni, formulirane nove muzejske politike, definirana organizacijska struktura, utvrđeni muzejski standardi i kriteriji za državno financiranje muzeja i slično.²²⁸ Preobrazba muzejske politike na europskoj razini također je uvelike utjecala na postkomunističke države koje postupno sve više prihvaćaju modernizacijske pomake na području muzejske djelatnosti, pa se glede toga uvelike ne razlikuju istočne i zapadne europske nacionalne države.

Suvremene nacionalne države Zapada i Istoka Europe, bez obzira da li je njihov identitet položen na demokratskim i liberalnim vrijednostima ili na jeziku i kulturi zajednice, oboje razvijaju snažne nacionalne muzeje usmjerene na nacionalnu povijest.²²⁹ Na prostoru Zapadne Europe aktivniji su procesi moderniziranja nacionalnih muzejskih diskursa i stručnog rada nacionalnih muzeja. Primjetan je nešto demokratičniji i u manjoj mjeri nacionalno naglašen sadržaj iako tek mali broj nacionalnih muzeja uspijeva zauzeti i u praksi primijeniti multikulturalniji pristup koji bi uključivao nacionalne manjine, migrante i ostale skupine izuzete iz nacionalnih muzeja. S obzirom na proces formiranja nacija i nacionalnih država Istočne Europe, izraženije je prisutan u naraciji i prikazima nacionalnih muzeja etnički identitet nacije koji, baziran na jeziku i kulturi, zapravo čini ishodište njihove nacionalne integracije. Njegovo izraženije prisustvo u muzejima također je objašnjivo činjenicom da se dio Europe, za koji je karakterističan etnonacionalizam, velikim dijelom poklapao s vladavinom komunizma čijim padom započinje završna etapa oblikovanja znatnog broja nacionalnih država tog dijela Europe. Postizanjem samostalnosti, pojavila se potreba za izražavanjem nacionalnog identiteta i nacionalne svijesti u novim okolnostima što se odražava na ukupni kulturni život nacije, a time i na sadržaj i pristup nacionalnih muzeja. Stabiliziranjem političkih i društvenih prilika, primjećuje se da s vremenom sve više slijede muzejsku praksu zemalja Zapadne Europe te u skladu s tim postepeno moderniziraju svoje muzeje, posebice u tehničkom i organizacijskom pogledu, a nešto slabije glede sadržaja.²³⁰ Potonje je posebice primjetno kod država jugoistočne Europe u kojima još uvijek zaoštreni politički odnosi otežavaju i usporavaju promjene u sadržaju nacionalnih muzeja. Unatoč tome, mnogi nacionalni muzeji toga prostora pokušavaju nadvladati ograničenja uskog nacionalističkog pogleda, ali još uvijek nisu prepoznali potencijal nacionalnih muzeja da

²²⁸ EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia (EuNaMus Report No. 3)*, 6 i 8.

²²⁹ Isto, 6.

²³⁰ ŠOLA, "Prilog reformi nacionalnih muzeja ili pledoaje za hrvatski nacionalni muzej", *Muzeologija*, 37, 2000., 123.

naciju predstave kao modernu demokraciju.²³¹ Općenito možemo reći da se u današnje vrijeme specifični uvjeti razvoja nacionalnih država i nacionalnih muzeja Istočne i Zapadne Europe u sve manjoj mjeri odražavaju na nacionalni muzejski diskurs.

Tijekom posljednja dva desetljeća, vođene rasprave na europskoj muzejskoj sceni o ulozi i radu nacionalnih muzeja dovele su do njihova razvoja i unaprjeđenja. Jednim dijelom to uključuje otvaranje i prilagođavanje nacionalnih muzeja suvremenim prilikama i potrebama društva što vodi modernizaciji njihove uloge u skladu s društvenim promjenama. Naime, zbog utjecaja globalizacije i masovnih migracija zaključeno je da se nacionalni identitet više ne može objašnjavati u okvirima zastarjelih nacionalnih ideologija stoga se u muzeje postupno implicira multikulturalna perspektiva prema kojoj se nacionalni muzeji koriste kao mjesto za vođenje dijaloga o raznolikosti i promjenjivosti identiteta.²³² U sve većoj mjeri u muzejsku politiku nacionalnih muzeja uključuju se načela kulturne različitosti i prava manjina iako se postavlja pitanje koliko se u stvarnosti primjenjuju.²³³ Demokratizacija muzejske politike ne znači da se u europskim nacionalnim muzejima ne mogu još uvijek pronaći nacionalni stereotipi i utopističke vizije.²³⁴ Inovativna, multikulturalna perspektiva i nova uloga nacionalnih muzeja na sličan su način definirane u gotovo svim dijelovima Europe dok razina i način njihove primjene variraju među europskim nacionalnim muzejima.²³⁵ Izražena potreba nacionalnih muzeja da otvore svoja vrata novim grupama posjetitelja i postanu mjesto kulturnog dijaloga često je vrlo selektivna.

Kod europskih nacionalnih muzeja, pored nacionalne prisutna je i transnacionalna muzejska perspektiva, kao posljedica već spomenutih promjena i razvojnog procesa nacionalnih muzeja.²³⁶ Jedna od triju artikuliranih transnacionalnih muzejskih ideologija i pristupa inicirana je razvojem Europske Unije. U sklopu kulturno integracijskog projekta, Europska Unija želi razviti europsko građanstvo na zajedničkim europskim vrijednostima i identitetu putem nacionalnih muzeja koji mogu doprinijeti transnacionalnoj koheziji i integraciji Europe. EU je doprinijela promjenama u politici i praksi nacionalnih muzeja kroz financiranje određenih muzejskih projekata iako s većim utjecajem na njihov praktičan nego

²³¹ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 64.

²³² EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia (EuNaMus Report No. 3)*, 5.

²³³ *Isto*, 7.

²³⁴ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 18.

²³⁵ EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia (EuNaMus Report No. 3)*, 5-6.

²³⁶ *Isto*, 10.

sadržajan dio u čemu zapravo i leži slabost ovog projekta.²³⁷ Multikulturalna transnacionalna perspektiva zagovara kulturnu raznolikost i međukulturni dijalog što se ne ostvaruje lako u ustanovama koje su od samog početka vezane uz nacionalni kontekst. Multikulturalna ideologija u praksi se tek djelomično ostvarila stoga je u muzejima i dalje prisutna nacionalna muzejska perspektiva.²³⁸ Smatralo se da je nacionalno povijesna ideologija izgubila svoju legitimnost prilikom analiziranja europske muzejske politike tijekom posljednjih 20 godina, ali pojavilo se mišljenje koje smatra da opozicija starom agresivnom nacionalizmu nije nužno i jedino multikulturalna ideologija ili primjena načela kulturne raznolikosti.²³⁹ U obzir bi trebalo uzeti specifičnost povijesnog i stručnog razvoja institucije nacionalnih muzeja kod europskih zemalja te u skladu s tim omogućiti istovremeni izričaj nacionalne i europske perspektive u nacionalnim muzejima.²⁴⁰

Kao specifičan primjer među europskim nacionalnim muzejima trebamo navesti *British Museum* koji u zadnjih deset godina usmjerava svoju muzejsku politiku prema postnacionalnom muzejskom pristupu. Kao posljedica kritiziranja njegova univerzalnog muzejskog usmjerenja, *British Museum* je postepeno i suptilno promijenio svoju ulogu te svoj legitimitet postavio na novu osnovu.²⁴¹ Uklonio je stereotipan pogled na predmete s obzirom na kulturu iz koje potječu, promijenio je njihovo značenje te uravnotežio važnost svojih muzejskih predmeta.²⁴² Prihvatio je nenacionalni pristup prema predmetima svjetskih kultura koje posjeduje u svojim zbirkama te usmjerio svoju ulogu u promoviranje tolerancije među ljudima zbog, kako naglašava, porasta nacionalizma ili etničkih sukoba (uzmimo pritom u obzir autonomne težnje Škotske, Sjeverne Irske ili Walesa).²⁴³ Iako britanska materijalna kultura i povijest nije bila snažno izražena u zbirci *British Museum* niti je on izražavao nacionalistički diskurs, ipak spada u kategoriju nacionalnih muzeja jer je indirektno isticao važnost nacije te izražavao samouvjerenu nacionalnu sliku Britanije i njezin dominantan položaj u svijetu.²⁴⁴ U njihovom sadašnjem pristupu može se uočiti inverzija prema nacionalizmu kao i težnja da se muzejska ustanova ovlasti kao važno mjesto za rješavanje

²³⁷ EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia (EuNaMus Report No. 3)*, 10.

²³⁸ *Isto*, 10–11.

²³⁹ *Isto*, 11.

²⁴⁰ *Isto*, 11.

²⁴¹ JENKINS, "Inverting the Nation at the British Museum", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, 387.

²⁴² *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 43.

²⁴³ JENKINS, "Inverting the Nation at the British Museum", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, 387.

²⁴⁴ *Isto*, 388–389.

političkih pitanja, posebice vezanih za nacionalnu netolerantnost.²⁴⁵ Spomenuti zaokret muzejske politike *British Museuma* naišao je na kritike koje ga optužuju da ovim nadnacionalnim pristupom želi opravdati posjedovanje i sačuvati predmete nad kojima mu je osporeno vlasništvo od država čijoj kulturi pripadaju.

Europu karakterizira izražena nacionalna, etnička i vjerska raznolikost, često određena kao povod ili opravdanje za mnoga neslaganja i sukobe koji su uvelike obilježili njenu povijest. Unatoč tome, među Europljanima je prisutan osjećaj zajedništva proizišao iz zajedničke povijesti, kulture, civilizacijskih dosega i društvenih vrijednosti. Smatra se da bi umjesto naglašavanja razlika među narodima Europe više pažnje trebalo usmjeriti na njihovu sličnost i ono što ih povezuje, razvijajući međusobno razumijevanje, toleranciju i poštovanje što bi omogućilo Europi da u većoj mjeri razvije svoj politički, ekonomski i kulturni potencijal. Mogućnost ostvarivanja jače europske kohezije za neke se krije u nacionalnim muzejima, kao mjestu susreta europskih naroda te pregovaranja i rješavanja međunarodnih i regionalnih tenzija i nesuglasja. Ovakvo političko gledište prema nacionalnim muzejima proizašlo je iz dva desetljeća dugih rasprava tijekom kojih se formuliralo mišljenje da se politički potencijal nacionalnih muzeja preusmjeri iz ograničenog, nacionalističkog prema otvorenom, uključivom i dijalogu otvorenom muzeju prilagođenom suvremenim potrebama društva. Gledište prema kojem političku funkciju nacionalnih muzeja namjeravaju iskoristiti političari, stručnjaci i profesionalci da bi dodjeljivanjem novih simboličkih i materijalnih vrijednosti preoblikovali nacionalne muzeje, ne odgovara stvarnoj situaciji budući da su provedene brojne reforme na institucijskoj, organizacijskoj, strukturalnoj i idejnoj razini nacionalnih muzeja koje to onemogućuju.²⁴⁶ Također, u samom procesu razvoja muzejskih politika sudjeluje mnoštvo sudionika koji često nisu jednoglasni u svom gledištu i pristupu.²⁴⁷ Unatoč važnoj ulozi političara europskih država, na razvoj muzejske politike također utječu nositelji vlasti te muzejski stručnjaci na lokalnoj, regionalnoj pa i transnacionalnoj razini, koji mogu biti nositelji drugačijih muzejskih ciljeva, perspektiva i metoda od onih na nacionalnoj ili nekoj drugoj razini.²⁴⁸ Činjenica da su nacionalni muzeji u mnogim europskim zemaljama, u većoj ili manjoj mjeri, potpuno pod državnom ingerencijom ne znači da su automatski predodređeni da predstavljaju službenu verziju prošlosti nego je njezina upotreba "...više

²⁴⁵ JENKINS, "Inverting the Nation at the British Museum", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, 392.

²⁴⁶ EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia (EuNaMus Report No. 3)*, 8.

²⁴⁷ Isto, 8.

²⁴⁸ Isto, 8-9.

rezultat kompromisa između različitih političkih pokreta koji djeluju unutar državnog sustava."²⁴⁹

Nacionalni muzeji, osim što imaju veliku važnost za naciju kojoj pripadaju također su veoma važni za cjelokupnu Europu jer kao pouzdane institucije nose značajnu ulogu u kulturnoj suradnji među europskim nacijama.²⁵⁰ U novije vrijeme razvijeno je mišljenje da bi nacionalni muzeji mogli doprinijeti većem stupnju europske kohezije čemu posebice teži Europska Unija. Na tu ideju nadovezuje se projekt Europskog parlamenta da se u Bruselu izgradi Muzej Europe.²⁵¹ Kroz prikaz Europe i njezine povijesti muzej bi širio poruku o civiliziranosti i miroljubivosti Europske Unije kao zajednice koja promiče slobodu, a odbija nacionalističku agresiju i netrpeljivost.²⁵² Kompleksnost ovog područja veliki je izazov koji otvara mnoga složena pitanja i zahtjeva mnogo kompromisa da bi se stvorio prihvatljiv, ali kritički prikaz europske povijesti. Svjesni složenosti ovog projekta, njegovi sudionici naglašavaju da će muzejski prikaz biti jedan od suvremenih izraza Europe i njene povijesti, a ne utvrđena istina.²⁵³ Istovremeno, dio stručnjaka naglašava opasnosti ovog projekta i sumnja u njegovu uspješnu realizaciju. Smatra da se opasnost kreiranja takve povijesti nalazi u mogućnosti nametanja kontrole jer bi snažne i moćne nacije mogle nadglasati i utišati glasove manjih nacionalnih država.²⁵⁴ Iz tog razloga pan-europski povijesni prikaz trebao bi u svim aspektima biti polivokalan, poštivajući i uključujući različite nacionalne pozicije te osnaživati europsku raznolikost u svim njezinim oblicima (etničnost, religija, rod i slično).²⁵⁵ Možda bi se europska kohezija i kulturna tolerantnost među europskim nacionalnim državama lakše razvijala ukoliko bi se u praksi u jednakoj mjeri poštivala važnost svih europskih regija umjesto formiranja jednog europskog Muzeja koji bi unatoč modernom izrazu i dobrim namjerama previše sličio na muzej 19. stoljeća.²⁵⁶

²⁴⁹ POULOT, "Preface. Uses of the Past: Historical Narratives and the Museum", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, 6.

²⁵⁰ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 7.

²⁵¹ VOVK VAN GAAL i DUPONT, "The House of European History", *Entering the Minefields: The Creation of New History Museums in Europe (EuNaMus Report No. 9)*, 44.

²⁵² *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 60.

²⁵³ VOVK VAN GAAL i DUPONT, "The House of European History", *Entering the Minefields: The Creation of New History Museums in Europe (EuNaMus Report No. 9)*, 44.

²⁵⁴ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 60.

²⁵⁵ *Isto*, 60.

²⁵⁶ BABIĆ i MIKLOŠEVIĆ, "From national to regional narratives", *The Museum Beyond the Nation*, 56.

3.4. Budućnost nacionalnih muzeja

Dinamične promjene koje zahvaćaju društvo i prostor koji nas okružuje odraz su aktualnih procesa na svjetskoj razini, ponajprije globalizacije koja mijenja okolinu muzeja dok oni sami pokazuju znatnu inertnost. Daljnjom primjenom muzejskih postulata iz 19. stoljeća muzeji ignoriraju prisutne društvene promjene što ih jednim dijelom dovodi do svojevrsne krize. Pritom se ne misli na krizu muzejske institucije jer muzeji u društvu uživaju status istaknutih kulturnih ustanova, nego do krize njegova koncepta, metodologije i motiva.²⁵⁷ Zauzevši položaj pasivnih promatrača, muzeji nisu odgovorili na suvremene izazove niti su prilagodili svoju muzejsku politiku novim društvenim potrebama. S obzirom da se radi o javnim ustanovama, bilo bi potrebno da osvijeste nužnost prilagođavanja svoje uloge i načina rada suvremenim potrebama, na korist društva zbog kojeg i postoje. Ključan preduvjet za ovu preobrazbu nalazi se u idejnoj sferi muzejske djelatnosti. Naime, muzeji bi trebali promijeniti svoj odnos prema baštini, da se njome više ne služe za vraćanje u prošlost nego da pokušaju shvatiti njezin smisao i značenje te prihvatiti i upotrijebiti njezine poruke u sadašnjosti.²⁵⁸ Umjesto pasivnog dokumentiranja nestajućih kultura i identiteta muzeji bi trebali provoditi njihovu aktivnu zaštitu kojom bi se očuvali i održali na životu.²⁵⁹ Također trebali bi osvijestiti činjenicu da značenje nije trajno, statično ni jednostrano nego podložno mijenama s obzirom na razdoblje i ostale okolnosti u kojima se baština interpretira. Budući da praksa olako ne prihvaća ideje o preobrazbi muzeja, još uvijek koristi, iako modificiran, model reprezentativnog muzeja 19. stoljeća.²⁶⁰ Ponešto je kontradiktorna činjenica da se istovremeno s konceptualnom krizom muzeja odvija njegova brojčana ekspanzija. Naime, drastična razina promjena u suvremenom svijetu dovela je u opasnost postojanje mnogih identiteta koji u muzejima vide mogućnost svoje zaštite i opstanka.²⁶¹ Brojčanim se rastom muzeja ne rješava opća, globalna kriza identiteta budući da su muzeji više-manje nastavili s dosadašnjom praksom koja ne odgovara primjereno na suvremene izazove.

Nacionalni muzeji također su pogođeni spomenutim općim muzejskim kretanjima, umnožavanjem i potrebom za preobrazbom, ali u kontekstu specifičnosti navedene kategorije muzeja. Naime, neraskidivo su vezani uz naciju i nacionalizam, fenomene koji su potaknuli

²⁵⁷ MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju*, 42, 50 i 67.

²⁵⁸ Isti, "19. stoljeće – tradicija i moderne nacije", *Muzeologija*, 37, 2000., 7.

²⁵⁹ ŠOLA, "Prilog reformi nacionalnih muzeja ili pledoaje za hrvatski nacionalni muzej", *Muzeologija*, 37, 2000., 125.

²⁶⁰ MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju*, 50.

²⁶¹ ŠOLA, *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji (prema kibernetičkom muzeju)*, 19.

njihovu pojavu i osnivanje širom Europe, a potom i ostatku svijeta. Njihova međusobna povezanost vidljiva je tijekom povijesti sve do danas. Pojavu i formiranje novih nacionalnih država i nacija prati osnivanje nacionalnih muzeja o čemu nam svjedoči razvoj događaja tijekom 90-ih godina 20. stoljeća na prostoru Srednje, Istočne i Jugoistočne Europe. Sklonost prema osnivanju nacionalnih muzeja također iskazuju nevladajuće i potencijalne nacije europskog Zapada koje nam svjedoče o prisutnosti procesa do tada karakterističnih za srednjoeuropski prostor 19. i 20. stoljeća. Naime, uvriježeno mišljenje o poklapanju nacije i nacionalne države na teritoriju europskog Zapada u zadnjim desetljećima 20. stoljeća izazvala je pojava novih, nevladajućih nacija koje traže, a neke već i ostvaruju svoja autonomna prava.²⁶² Čini se da su zapadnoeuropske države također višenacionalne jer su s vremenom na njihovom prostoru formirane nove nacije, s osjećajem podčinjenosti u odnosu na vladajuću naciju kao što je u Francuskoj slučaj s Bretoncima i Normandijcima, u Ujedinjenom Kraljevstvu sa Škotima i Velšanima, u Španjolskoj s Kataloncima i Baskima.²⁶³ Ukupni nacionalni proces znatno se ne razlikuje između zapadne i srednje Europe jer oboje sadržavaju elemente građanskog i etničkog nacionalizma. *"Proizlazi da je fenomen nacije i nacionalizma zapravo jedinstven, da svi europski nacionalni identiteti sadrže i etničku sastavnicu, a da ona u zapadnoj Europi u doba nastajanja fenomena nacije i nacionalizma nije bila politički operacionalizirana dok je činila bitnu sastavnicu srednjoeuropskih nacionalizama."*²⁶⁴ Nakon što su raspadom komunističkog režima na Istoku Europe brojne nacije konačno formirane u samostalnoj nacionalnoj državi, započeo je proces afirmiranja nacije u smislu političkog ili građanskog nacionalizma karakterističnog za prostor Zapada Europe. Značajnu podršku tom procesu mogu pružiti nacionalni muzeji kao ustanove koje će podržavati i komunicirati ideju građanske nacije kao zajednice slobodnih i ravnopravnih građana.

Pristup pojmu i problematici nacije i nacionalizma utječe na sagledavanje nacionalnih muzeja, njihove uloge i značenja u društvu. Zbog povezanosti s nacijom i nacionalizmom, koji se u suvremenom društvu često percipiraju u negativnom kontekstu, nacionalni muzeji mogu steći negativnu konotaciju kao ustanove podložne nacionalističkim manipulacijama državne elite. Prema antinacionalističkom gledištu nacionalizam je odgovoran za brojna ratna stradanja i sukobe, te smatran negativnim fenomenom koji negira slobodu i prava pojedinaca. Prema njihovom gledištu europska povijest dokazuje da formiranje nacija ne pridonosi miru i stabilnosti i da bi svijet bio bolji i pravedniji bez nacionalnih podjela. Pritom ne uzimaju u

²⁶² STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 63.

²⁶³ *Isto*, 63-64.

²⁶⁴ *Isto*, 67.

obzir činjenicu da mnogi represivni i zločinački režimi 20. stoljeća nisu bili inspirirani nacionalizmom te da u biti "...svaka politička teorija, dovedena do svojih krajnjih logičkih granica, može prouzročiti patnju velikog broja ljudi."²⁶⁵ Iz tog razloga ni nacionalni muzeji nisu isključivo vezani uz nacionalizam budući da su druge ideologije i njihovi režimi također koristili njihov potencijal. Često inzistiranje isključivo na mračnoj strani nacionalizma vodi u jednostrano viđenje ovog fenomena koji sadržava i drugu, pozitivniju stranu koja uključuje njegov doprinos pojavi ideje demokracije i njezinoj primjeni u svijetu. Povijesno se može dokumentirati činjenica da je razvoj nacija i nacionalizama zapravo povezan s procesom izgradnje i razvoja modernih država i demokracije.²⁶⁶ Ono što je omogućavalo da osjećaj pripadnosti naciji u nekim slučajevima bude zloupotrebljen u druge svrhe bila je "*unutrašnja odvojenost projekta nacije kao etničke zajednice od projekta liberalno-demokratskog građanskog društva*", karakteristična za srednjoeuropski nacionalizam.²⁶⁷ Naime, etnički nacionalizam "*...ne vodi neminovno konfrontaciji ni pokušajima stvaranja nacionalno čiste države... niti isključuje u nacionalnoj državi načelo građanske ravnopravnosti*", o pripadnicima društva dominantnim u nacionalnom pokretu ovisi hoće li nacionalizam biti upotrijebljen za razvoj demokracije i nacionalne tolerancije ili uspostavu totalitarizma i agresije prema drugim nacijama.²⁶⁸

Prema nekim shvaćanjima suvremeni globalizacijski procesi negativno utječu na nacije i nacionalne države što navodno uzrokuje njihovu postepenu eroziju sve do njihova budućeg nestanka i zamjene nadnacionalnim entitetima. Ovom scenariju prethodit će fragmentacija nacionalnih identiteta, izazvanih usponom multikulturalizma i globalizacije zbog čega će lojalnost s nacije biti preusmjerena na podnacionalne ili nadnacionalne identitete i organizacije.²⁶⁹ Sukladno globalizacijskoj tezi bilo bi realno očekivati da će s nestankom nacija nestati i nacionalni muzeji koje bi zamijenili muzeji zadušeni za komuniciranje novih nadnacionalnih identiteta. Možda postojanje i funkcioniranje Europske Unije kao nadnacionalne organizacije te ideja o osnivanju Muzeja EU govori u prilog navedenoj tezi, postoje argumenti kojima se ona opovrgava. Naime, veliki geopolitički obrati 20. stoljeća – Prvi i Drugi svjetski rat te propast komunističkih režima u Istočnoj Europi – rezultirali su

²⁶⁵ MATIĆ, "Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?", *Socijalna ekologija*, 14, 1-2, 2005., 77.

²⁶⁶ *Isto*, 77 i 80.

²⁶⁷ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 67.

²⁶⁸ *Isto*, 67.

²⁶⁹ MATIĆ, "Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?", *Socijalna ekologija*, 14, 1-2, 2005., 82-83.

pojavom novih suverenih država.²⁷⁰ Da naklonost prema fenomenu nacije i nacionalizma nije nestala svjedoče nam aktualni procesi na prostoru Zapadne Europe, kao u Škotskoj, Walesu, Kataloniji ili u Belgiji. Oni svjedoče da proces formiranja nacija na prostoru Europe još nije završen unatoč lošoj prognozi globalizacijske teze o budućnosti nacija. Zapravo čini se da globalizacija i formiranje nadnacionalnih političkih organizacija potiču suprotne procese od uvriježenih predviđanja, pobuđujući nacionalizam i održavajući daljnju naklonost prema procesima formiranja nacija i nacionalnih država. Unatoč svojoj mračnoj strani, nacionalizam sadrži demokratski potencijal te se često čini da je "jedino sredstvo koje stoji na raspolaganju nacionalnoj zajednici odlučnoj da krene putem demokracije ili izbjegne kolonizaciju i kulturnu asimilaciju" budući da mu realnu alternativu za sada jedino predstavlja nadnacionalna dominacija najmoćnije nacije na svijetu.²⁷¹

S oblikovanjem nacija i nacionalnih država razvija se motivacija za konstruiranje nacionalnih muzeja.²⁷² O tome nam svjedoče procesi započeti 1990-ih godina na prostoru Istočne Europe gdje su novoosnovane nacionalne države svoju potrebu za definiranjem i afirmiranjem nacionalnog identiteta jednim dijelom zadovoljile uz pomoć nacionalnih muzeja, ali i na prostoru Zapadne Europe gdje potencijalne nacije i nacije u razvoju također osnivaju ili teže osnivanju vlastitog nacionalnog muzeja unatoč podređenom položaju u kojem se nalaze.²⁷³ Spomenuta razvojna tendencija prema formiranju nacionalnih muzeja također potvrđuje da proces oblikovanja nacija nije završen zbog čega se i teza o krizi nacionalne države može dovesti u pitanje.

Države Zapadne Europe suočavaju se sa znatnim priljevom imigranata iz istočne i jugoistočne Europe, Azije i Afrike što mijenja etničko-nacionalnu strukturu njihova stanovništva te pritom otvara mnoga nova pitanja.²⁷⁴ Iako takvi procesi s jedne strane osnažuju dosad prisutno poimanje nacije kao zajednice građana, s druge strane pobuđuju u dijelu stanovništva neraspoloženje prema useljenicima.²⁷⁵ Čini se da migrantska problematika zajedno s utjecajem globalizacije na prostoru Zapadne Europe potiče u isto vrijeme potrebu za osnaživanjem nacionalnih muzeja, ali i njihovu preobrazbu i primjenu multikulturalne politike. Naime, u okviru navedenih izazova i promjena u suvremenom društvu, nacionalni muzeji u

²⁷⁰ MATIĆ, "Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?", *Socijalna ekologija*, 14, 1-2, 2005., 83.

²⁷¹ *Isto*, 88.

²⁷² ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 7-8.

²⁷³ *Isto*, 8.

²⁷⁴ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, 64.

²⁷⁵ *Isto*, 64-65.

posljednja su dva desetljeća predmet analiziranja, posebice njihova uloga i način rada. Odgovaraju na optužbe da izražavaju moć nacionalne elite razvijanjem politike koja teži transformiranju muzeja u modernu instituciju, u punom smislu otvorenu javnosti.²⁷⁶ Čini se da oprečna mišljenja o naciji i nacionalizmu kao negativnom ili pozitivnom fenomenu vrijede i za nacionalne muzeje, percipirane s jedne strane u kontekstu napretka i revizije, a s druge strane u kontekstu konzervatizma i tradicije.²⁷⁷

Analiziranje problematike nacionalnih muzeja u tijeku posljednja dva desetljeća rezultiralo je uviđanjem njihova demokratskog potencijala. Naime, nacionalni muzeji kao središnje ustanove koje oblikuju prikaz nacije, imaju moć da definiraju njezin odnos prema prošlosti i iskazuju trenutnu situaciju u kojoj se nalazi.²⁷⁸ Dok za neke nacionalni muzeji predstavljaju prvenstveno materijalnu podlogu za razdvajanje i razlikovanje od drugih, neki u nacionalnim muzejima vide potencijal za preobrazbu u instituciju koja bi omogućila ljudima da iskristaliziraju svoj nacionalni identitet i shvate njegovu kompleksnost te bi poticala prihvaćanje različitosti i razvoj tolerancije.²⁷⁹ Kao institucije koje se bave temama od nacionalne važnosti te uživaju povjerenje javnosti, mogu biti posebno korisne za kreiranje povijesti koje će povezivati društva i nacije, koje će komunicirati pomirenje, skladnost te prihvaćanje društvene i kulturne raznolikosti.²⁸⁰ Postoji mogućnost da se nacija u nacionalnim muzejima predstavi kao moderna demokracija i da djeluje kao javni prostor za formiranje mišljenja i značenja te postizanje društvenog konsenzusa.²⁸¹ U tom kontekstu nacionalni muzeji trebali bi u svom radu primijeniti kritički pristup prema sebi i naciji koju predstavljaju ne bi li suočeni s problemima i nedostacima mogli poboljšati rad i nastaviti svoju daljnju demokratizaciju, što uključuje promoviranje pluralizma i tolerancije uz upotrebu mnogostrukih prikaza povijesti i višestrukih perspektiva.²⁸² Njihovom primjenom muzeji mogu doprinijeti rješavanju sukoba te simultano poticati povezanost među zajednicom što je sposobnost koju nacionalni muzeji rijetko koriste.²⁸³ Kao središnji muzej koji pruža informacije i orijentaciju u cjelokupnosti nacionalnog identiteta, može pomoći u povezivanju

²⁷⁶ BODENSTEIN i POULOT, "Introduction", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, 9.

²⁷⁷ Isto, 9.

²⁷⁸ EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia (EuNaMus Report No. 3)*, 5.

²⁷⁹ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 14.

²⁸⁰ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 11.

²⁸¹ PREZIOSI, "Myths of nationality", *National Museums: New Studies from around the World*, 64.

²⁸² ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750–2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 17.

²⁸³ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 58.

različitosti koje čine nacionalni identitet te razvijati stav o jednakoj vrijednosti vlastitog i ostalih identiteta.²⁸⁴ Muzej usklađen s vremenom u kojem djeluje, prateći probleme i potrebe svoje okoline, može postati "sredstvo demokratskog uvida u društvene procese" omogućujući njihovo razumijevanje i prilagodbu promjenama.²⁸⁵

Suvremena promišljanja o ulozi muzeja u društvu sve više naglašavaju potrebu primjene politike društvene inkluzije marginaliziranih skupina društva, ukidanje društvenih podjela te kulturnih predrasuda prisutnih u muzejima.²⁸⁶ Nacionalne manjine izuzete su iz povijesnog prikaza nacije čime nacionalni muzeji negiraju puno građansko pravo njihovim pripadnicima te šalju poruku o njihovoj nevažnosti za širu zajednicu u kojoj žive.²⁸⁷ Nacionalni muzeji često izostavljaju iz svojih muzejskih prikaza utjecaj imigracija iz prošlosti na život većinske zajednice, stvarajući na taj način prikaz lažne rasne i etničke homogenosti nacije.²⁸⁸ Unatoč potrebama i suvremenim porivima prema angažiranju zajednice, uključujući i etničke manjine te prepoznavanju snaga migracije, muzeji su do sada napravili malo glede rušenja društvenih podjela budući da i same nacije imaju poteškoće kako se nositi s povećanom raznolikošću društva.²⁸⁹ S obzirom na sve istaknutiju potrebu da se nacija prikazuje u kontekstu svoje unutarnje raznolikosti, potrebno je u nacionalnim muzejima razvijati stav koji različitost promatra kao kulturno i društveno bogatstvo, a ne problem.²⁹⁰ Bitan izazov nacionalnim muzejima današnjice predstavlja uključivanje multikulturalnih zajednica i etničke raznolikosti u sadržaj muzeja kao i pluralan muzejski prikaz nacije.²⁹¹

U kontekstu ideje Europske Unije, neki smatraju da bi nacionalni muzeji trebali postati snaga koja će pomoći da se u budućnosti razvije veća društvena kohezija unutar Europe.²⁹² Kod razvoja pan-europske ideje i njenog transnacionalnog pristupa postoji opasnost od povećanja europske kulturne homogenizacije što bi moglo nagristi kulturnu raznolikost Europe.²⁹³ Ukoliko se europske nacionalne muzeje želi aktivirati kao instrumente za

²⁸⁴ ŠOLA, "Prilog reformi nacionalnih muzeja ili pledoaje za hrvatski nacionalni muzej", *Muzeologija*, 37, 2000., 124-125.

²⁸⁵ Isto, 124.

²⁸⁶ KNELL, "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, 5.

²⁸⁷ *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 47.

²⁸⁸ Isto, 47-48.

²⁸⁹ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 16.

²⁹⁰ McLEAN, "Museums and National Identity", *Museum and society*, 3(1), 1-4, 2005., 1.

²⁹¹ BODENSTEIN i POULOT, "Introduction", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, 16-17.

²⁹² *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, 7.

²⁹³ KNELL i dr. (ur), *Crossing Borders: Connecting European Identities in Museums and Online (EuNaMus Report No. 2)*, 2.

postizanje veće društvene kohezije, moraju se paralelno predstaviti akcije koje će osigurati očuvanje kulturnih razlika.²⁹⁴ Postoji mišljenje da će utjecaj globalizacijskih procesa usmjeriti budući razvoj Europe u nadnacionalni entitet koji će težiti okrupnjavanju identiteta što će biti pogubno za nacionalne i regionalne kulture.²⁹⁵ Stoga će nacionalni muzeji postati mjesta razvoja "strategija struke protiv učinaka globalizacije, odnosno zamjene, nestajanja ili dezintegracije identiteta."²⁹⁶

Usred povećane globalizacije, razvoja informacijskih tehnologija i telekomunikacija te povećane mobilnosti stanovništva, primijećeno je povećano uključivanje nacionalnih muzeja u turističku djelatnost. Novi, sve izraženiji trend današnjice, korištenje je kulturne baštine za potrebe brzo rastuće turističke industrije. Naime, nacije ulažu sredstva u nacionalne muzeje, provode estetizaciju nacionalnih zbirki te staru političku strategiju naglašavanja veličine države koriste u ekonomske svrhe kao način privlačenja što većeg broja turista u vrlo konkurentnoj industriji kulturnog turizma.²⁹⁷ Nove trendove na tom području sve više prate i novije države u Istočnoj Europi i Aziji čime ujedno integriraju naciju te je istovremeno komuniciraju domaćoj i stranoj publici.²⁹⁸ Stoga nam se čini da s jedne strane turizam potiče i oblikuje moderni angažman nacionalnih muzeja.²⁹⁹

S obzirom na opću muzejsku situaciju i suvremena muzejska kretanja predviđa se da će buduća uloga nacionalnih muzeja ostati većinom konzervativna ili funkcionalna, a u nekim trenucima progresivna, odgovarajući na suvremene izazove i potrebe društva.³⁰⁰ U kontekstu globalnih društvenih promjena neki očekuju da će u budućnosti nacionalan muzej ponovno postati važna institucija zbog pružanja otpora negativnim učincima globalizacije na kulturnom i društvenom području.³⁰¹ Trenutna situacija pokazuje da je teorijska i idejna razina svjesnija potrebe transformiranja muzeja i muzejske djelatnosti nego sama muzejska praksa, gdje postoje određeni otpori koji odbijaju i otežavaju provođenje promjena. Dio muzeja ne prihvaća novu, suvremeniju ulogu muzeja te, bilo zbog osjeća nespremnosti ili nedoraslosti

²⁹⁴ KNELL i dr. (ur), *Crossing Borders: Connecting European Identities in Museums and Online (EuNaMus Report No. 2)*, 2.

²⁹⁵ ŠOLA, "Prilog reformi nacionalnih muzeja ili pledoaje za hrvatski nacionalni muzej", *Muzeologija*, 37, 2000., 125.

²⁹⁶ *Isto*, 125.

²⁹⁷ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, 46.

²⁹⁸ ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 16.

²⁹⁹ ARONSSON, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, 35.

³⁰⁰ *Isto*, 46.

³⁰¹ ŠOLA, "Prilog reformi nacionalnih muzeja ili pledoaje za hrvatski nacionalni muzej", *Muzeologija*, 37, 2000., 123.

želi zadržati trenutno stanje stvari. Muzeji nisu svjesni činjenice da se društvo mijenja kao ni svoje uloge u tom procesu. Naime, nacionalni muzeji mogu postati mjesto otvorene rasprave o aktualnim promjenama, sudjelovati u suzbijanju njihova negativnog aspekta te pružiti podršku društvu da se s promjenama lakše nosi. Zapravo se ključna preobrazba i buduća uloga nacionalnih muzeja nalazi u promicanju općih ljudskih prava i aktivnom sudjelovanju građana.³⁰² Unatoč snagama koje promiču upotrebu muzeja kao instrumenata za pregovaranje identiteta, raznolikosti i promjena, za sada ta politika još nije široko razvijena ni primijenjena u nacionalnim muzejima.³⁰³ Vjerojatno će njezin razvoj i veća primjena u muzejima pratiti i biti odraz općeg napretka i demokratizacije društva.

4. Nacionalni muzej u Hrvatskoj – mit ili realnost?

4.1. Osnivanje Narodnog muzeja u Zagrebu

Buđenje nacionalne svijesti kod mnogih europskih naroda zajedno s intenzivnim razvojem društvenog života, kulture i znanosti, formirali su potrebu i mogućnost za osnivanje ustanova koje će biti izraz navedenih pojava. Radi se o muzejima u kojima se prikupljala, istraživala i prikazivala kulturna i prirodna baština nekog područja ili naroda ili njegov povijesni razvitak. Unatoč aktivnom sabiranju i čuvanju vrijednih predmeta, posebna politička, ekonomska i društvena situacija u kojoj se nalazio hrvatski prostor uzrokovala je nešto kasnije osnivanje javnih muzeja.³⁰⁴ Ipak, pojedinci su aktivno djelovali na prikupljanju i stvaranju privatnih zbirki starina i prirodnina od kojih su mnoge činile podlogu za osnivanje određenih muzeja, ponajprije Narodnog muzeja.³⁰⁵

U sklopu ciljeva hrvatskog preporodnog pokreta, osim političko-teritorijalnog ujedinjenja težilo se postizanju jezične i kulturne jedinstvenosti te osnivanju institucija za prosvjetni, kulturni i gospodarski razvoj naroda. U tom kontekstu od 30-ih godina 19. stoljeća krenuo je intenzivan razvoj brojnih institucija kao "*oblik ostvarenja nacionalno-integracijskih*

³⁰² ARONSSON i ELGENIUS, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 17.

³⁰³ EILERTSEN i BUGGE AMUNDSEN (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia (EuNaMus Report No. 3)*, 5-6.

³⁰⁴ HUMSKI, "Pregled povijesti muzeja u Hrvatskoj: 19. i 20. stoljeće (do 1945.) s bibliografijom", *Muzeologija*, 24, 1986., 8.

³⁰⁵ *Isto*, 8.

ideja" preporoditelja među kojima i osnivanje Narodnog muzeja.³⁰⁶ S razvojem integracijske ideologije preporodnih snaga stala se provoditi ideja o prikupljanju različitih predmeta hrvatske materijalne kulturno-povijesne i prirodne baštine.³⁰⁷ Novoosnovane nacionalne institucije krenule su "putem dobrovoljnih priloga i poklona" prikupljati "nacionalno reprezentativne" predmete iz različitih hrvatskih krajeva.³⁰⁸

Prvotna inicijativa za osnivanje narodnog muzeja u Hrvatskoj pojavila se 1828. godine kada su na stranicama *Agramer Zeitung*a upućivani javni pozivi za skupljanje predmeta o čijoj će pohrani, do osnivanja budućeg muzeja, brinuti Kraljevska akademija znanosti u Zagrebu.³⁰⁹ Veći interes za prikupljanje predmeta i osnivanje muzeja potaknuo je Ljudevit Gaj formuliravši putem programatskog članka "*Društvo prijateljah narodne izobrazenosti ilirske*" (objavljen u *Danici ilirskoj* 1836. godine) potrebu razvijanja i promicanja narodne "izobrazenosti".³¹⁰ Pod tim se podrazumijevao razvoj i njegovanje narodnog jezika, poticanje stručnog znanstvenog rada te prikupljanje za narod važnih knjiga, rukopisa i predmeta koje se planiralo smjestiti u buduću javnu knjižnicu i narodni muzej.³¹¹ Time je u neku ruku zacrtan program narodnog preporoda u sklopu kojeg se formirala i potreba za osnivanjem temeljnih kulturnih institucija. Stoga uspon hrvatskog narodnog preporoda kreće s osnivanjem važnih nacionalnih ustanova (Narodna čitaonica, Narodno kazalište, Matica ilirska, Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo i dr.) koje pokreću intenzivan rad na društvenom, kulturnom i znanstvenom području što će uvelike doprinijeti osnivanju Narodnog muzeja.

Na zasjedanju Hrvatskog sabora 1836. godine iznesen je prijedlog o osnivanju spomenutog učenog ilirskog Društva koje bi u sklopu svoga rada ujedno prikupljalo važne knjige, rukopise i predmete za potrebe budućeg muzeja i knjižnice.³¹² Iste godine Hrvatski sabor je odlučio da se osnuje Društvo te podržao ideju osnivanja muzeja, ali nije poduzeo konkretne korake kojima bi se ona u stvarnosti provela.³¹³ Tadašnje političke okolnosti kao i negodovanje ugarske vlade opstruirali su osnivanje Društva što je preporoditelje usmjerilo prema ustanovama za koje nije bilo potrebno odobrenje kralja i Ugarskog namjesničkog

³⁰⁶ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 107.

³⁰⁷ *Isto*, 109.

³⁰⁸ *Isto*, 109-110.

³⁰⁹ JURDANA, "Naš Museum – Narodni muzej u Zagrebu od 1846. do 1873. godine", *Naš museum*, 68.

³¹⁰ *Danica ilirska*, 2, 33, 1836., 130-131.

³¹¹ *Isto*, 131.

³¹² KOLANOVIĆ, "Kontinuitet u stvaranju hrvatskih nacionalnih ustanova kulture", *Naš museum*, 20-21.

³¹³ LJUBIĆ, "Narodni zemaljski muzej u Zagrebu", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1, 1870., 3-4.

vijeća.³¹⁴ Ulogu nesuđenog Društva preuzimale su novoosnovane nacionalne ustanove, najprije Narodna čitaonica (1838.), a potom Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo (1841.), Matica ilirska (1842.) i druge. Navedene novoosnovane ustanove zajedno s Kraljevskom akademijom znanosti postale su mjesto na koja su sudionici i simpatizeri narodnog preporoda slali svoje predmete, knjige i ostale vrijednosti, a one preuzimale brigu o njihovom čuvanju.³¹⁵ U tome inicijativu preuzima Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, inače usmjereno na unaprjeđivanje gospodarstva, ali često sa znatno širim interesom. Društvo je 1842. krenulo skupljati i čuvati rijetke predmete što je dovelo do postepenog formiranja muzejskih zbirki koje je Društvo sređivalo i razvijalo te njima upravljalo sve do 1862. godine.³¹⁶

Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, iako to u svojem programu nije odredilo, zapravo je stvarni osnivač narodnog muzeja. U njegovim se pravilima navodi da će Društvo prilikom rada na poboljšanju gospodarstva uzeti u obzir (iz stručnih razloga) i "*...pribavljanje svih časopisa, knjiga, orudelja, modela i sjemenja...*" što se neplanirano proširilo na prikupljanje ostalih vrsta predmeta.³¹⁷ U Gospodarsko društvo počeli su 1842. godine stizati rijetki predmeti iz tehničko-gospodarske domene (različiti strojevi, oruđa i slično) da bi već sljedeće godine pristigli i pravi muzejski predmeti, zbirke ruda, insekata, vrste drveća, ljuštura i fosila, zapravo predmeti prirodoslovnog karaktera pored kojih 1845. počinju pristizati i arheološki predmeti (najviše stari novac i knjige).³¹⁸ Da Gospodarsko društvo u početku nije imalo ideju osnovati muzej svjedoči nam izvještaj o radu za 1845. godinu koji kaže da se zbirke množe "*iako medju njima ima i predmeta, koji za poljskog gospodara nisu od neposrednog interesa, ipak i njih primamo na čuvanje, da bi ih jednom po naročitoj želji darovatelja uz mogli predati narodnom muzeju, koji će se, ako Bog da, utemeljiti.*"³¹⁹ Ova nam izjava svjedoči o specijaliziranom interesu Gospodarskog društva, kojem se neplanirano pridružuju predmeti muzealne vrijednosti. Kao nositelji i simpatizeri preporodnog pokreta, članovi Gospodarskog društva podržavali su ideju osnivanja narodnog muzeja iako zasigurno nisu pretpostavljali da će ovo Društvo odigrati tako važnu ulogu u njegovu oživotvorenju. Različiti predmeti nastavili su pristizati u Gospodarsko društvo o čijem se skupljanju, smještaju i čuvanju brinuo tajnik Društva. Na tom se položaju od 1842. do 1854. nalazio

³¹⁴ KOLANOVIĆ, "Kontinuitet u stvaranju hrvatskih nacionalnih ustanova kulture", *Naš muzeum*, 22.

³¹⁵ SZABO, "Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine", *Naš muzeum*, 27-30.

³¹⁶ VUKMIR, "Tko je utemeljitelj Hrvatskih narodnih muzeja", *Muzeji*, 9, 1954., 116.

³¹⁷ *Isto*, 118-119.

³¹⁸ *Isto*, 118-119 i 127.

³¹⁹ *Isto*, 120.

Dragutin Rakovac, naslijedio ga je na kratko vrijeme Aleksa Praunsperger da bi od 1855. do završetka muzejske ingerencije Društva 1862., njegov tajnik bio Ljudevit Vukotinović, svi odreda veliki ljubitelji prirodoslovlja.³²⁰

Hrvatski su preporoditelji 1846. godine kupili palaču grofa Dragutina Draškovića na zagrebačkom Gornjem gradu gdje se pored Čitaonice i Matice hrvatske, smjestilo Gospodarsko društvo s muzejskim zbirka kojima su tom prilikom pridruženi i predmeti skupljeni od ostalih preporodnih ustanova.³²¹ Budući da je kupljena dobrovoljnim novčanim prilozima iz cijele Hrvatske, zgrada je svrsishodno prozvana Narodni dom te je postala žarište kulturnog i političkog života.³²² Novi i prostraniji prostor omogućio je sređivanje muzejskih zbirki koje su uskoro bile uređene do te mjere da su već u kolovozu 1846. godine mogle biti predstavljene javnosti.³²³ Sačuvani izvori omogućuju nam uvid u sadržaj najstarijeg postava hrvatskog narodnog muzeja, sa zbirka podijeljenim po vrstama u šest soba: zbirka starina, prirodina (životinja), zatim kukaca i leptira, zbirka minerala i kamenja te zbirka raznih slika raspoređena u dvije sobe.³²⁴ Važno je naglasiti da se muzejske zbirke pod upravom Gospodarskog društva zbog praktičnih razloga nazivalo muzejem iako muzeja u pravnom smislu još nije bilo.³²⁵ Zašto se onda 1846. godinu uzima kao početak osnivanja Narodnog muzeja? Naime, uređivanjem zbirki i njihovim otvaranjem javnosti "*...prikupljeni (su) predmeti zaživjeli punim muzealnim životom*" zbog čega se 1846. godinu "*smatra trenutkom osnutka Narodnog muzeja*" što se prema nekima čini "*...mnogo značajnijim negoli formalni čin utemeljenja.*"³²⁶ Naime, misli se na prisutnost svih triju muzeoloških funkcija - zaštite, istraživanja i komunikacije - kod muzejskih zbirki otvorenih i dostupnih javnosti od 1846. godine, s potencijalom formiranja u državnu muzejsku instituciju.³²⁷

Priređivanje muzejske izložbe potaknulo je povećanje novčanih prinosa te količinu darovanih predmeta, posebice prirodoslovne zbirke, ali je također pristigla i znatna numizmatička i arheološka građa.³²⁸ Zbog tih se razloga muzejski fundus već naredne 1847. godine povećao na 13 zbirki: - Zemljovid i mjestopisi, - Zbirka mineralogička, - Zbirka

³²⁰ LJUBLJANOVIĆ, "Uloga Gospodarskog lista u osnivanju Narodnog muzeja", *Naš museum*, 47.

³²¹ LJUBIĆ, "Narodni zemaljski muzej u Zagrebu", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1, 1870., 5-6.

³²² SZABO, "Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine", *Naš museum*, 30.

³²³ *Isto*, 30.

³²⁴ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 110-111.

³²⁵ VUKMIR, "Tko je utemeljitelj Hrvatskih narodnih muzeja", *Muzeji*, 9, 1954., 120.

³²⁶ VUJIĆ, "Postanak i mijene Narodnog muzeja u Zagrebu (dopunjeno izlaganje sa Svečane akademije)", *Naš museum*, 388.

³²⁷ *Isti*, "Obrazac osnutka prvih muzeja u Zagrebu", *Muzeologija*, 37, 2000., 24-25.

³²⁸ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 111.

botanička, - Zbirka zoologička, - Zbirka arheologička, - Zbirka numizmatička, - Pečati i sadrene slike, - Arhiv, - Rukopisi, - Narodna knjižnica, - Kabinet fizikalni, - Zbirka artistska, - Kiposhrana.³²⁹ Programatsko usmjerenje Gospodarskog društva prema prikupljanju predmeta poljoprivrednog i prirodoslovnog karaktera utjecalo je na povećanje i razvoj ponajviše prirodoslovnih zbirki do te mjere da se 1847. odobrilo osnivanje posebnog odsjeka "za naravske znanosti" unutar Društva ne bi li se "zametnulo središte za sve naravnoznanstvene težnje u domovini, te tako nastojalo, da se sva fizička razmjera domovine naše ispituju i naravnoznanstvena znanja razprostrane."³³⁰ Osnivanjem odsjeka iskazan je povećani angažman članova Gospodarskog društva oko djelovanja muzeja te razvoja i zaštite do tada u nas marginaliziranih prirodoslovnih znanosti.

Pored Gospodarskog i druga su društva i ustanove prikupljale predmete za muzej te ih pridruživale zbirka Gospodarskog društva, tada na glasu kao priznato središte sabiranja i čuvanja muzejskih predmeta.³³¹ O tome nam svjedoči i činjenica da je Pravoslavna akademija morala po nalogu Banskog vijeća 1850. godine predati Gospodarskom društvu predmete koje je prikupila i čuvala za budući muzej.³³² Pored sabiranja muzejskih predmeta, narodne ustanove i društva također su pružale Gospodarskom društvu pomoć u borbi za institucionalizaciju muzeja. Treba posebno istaknuti Društvo za povjesnicu i starine, izrazito aktivno društvo u navedenim aktivnostima. Njihov je predsjednik Ivan Kukuljević Sakcinski, u razdoblju Bachova apsolutizma, neuspješno apelirao na hrvatsku vladu "da se Narodni muzej proglasi zemaljskim i da se zemaljskim troškom uzdržava".³³³ U skladu s idejom Društva za povjesnicu i starine da se, pored ostalih zadaća bavi i sakupljanjem i čuvanjem starina i predmeta vezanih za život i povijest hrvatskog naroda, građani su svoje predmete za zbirke darivali i njima.³³⁴ Prinosi ovog Društva znatno su pripomogli u popunjavanju i razvoju zbirki arheoloških i povijesnih predmeta budućeg Narodnog muzeja.

Gospodarsko društvo bilo je u boljem financijskom položaju od ostalih preporodnih ustanova i društava, ali to ne znači da mu dodatni troškovi oko prikupljanja, čuvanja i uređivanja zbirki nisu predstavljali poteškoće, posebice kako su se zbirke množile novim predmetima. Gospodarskom društvu pristizali su dobrovoljni novčani prilozi utemeljitelja i

³²⁹ VUKMIR, "Tko je utemeljitelj Hrvatskih narodnih muzeja", *Muzeji*, 9, 1954., 121-122.

³³⁰ *Isto*, 120-121.

³³¹ *Isto*, 127.

³³² LJUBIĆ, "Narodni zemaljski muzej u Zagrebu", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1, 1870., 9.

³³³ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 111-112.

³³⁴ KOLANOVIĆ, "Kontinuitet u stvaranju hrvatskih nacionalnih ustanova kulture", *Naš museum*, 25.

darovatelja budućeg Narodnog muzeja, uz što je Društvo organiziralo sakupljanje "dobrovoljnih priloga" u iznosu "od dva krajcara srebra" što je uz njihova vlastita financijska sredstva te podršku dioničara Narodnog doma omogućavalo nešto bolju financijsku situaciju muzeja kao i njegovo preživljavanje u burnom revolucionarnom i neoapsolutističkom razdoblju sredinom 19. stoljeća.³³⁵ Političke, gospodarske i društvene promjene toga razdoblja obustavile su aktivno djelovanje Gospodarskog društva koje s redovitim radom ponovno započinje 1853. godine, čime se opet množe i materijalni i novčani prilozi za muzej.³³⁶ S vremenom, uzdržavanje muzeja u sve većoj mjeri tereti Gospodarsko društvo stoga od sredine 50-ih godina sve češće traži novčanu potporu, posebice od zemaljske vlade. Ono što je muzeju najviše nedostajalo bilo je formalno institucionalno priznanje iz kojeg bi proizlazila i stalna financijska potpora iz državnog proračuna.³³⁷ Temeljem odluke zemaljskog sabora, Bansko vijeće (tadašnja vlada) prvi je put 1849. godine izdvojilo za potrebe muzeja novčana sredstva, ali se nakon dvije godine uredna potpora obustavila.³³⁸ Privremena financijska pomoć zemaljske vlade ponovno se aktivirala 1857. godine kada Gospodarsko društvo više nije bilo u stanju izdvajati sredstva za muzej.³³⁹ Budući da se nije radilo o stalnoj potpori, Gospodarsko društvo je nastavilo s ranije pokrenutom akcijom rasterećenja obaveza glede uzdržavanja i brige za muzej. Naime, iste je godine dogovoreno, na prijedlog Gospodarskog društva, da se uprava i nadziranje muzeja u većoj mjeri podijeli s ostalim društvima Narodnoga doma na način da se formira jedan cjelokupni zavod pod imenom "*Narodni hrvatsko slavonski museum*".³⁴⁰ Pod tim imenom ujedinili su se Gospodarsko društvo, Društvo dioničara Narodnog doma, Matica ilirska, Društvo za povjesnicu jugoslavensku i starine te Društvo književno, koji bi i dalje bili neovisni u svojim zasebnim poslovima, ali bi tvorili jedinstvenu, zajedničku upravu u odnosu na muzej.³⁴¹ Prema svemu sudeći čini se da sjedinjena društva nisu uspjela formirati zajedničku upravu muzeja zbog čega se on i dalje nalazio pod upravom Gospodarskog društva.³⁴²

Unatoč ponavljanim konstatacijama Gospodarskog društva da više nije u mogućnosti uzdržavati muzej te upućivanim molbama vladi da konačno preuzme brigu o njemu, Društvo i

³³⁵ SZABO, "Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine", *Naš museum*, 30-31.

³³⁶ VUKMIR, "Tko je utemeljitelj Hrvatskih narodnih muzeja", *Muzeji*, 9, 1954., 122-123.

³³⁷ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 111.

³³⁸ LJUBIĆ, "Narodni zemaljski muzej u Zagrebu", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1, 1870., 8.

³³⁹ SZABO, "Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine", *Naš museum*, 32.

³⁴⁰ LJUBLJANOVIĆ, "Uloga Gospodarskog lista u osnivanju Narodnog muzeja", *Naš museum*, 52.

³⁴¹ *Isto*, 52-53.

³⁴² VUKMIR, "Tko je utemeljitelj Hrvatskih narodnih muzeja", *Muzeji*, 9, 1954., 125-126.

dalje ostaje vlasnikom i upraviteljem muzejskih zbirki, sve do početka 60-ih godina 19. stoljeća. Na funkciji tajnika Gospodarskog društva tada se nalazio Ljudevit Vukotinović koji krajem 1860. biva imenovan velikim županom križevačkim.³⁴³ Iz tog razloga morao je napustiti navedenu poziciju u Društvu, ali je pritom kazao *"da on kao dosadanji ravnatelj muzeja sebi i nadalje zadržaje nadziranje tog narodnog zavoda dotle, dok sabor trojedne kraljevine ne donese odluku o uređenju tog važnog zavoda"*.³⁴⁴ Stoga je Vukotinović i dalje ostao na čelu muzeja te paralelno u upravnom odboru Gospodarskog društva koje je očito i dalje upravljalo muzejem. Čini se da je tako sve do 1. travnja 1862. kada se odredbom zemaljske vlade, pravim čuvarem imenuje Mijo Sabljar.³⁴⁵ Time se definitivno prekida veza između muzeja i Gospodarskog društva čime muzej dolazi pod nadzor vlade sve do 1866. godine kada se formira u zemaljsku ustanovu.

Uvođenjem ustavnog stanja 1860. godine nastupa razdoblje modernizacije i obnove preporodnog ozračja. U skladu s tim nastavio se razvoj hrvatskih nacionalnih ustanova koje postepeno stječu status zemaljskih zavoda uzdržavanih državnim proračunom.³⁴⁶ Tome je također, u ime muzeja težilo Gospodarsko društvo. Povoljni uvjeti stvoreni su sazivanjem Hrvatskog sabora 1861. godine na čijem se zasjedanju pojavilo i pitanje statusnog uređenja muzeja. Na temelju uvida u njegovu problematiku, donesen je prijedlog o preustroju muzeja kojeg Sabor prihvaća i podnosi kralju na odobrenje 1861. godine, ali njegovim raspuštanjem zakonska odredba o muzeju nije dobila potrebnu sankciju stoga se morala prenijeti na sljedeći Sabor.³⁴⁷ Predmet o narodnom muzeju aktualiziran je na ponovnom zasjedanju Sabora koji dopunjenu verziju muzejskog zakona prosljeđuje na potvrdu kralju čijom se dozvolom i potvrdom 1866. godine ozakonio rad muzeja.³⁴⁸ Time Narodni muzej postaje zemaljski zavod Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, pod zaštitom Sabora i pod upravom novoosnovane Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.³⁴⁹ Uključivanjem u državni proračun riješeno je pitanje stalnog i redovitog financiranja Narodnog muzeja te definirana njegova osnovna zadaća prema kojoj Muzej kao *"prvorazredna nacionalna ustanova"* mora brinuti i uređivati muzejske zbirke da bi uz njihovu pomoć mogao prikazivati prošlost Trojedne Kraljevine.³⁵⁰

³⁴³ LJUBIĆ, "Narodni zemaljski muzej u Zagrebu", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1, 1870., 11.

³⁴⁴ VUKMIR, "Tko je utemeljitelj Hrvatskih narodnih muzeja", *Muzeji*, 9, 1954., 126.

³⁴⁵ *Isto*, 126.

³⁴⁶ SZABO, "Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine", *Naš museum*, 32-33.

³⁴⁷ *Isto*, 33.

³⁴⁸ LJUBIĆ, "Narodni zemaljski muzej u Zagrebu", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1, 1870., 15.

³⁴⁹ JURDANA, "Naš Museum – Narodni muzej u Zagrebu od 1846. do 1873. godine", *Naš museum*, 74.

³⁵⁰ SZABO, "Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine", *Naš museum*, 33.

S preobrazbom u službenu muzejsku ustanovu bilo je potrebno preustrojiti i modernizirati rad i organizacijsku strukturu Narodnog muzeja. Krenulo se odabirom adekvatnih stručnih ljudi putem javnih natječaja na temelju kojih 1867. godine Akademija određuje "za pristava u razdjelu arheologičkom" Šimu Ljubića, ubrzo imenovanog i ravnateljem Muzeja, dok je Spiro Brusina imenovan "za pristava u razdjelu prirodoslovnom".³⁵¹ Nakon odabira glavnog i pomoćnog muzejskog osoblja, Akademija je među svojim članovima imenovala istaknute pojedince u "muzealni odbor", zadužen za upravljanje i nadzor Muzeja.³⁵² Muzeju je preostao problem nedovoljnog i neadekvatnog prostora za smještaj muzejskih zbirki budući da su s vremenom prerasle prostorije Narodnog doma. Već je Sabor iz 1861., na temelju uvida u prostornu neprikladnost Narodnog doma, odredio da se Muzej smjesti u zgradu nekadašnjeg kazališta (u današnjoj Demetrovoj ulici), što vlada napokon potvrđuje 1866. godine.³⁵³ Odmah se krenulo u realizaciju ove ideje pa se završetkom dogradnje i uređenja nove muzejske zgrade u nju 1869. godine uselila prirodoslovna i arheološka zbirka Narodnog muzeja.³⁵⁴ Zbog stalnog umnažanja zbirki postalo je jasno da nova zgrada ne udovoljava potrebama cijelog Muzeja stoga se arheološki odjel 1872. godine ponovno vratio u Narodni dom.³⁵⁵ Od tada su muzejski odjeli ostali razdvojeni u dvije zgrade, prirodoslovni odjel zajedno s muzejskom knjižnicom u novoj muzejskoj zgradi (na tom se mjestu danas nalazi Hrvatski prirodoslovni muzej) dok su arheološko-povijesni odjel i zbirka slika morali ostati u Narodnom domu.³⁵⁶

Muzejski fundus Narodnog muzeja gotovo je u cijelosti skupljen zahvaljujući dobrovoljnom darivanju građana iz svih hrvatskih krajeva.³⁵⁷ Akademija je svojim Proglasom iz 1868. pozvala narod da nastavi podupirati i pomagati Muzej u čemu su posebice bili aktivni "muzejski povjerenici" iz svih dijelova Kraljevine, koji su skupljanjem građe popunjavali muzejske zbirke te kao posrednici "povezivali svoju regiju sa Zemaljskim muzejem u Zagrebu".³⁵⁸ Sabiranje predmeta u okviru Gospodarskog društva brzo se i neplanirano razvijalo prema prvim zbirkama, muzejskom fundusu i konačno samom muzeju. Preobrazbom u zemaljski zavod 1866. godine muzej počinje i u pravnom smislu postojati te se kao Narodni

³⁵¹ LJUBIĆ, "Narodni zemaljski muzej u Zagrebu", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1, 1870., 15.

³⁵² SZABO, "Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine", *Naš museum*, 34.

³⁵³ LJUBIĆ, "Narodni zemaljski muzej u Zagrebu", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1, 1870., 14-15.

³⁵⁴ LUETIĆ, "Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskoga narodnog muzeja u Zagrebu od 1867. do 1878. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 19, 2001., 230-230.

³⁵⁵ *Isto*, 230-231.

³⁵⁶ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 112.

³⁵⁷ SZABO, "Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine", *Naš museum*, 35.

³⁵⁸ *Isto*, 35.

muzej razvijati u modernu nacionalnu ustanovu, uvelike podupirući kulturno-prosvjetni i znanstveni razvoj hrvatskoga naroda. Na svom razvojnem putu Muzej nije bio imun na političke i društvene promjene o čemu nam svjedoči činjenica da dobiva zakonsku potvrdu nakon dva desetljeća javnog djelovanja. Naime, revolucionarno ozračje oko 1848., a potom razdoblje neoapsolutizma i germanizacije bili su izrazito nepovoljni za njegovu preobrazbu u nacionalu ustanovu reprezentativnu za cjelokupno područje, tada teritorijalno i upravno razjedinjene Trojedne kraljevine.

4.2. Razvoj i dezintegracija Narodnog muzeja

Dugo očekivana kraljeva potvrda o preobrazbi Narodnog muzeja u zakonitu muzejsku nacionalnu ustanovu paradoksalno je omogućila početak njegove dezintegracije. Naime, već prisutna tendencija odvajanja muzejske zbirke s obzirom na prirodoslovnu i arheološko-povijesnu vrstu građe zakonski je potvrđena Pravilima o Narodnom zemaljskom muzeju iz 1866. godine. Tako se Narodni muzej definitivno podijelio na dva dijela od kojih se jedan sastojao od zbirki *prirodninah*, a drugi od zbirke *starinah* (koja uskoro biva preimenovana u *arheologičku* jer pod rukovođenjem pristava, a uskoro i ravnatelja Šime Ljubića počinje dominacija arheološke građe). Iako se radilo o dva *razdjela* jednog muzeja, skoro selidba prirodoslovnog odjela na drugu lokaciju te shodno tome prostorna i organizacijska razdvojenost muzejskih zbirki, utirala je put dezintegraciji Narodnog muzeja.³⁵⁹

Dolaskom pod upravu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti problematika Narodnog muzeja nije u potpunosti riješena. Naime, Muzej nije formiran kao samostalna državna ustanova, umjesto toga podložen je upravi druge zemaljske ustanove, JAZU i same opterećene mnogim problemima.³⁶⁰ Narodnom muzeju nije osiguran ni vlastiti ni cjeloviti prostor koji bi omogućavao smještaj muzejskih zbirki, knjižnice i ostalog inventara na jednom mjestu. Pitanja vezana za smještaj, uređenje pa i financiranje Muzeja ostala su i dalje aktualna o čemu nam jednim dijelom svjedoči i dugotrajan posao preseljenja i uređenja prirodoslovnog muzejskog *razdjela* u novu zgradu i njegovo otvaranje javnosti tek 1872. godine.³⁶¹

U postnagodbenom razdoblju 70-ih godina 19. stoljeća intenzivira se društvena, kulturna i gospodarska preobrazba usmjerena na stvaranje modernog hrvatskog građanskog društva. Jedna od najvažnijih komponenti tog procesa je otvaranje hrvatskog sveučilišta 1874.

³⁵⁹ VUJIĆ, "Obrazac osnutka prvih muzeja u Zagrebu", *Muzeologija*, 37, 2000., 25.

³⁶⁰ JURDANA, "Naš Museum – Narodni muzej u Zagrebu od 1846. do 1873. godine", *Naš museum*, 76.

³⁶¹ SZABO, "Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine", *Naš museum*, 34.

godine što unosi značajne promjene u prosvjetu, znanost i kulturu. Tim promjenama zahvaćen je i Narodni muzej. Naime, pristavi prirodoslovnog odjela imenovani su sveučilišnim profesorima što u jednoj mjeri mijenja status stručnog muzejskog osoblja kroz koje se formalno povezuje Narodni muzej i Sveučilište.³⁶² S vremenom se razvila situacija koja je iziskivala uređivanje odnosa između Akademije, Muzeja i Sveučilišta stoga su postepeno formirani uvjeti za primjenu novih organizacijskih promjena unutar Narodnog muzeja.³⁶³ Prema novom Zakonu o uređenju Narodnog muzeja u Zagrebu iz 1878. godine ukida se Akademijina uprava nad Muzejem, a Muzej se stavlja pod izravnu upravu Odjela za bogoštovlje i nastavu Kraljevske zemaljske vlade.³⁶⁴ Tim je zakonom Narodni muzej u potpunosti potvrđen samostalnom institucijom čiji se ravnatelj, ukinućem posredničke uloge Akademije u upravljanju Muzejem, sada izravno obraćao vladi tj. ministru bogoštovlja i nastave što mu je omogućavalo i veću samostalnost u radu.³⁶⁵ Novim zakonom proveden je organizacijski preustroj Narodnog muzeja prema kojem se muzejski fundus podijelio "*na tri međusobno financijski i upravno neovisna odjela (zoološki, mineraloški i arheološki)*".³⁶⁶ Od tada svaki odjel Narodnog muzeja ima zasebnog ravnatelja pa prirodoslovnim odjelima upravljaju sveučilišni profesori navedenih struka dok arheološki odjel ostaje samostalan s ravnateljem kojeg na banov prijedlog imenuje vladar.³⁶⁷ S ovim Zakonom zapravo počinje njihov razvoj u samostalne muzejske ustanove. Transformacija upravne nadležnosti i organizacijske promjene utjecale su na njegovu primarnu muzejsku zadaću budući da je uz predstavljanje "*što potpunije slike životinjskoga, geološkog i društvenog života Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*" te obrazovanja svojih posjetitelja, trebao služiti potrebama praktične obuke iz prirodopisa i povijesti studentima na zagrebačkom Sveučilištu.³⁶⁸

Dok su prirodoslovni odjeli Narodnog muzeja ostali smješteni na istom mjestu, Arheološki odjel seli se 1880. iz Narodnog doma u adekvatniju, novosagrađenu zgradu

³⁶² PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 113.

³⁶³ LUETIĆ, "Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskoga narodnog muzeja u Zagrebu od 1867. do 1878. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 19, 2001., 233.

³⁶⁴ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 113.

³⁶⁵ LUETIĆ, "Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskoga narodnog muzeja u Zagrebu od 1867. do 1878. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 19, 2001., 227 i 234.

³⁶⁶ *Isto*, 234.

³⁶⁷ *Isto*, 233-234.

³⁶⁸ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 113.

Akademije na Zrinjercu gdje u vlastitim prostorijama ostaje sve do 1945.³⁶⁹ Osim povoljnijeg prostornog smještaja, status stručnog muzejskog osoblja Arheološkog odjela podignut je na višu razinu kada se uvodi studij arheologije na Kraljevsko sveučilište 1893. godine.³⁷⁰ Naime, Arheološki odjel Narodnog muzeja dovodi se u vezu sa sveučilišnom arheološkom katedrom čiji se profesor (dr Josip Brunšmid) imenuje ravnateljem navedenog muzejskog odjela, kao što je to slučaj na prirodoslovnim muzejskim odjelima.³⁷¹ Novi muzejski zakon iz 1893. jasno određuje da se ravnateljima arheološkog i prirodoslovnog odjela imenuju sveučilišni profesori dotičnih struka što Muzej definitivno pretvara u sveučilišni zavod. Razvoj prirodoslovnih znanosti i njihova daljnja specijalizacija utjecali su posredstvom Sveučilišta na organizacijsku formu Narodnog muzeja zbog čega je izvršena daljnja razdioba prirodoslovnih odjela. Naime, Mineralogički odjel razdijeljen je na Geologičko-paleontologički i Mineralogičko-petrografski odjel koji zajedno sa Zoologičkim čini tri prirodoslovna odjela Narodnog muzeja.³⁷² Na njihovim čelnim pozicijama izmjenjivali su se istaknuti prirodoslovci koji su kao profesori navedenih struka održavali neposrednu suradnju Muzeja i pojedinih sveučilišnih katedri.³⁷³ Muzejski zakon iz 1893. godine, osim u djelu o strukama i načinu financiranja osoblja, ne mijenja se znatno od zakona iz 1878. prema kojem organiziranost Muzeja i muzejskih zbirki te njihova stroga podjela ostaju na snazi do 1918. godine.³⁷⁴

Iako je Narodni muzej nastavio funkcionirati kao jedinstvena muzejska institucija, u stvarnosti se odvijao proces postupnog osamostaljivanja pojedinih muzejskih odjela. Službeno će Narodni muzej sve do razdoblja Banovine Hrvatske biti krovna institucija svojih muzejskih odjela iako će oni u stvarnosti krenuti vlastitim smjerom te se s vremenom formirati u samostalne muzejske ustanove. Stoga će muzejski zakon 1939. godine službeno potvrditi činjenicu da Narodni muzej više ne postoji. Iz tri zasebna prirodoslovna odjela proizašla su tri prirodoslovna muzeja, Hrvatski narodni zoološki, Geološko-paleontološki i Mineraloško-petrografski muzej, koji su nakon Drugog svjetskog rata nastavili djelovati kao samostalne muzejske ustanove sve dok se 1986. godine nisu spojili u jedinstvenu ustanovu, Hrvatski

³⁶⁹ TOMIČIĆ, "Sto i četrdeset godina Narodnog muzeja u Zagrebu", *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 36, 1-2, 1987., 27.

³⁷⁰ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 113.

³⁷¹ TOMIČIĆ, "Sto i četrdeset godina Narodnog muzeja u Zagrebu", *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 36, 1-2, 1987., 27.

³⁷² *Isto*, 27.

³⁷³ *Isto*, 27.

³⁷⁴ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 113.

prirodoslovni muzej.³⁷⁵ Nestankom Narodnog muzeja, Arheološki odjel transformirao se u samostalan muzej, formalno osnovan 1945. godine kada dobiva vlastitu zgradu na Zrinskom trgu gdje se nalazi i danas.³⁷⁶ Iz muzejskog fundusa koji se nalazio u sklopu Arheološkog odjela Narodnog muzeja formirao se u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata današnji Hrvatski povijesni muzej. Tijekom 19. stoljeća postepeno se oblikovala povijesna zbirka Arheološkog odjela koja se razvila do te mjere da se u vrijeme Kraljevine SHS promišljalo o mogućnosti njezina izdvajanja i osamostaljivanja u zasebnu instituciju. Nepovoljne političke okolnosti u tadašnjoj višenacionalnoj državi otežavale su prikaz nacionalne baštine u povijesnom kontekstu stoga je povijesna zbirka u tom razdoblju ostala djelovati u sklopu Arheološko-historičkog odjela Narodnog muzeja.³⁷⁷ Za vrijeme Drugog svjetskog rata, pod ravnateljstvom dr. Držislava Švoba, Povijesni odjel uspio se odvojiti od Arheološkog muzeja 1942. godine, ali zbog izvanrednih ratnih okolnosti nije se uspio održati.³⁷⁸ Povoljnije razdoblje nastupilo je 1951. godine kada je napokon osnovan Povijesni muzej Hrvatske, najprije pod upravom Jugoslavenske akademije, a potom deset godina kasnije potpuno samostalna ustanova.³⁷⁹ Godine 1959. povijesne zbirke preseljene su u palaču Oršić-Rauch gdje se i danas nalazi najmlađi slijednik Narodnog muzeja.³⁸⁰ Važno je napomenuti da se slomom Jugoslavije provela integracija Povijesnog muzeja Hrvatske i Muzeja revolucije naroda Hrvatske u suvremeni jedinstveni Hrvatski povijesni muzej.

Dugotrajan i složen proces utemeljenja Narodnog muzeja negativno se odrazio na njegov daljnji razvoj. U trenutku proglašenja Narodnog muzeja priznatom državnim ustanovom, podijelio se na prirodoslovni i arheološki odjel koji će postepeno krenuti zasebnim smjerovima sve do preobrazbe u samostalne muzejske ustanove. Plodno tlo za buduću dezintegraciju Narodnog muzeja pojavilo se nedugo nakon njegova utemeljenja, kada se muzejske zbirke, a time i odjeli prostorno razdvajaju. Iako su oba odjela pripadala jednom muzeju, smještena su na dvije različite lokacije što će ostati trajna karakteristika Narodnog muzeja u Zagrebu. Sljedeće korake u njegovoj dezintegraciji omogućili su muzejski zakoni iz

³⁷⁵ TOMIČIĆ, "Sto i četrdeset godina Narodnog muzeja u Zagrebu", *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 36, 1-2, 1987., 27.

³⁷⁶ VUJIĆ, "Postanak i mijene Narodnog muzeja u Zagrebu (dopunjeno izlaganje sa Svečane akademije)", *Naš museum*, 389.

³⁷⁷ GUZIN LUKIĆ, "National museums in Croatia", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 160.

³⁷⁸ VUJIĆ, "Postanak i mijene Narodnog muzeja u Zagrebu (dopunjeno izlaganje sa Svečane akademije)", *Naš museum*, 389.

³⁷⁹ TOMIČIĆ, "Sto i četrdeset godina Narodnog muzeja u Zagrebu", *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 36, 1-2, 1987., 27.

³⁸⁰ VUJIĆ, "Postanak i mijene Narodnog muzeja u Zagrebu (dopunjeno izlaganje sa Svečane akademije)", *Naš museum*, 389.

1878. i 1893. godine provevši daljnju razdiobu muzejskih zbirki formiranjem novih muzejskih odjela. Kao međusobno neovisni odjeli uspostavili su usku vezu s pojedinim sveučilišnim katedrama u pozadini čega se nalazio snažan razvoj znanosti i pojava novih znanstvenih disciplina. To je posebice bilo karakteristično za područje prirodoslovnih znanosti koje se tijekom druge polovice 19. stoljeća izrazito razvijaju i specijaliziraju. Razvojne trendove na tom području pratila je prirodoslovna zbirka Narodnog muzeja oblikujući se najprije u zasebne odjele, a potom u samostalne muzejske ustanove. Taj je proces također pospješilo postavljanje stručnjaka na čelo muzejskih zbirki/odjela posebice kada to postaju sveučilišni profesori koji ih vežu za katedru određene znanosti što odjele još više međusobno odvaja. Navedene razvojne procese na području znanosti i muzejske djelatnosti, s nešto sporijim intenzitetom također je pratila i arheološka zbirka/odjel.

Povodom zakonskog osnivanja, Narodnom muzeju nisu osigurani preduvjeti potrebni za povoljan razvoj i oblikovanje u snažnu muzejsku ustanovu. Naime, osnivatelji Muzeju nisu osigurali zaseban i cjelovit muzejski prostor, vlastitu zgradu dovoljno prostranu za smještaj sveukupnog muzejskog fundusa niti su ga formirali u samostalnu državnu ustanovu. Umjesto toga podređen je upravi Akademije koja se bavila i bila okupirana mnogim drugim poslovima. Ukidanjem njihove posredničke uloge Muzej se izravno podređuje ministarstvu bogoštovlja i nastave pod čijim utjecajem započinje proces povezivanja muzejskih odjela sa Sveučilištem. Umjesto samostalnog razvoja i osnaživanja nacionalne važnosti Narodnog muzeja njegova uloga podređuje se znanstvenim i praktičnim potrebama sveučilišnih katedri, čime se u neku ruku vrši specijalizacija njegove edukacijske zadaće.

Već u prvim desetljećima javnog djelovanja, Narodni muzej opterećivali su složeni odnosi među ustanovama i društvima smještenih u Narodnom domu.³⁸¹ Nesuglasice su proizlazile iz preklapanja njihovih interesa i djelovanja kao što je bio slučaj s Gospodarskim društvom i Društvom za povjesnicu i starine između kojih su postojale tenzije u prisvajanju nadležnosti nad razvojem zbirki Narodnog muzeja.³⁸² Slična situacija odvijala se unutar samog Muzeja. Naime, njegovu ionako kompleksnu situaciju i položaj još su dodatno opterećivali osobni sukobi "*...pojedinaца aktivno uključenih u prikupljanje i istraživanje muzejske građe i oblikovanje muzeja*", njihovih interesa i ambicija, otežavajući time djelotvorniji razvoj Muzeja.³⁸³

³⁸¹ JURDANA, "Naš Museum – Narodni muzej u Zagrebu od 1846. do 1873. godine", *Naš museum*, 76.

³⁸² VUJIĆ, "Obrazac osnutka prvih muzeja u Zagrebu", *Muzeologija*, 37, 2000., 25.

³⁸³ *Isto*, 26.

Niz negativnih čimbenika, uključujući nepovoljne političke i gospodarske okolnosti pridonijelo je brzom razdvajanju muzejskih zbirki i formiranju snažnih muzejskih odjela sve samostalnijih u svom radu. Čini se da su otežavajuće okolnosti u neku ruku istrošile ustanovu Narodnog muzeja budući da se u konačnici raspala na niz specijaliziranih odjela, a potom i ustanova.³⁸⁴ U službenom pogledu svi su muzejski odjeli bili smatrani sastavnim dijelom Narodnog muzeja unatoč njihovoj fizičkoj, upravnoj i organizacijskoj razdvojenosti i samostalnosti. Tek će u razdoblju Banovine Hrvatske muzejski zakon potvrditi realnost da Narodnog muzeja zapravo više nema. Prvi hrvatski nacionalni muzej s vremenom se ugasio i prestao postojati, a njegova je ostavština danas prvenstveno pohranjena u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju, u Arheološkom muzeju u Zagrebu te u Hrvatskom povijesnom muzeju. Navedene se muzejske ustanove smatraju potomcima hrvatskog Narodnog muzeja budući da su uz muzejske zbirke jednim dijelom preuzele njegovu ulogu sabiranja, čuvanja, istraživanja i predstavljanja kulturne i prirodne baštine hrvatskoga naroda te afirmiranje hrvatskoga nacionalnog identiteta. Unatoč tome treba naglasiti činjenicu da one, ni zajedno ni pojedinačno ne čine hrvatski Narodni muzej. Ukoliko uzmemo u obzir njegov cjelokupni povijesni razvoj, okolnosti u kojima je nastao i djelovao te sklonost dezintegraciji od njegova samog početka, možemo reći da *"projekt Narodnog muzeja u Zagrebu nije u potpunosti ostvaren."*³⁸⁵ Čini se da je razlog tome, uz nedostatak financijskih sredstava i suglasnosti među sudionicima ovog projekta, *"izostanak jasnog koncepta same nacije, ali i institucije koju je trebao utjeloviti"*.³⁸⁶

4.3. Uloga nacionalnog muzeja u hrvatskom društvu

Ideja o Narodnom muzeju formirala se pod utjecajem i u skladu s nacionalnim muzejskim projektima karakterističnim za tadašnji srednjoeuropski prostor, uz primjenu prosvjetiteljskih načela o razvoju i promicanju znanosti, kulture i obrazovanja.³⁸⁷ Nacije u razvoju izražavale su potrebu za isticanjem i razvijanjem samosvijesti i nacionalnog identiteta za što su koristile nacionalne muzeje. Imati svoj nacionalni muzej bio je izraz vlastite posebnosti i jedinstvenosti među nacijama u Europi. Hrvatski narodni preporod izrazio je težnju za objedinjavanjem hrvatskoga naroda na jezičnom, kulturnom i obrazovnom području

³⁸⁴ VUJIĆ, "Obrazac osnutka prvih muzeja u Zagrebu", *Muzeologija*, 37, 2000., 29 i 37.

³⁸⁵ *Isto*, 25.

³⁸⁶ GUZIN LUKIĆ, "National museums in Croatia", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 159.

³⁸⁷ VUJIĆ, "Obrazac osnutka prvih muzeja u Zagrebu", *Muzeologija*, 37, 2000., 24.

kao nužan preduvjet za njegovo buduće političko ujedinjenje. Bilo je potrebno osnovati središnje kulturne i znanstvene ustanove da bi se mogao ostvariti kulturni, znanstveni i gospodarski napredak naroda. Među središnjim kulturnim ustanovama koje su preporoditelji naumili osnovati nalazio se muzej. Snažan poticaj za prikupljanje građe i osnivanje muzeja dao je mađarski Narodni muzej osnovan 1808. godine, u čiji su fundus smješteni i vrijedni predmeti i privatne zbirke iz Hrvatske i Slavonije.³⁸⁸ Politička i gospodarska snaga i moć između Trojedne kraljevine i Ugarskog kraljevstva znatno se razlikovala, na što nas upućuje i činjenica da se 30 godina čekalo odobrenje Beča za osnivanje hrvatskog nacionalnog muzeja. Program preporodnog pokreta težio je ujedinjenju hrvatskoga naroda u jeziku i kulturi, u pozadini čega se nalazila želja za njihovim teritorijalnim i političkim ujedinjenjem. Habsburška monarhija i Ugarska u preporodnoj aktivnosti vidjele su moguću političku opasnost stoga su pružale otpor prema osnutku preporodnih institucija, posebice onih s vidljivom političkom konotacijom. Nepovoljne političke okolnosti za razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu proizlazile su iz položaja hrvatskih zemalja, posebice u neizvjesnom revolucionarnom i neoapsolutističkom razdoblju. S obnovom ustavnog stanja nastupio je period zategnutih političkih odnosa između kralja i Sabora što je odgađalo rješenje pravnog pitanja o narodnom muzeju. Unatoč negativnim utjecajima političkih snaga, ideja narodnog muzeja uspjela se ostvariti nakon dugog razdoblja neizvjesnosti.

Ideja narodnog muzeja pojavila se u jednom od ključnih trenutka u hrvatskoj povijesti – Hrvatskom narodnom preporodu. Zajedno s ostalim institucijama nacionalne kulture muzej je izražavao težnju za formiranjem i oblikovanjem moderne hrvatske nacije. Stoga je u svojoj početnoj fazi od sredine 30-ih do sredine 60-ih godina bio usmjeren na zadovoljavanje nacionalno-političkih ciljeva preporodnog pokreta.³⁸⁹ U muzeju je prepoznat potencijal za očuvanje narodne kulture i njezinih vrijednosti pa prema tome i za izgradnju nacionalnog identiteta i širenje nacionalne svijesti. Iz tog se razloga krenulo u prikupljanje nacionalno reprezentativnih predmeta kulturne i prirodne baštine čitavog hrvatskog prostora ne bi li se na jednome mjestu mogao steći uvid u povijest i kulturu hrvatskoga naroda i prirodu hrvatskih zemalja. U aktualnom procesu integriranja hrvatske nacije, narodnom muzeju namijenjena je važna uloga u afirmiranju hrvatskog nacionalnog identiteta kao i izražavanju hrvatske nacionalne posebnosti i individualnosti. Muzej se razvio u hrvatsku nacionalnu ustanovu koja je putem baštine objedinjavala cjelokupni teritorijalno razjedinjeni hrvatski prostor i narod.

³⁸⁸ JURDANA, "Naš Museum – Narodni muzej u Zagrebu od 1846. do 1873. godine", *Naš museum*, 68.

³⁸⁹ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 116.

Otvaranjem javnosti dvadeset godina ranije od institucionalnog priznanja, narodni muzej iskazao je namjeru da sudjeluje u nacionalnom osvještavanju i aktiviranju hrvatskih građana na uključivanje u pokrenuti nacionalni proces.³⁹⁰ Narodni muzej postepeno se razvijao u priznatu nacionalnu ustanovu kojom su ujedno postavljeni temelji za razvoj organiziranog muzejskog rada na hrvatskom prostoru. Sve do institucionalizacije muzej je bio nacionalno-politički usmjeren od kada se preusmjerava prema razvijanju stručnog muzejskog rada i profesionalizaciji muzejske struke.³⁹¹ U razdoblju od 1866. do 1918. godine donesena su tri muzejska zakona koja su utvrdila nove muzejske standarde, regulirala i pospješila rad Narodnog muzeja te stručnost muzejskog osoblja, a sve u skladu s općim modernizacijskim smjernicama.

Relativno kasno osnivanje hrvatskog Narodnog muzeja kao nacionalne muzejske ustanove velikim je dijelom, kao što smo spomenuli, uzrokovano nepovoljnim političkim okolnostima. Njegov daljnji razvitak u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća nalazio se pod utjecajem političkih mijena kao i ostali muzeji i institucije na hrvatskom prostoru. Središnje vlasti (Beč, Budimpešta ili Beograd) tadašnjih multinacionalnih država utjecale su i nadzirale muzejske i ostale kulturne ustanove, sprječavajući ili otežavajući osnivanje novih ili djelovanje starih, ukoliko su percipirane kao opasnost.³⁹² To se posebice odnosilo na muzeje budući da su posjedovali potencijal za jačanje nacionalnih ili regionalnih identiteta koje je država nastojala kontrolirati. S velikim političkim nemirima uzrokovanih rušenjem Austro-Ugarske monarhije ili jugoslavenskih političkih režima, mijenjao se tijekom povijesti nacionalni kontekst utječući pritom na ideju hrvatske nacije.³⁹³ Institucije kao i muzeji pokazivale su sposobnost prilagodbe novim političkim situacijama, mijenjajući svoj prikaz i naraciju. Dok je uređenje i predstavljanje hrvatske baštine u nacionalnom kontekstu u multinacionalnoj Kraljevini Jugoslaviji bilo otežano zbog dominacije većinske srpske nacije, u razdoblju Druge Jugoslavije provodilo se njezino ideologiziranje u skladu s novim političkim i društvenim kontekstom.³⁹⁴ Raspadom Jugoslavije i stjecanjem nacionalne neovisnosti, Hrvatska kao i ostale novonastale države obuhvaćena je političkom,

³⁹⁰ PEIĆ ČALDAREVIĆ, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., 116.

³⁹¹ *Isto*, 116-117.

³⁹² GUZIN LUKIĆ, "National museums in Croatia", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 154.

³⁹³ *Isto*, 155.

³⁹⁴ *Isto*, 160-161.

gospodarskom i kulturnom preobrazbom. U novoj političkoj situaciji promijenio se kontekst nacionalne povijesti i baštine kojoj su prilagođene i muzejske ustanove.³⁹⁵

Kao neovisna država, Republika Hrvatska stvorila je nove zakonske osnove i uvjete za razvoj muzeja i obavljanje muzejske djelatnosti. Prema Zakonu o muzejima, "*muzejska je djelatnost od interesa za Republiku Hrvatsku*" budući da se bavi muzejskom građom koju "*čine civilizacijska, kulturna te prirodna dobra, (kao) dio nacionalne i općeljudske baštine.*"³⁹⁶ Velika većina muzeja u Hrvatskoj nalazi se pod upravom tijela javnih vlasti (državnih, županijskih, gradskih ili općinskih) koje ih ujedno financiraju, a pod nadzorom su Ministarstva kulture. U Hrvatskoj je prisutna podjela muzeja s obzirom na vrstu muzejske građe - opći i specijalizirani muzeji - te s obzirom na teritorij na kojem obavljaju muzejsku djelatnost – nacionalni (državni), regionalni i lokalni muzeji.³⁹⁷ Ovdje je važno da se prisjetimo da države različito tumače pojam nacionalnog muzeja. Prema jednom od muzejskih pravilnika Republike Hrvatske, pod pojmom nacionalni podrazumijeva se onaj muzej koji obavlja muzejsku djelatnost za područje cijele države te posjeduje muzejsku građu od osobitog značenja za državu i za povijest, kulturu, prirodu, znanost i tehniku teritorija Republike Hrvatske.³⁹⁸ Ukratko, to je muzej državnog djelokruga s muzejskom građom od nacionalne važnosti, financiranog direktno ili indirektno državnim sredstvima. U tu kategoriju spadaju slijednici Narodnog muzeja zajedno s određenim muzejima osnovanim u 20. pa i u 21. stoljeću iz područja umjetnosti, etnografije, tehnike i drugih.³⁹⁹ Navedene karakteristike ne označavaju ih nacionalnim muzejima u smislu da predstavljaju središnju nacionalnu muzejsku instituciju. Naime, ovdje se radi o specijaliziranim muzejima koji se kategoriziraju s obzirom na znanstvenu disciplinu ili specifičnu ljudsku djelatnost u čiju domenu određeni muzejski predmeti pripadaju.⁴⁰⁰ Ograničeni su djelokrugom znanstvenih disciplina ili određenom ljudskom djelatnošću kako u predmetnom i sadržajnom dijelu tako i u samom kontekstu. S jedne strane odražavaju sudbinu što je na kraju zadesila hrvatski Narodni muzej, njegovu dezintegraciju uzrokovanu pojavom specijaliziranih struka i njihove želje za što samostalnijim razvojem.

³⁹⁵ GUZIN LUKIĆ, "National museums in Croatia", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 161.

³⁹⁶ *Zakon o muzejima*, 1998.

³⁹⁷ *Pravilnik o stručnim i tehničkim standardima za određivanje vrste muzeja, za njihov rad, te za smještaj muzejske građe i muzejske dokumentacije*, 2006.

³⁹⁸ *Isto*.

³⁹⁹ BABIĆ i MIKLOŠEVIĆ, "From national to regional narratives", *The Museum Beyond the Nation*, 54.

⁴⁰⁰ *Pravilnik o stručnim i tehničkim standardima za određivanje vrste muzeja, za njihov rad, te za smještaj muzejske građe i muzejske dokumentacije*, 2006.

Postoji više karakteristika po kojima bi Narodni muzej mogli razlikovati od njegovih sljednika i sličnih muzeja u današnjoj Hrvatskoj. Ponajprije, Narodni muzej bio je opći muzej u sklopu kojeg su prikupljani različiti predmeti i formirane muzejske zbirke iz raznih područja (prirode, kulture, umjetnosti, povijesti, tehnike). Prikupljajući građu iz svih hrvatskih krajeva, Muzej je prikazivao istaknute karakteristike prostora i naroda Trojedne kraljevine unatoč njenom razjedinjenju. Upravo je u tom pogledu Muzej imao najvažniju ulogu, prikazati cjelovitu sliku hrvatske nacije, afirmirati i izraziti hrvatski nacionalni identitet te posebice razvijati hrvatsku nacionalnu svijest u situaciji kada je hrvatski prostor i narod bio teritorijalno i upravno razjedinjen. Njegova važnost također leži u tome što je potaknuo živu aktivnost na cijelom hrvatskom prostoru, mobilizirajući narod na prikupljanje prirodnina i starina te razvijajući osjećaj i potrebu čuvanja i njegovanja hrvatske baštine. Putem muzejskih povjerenika iz svih dijelova zemlje, uspostavio je direktnu vezu regija sa središtem, šireći među narodom kulturu i razvijajući nacionalnu svijest. Ono što je ovdje bitno izdvojiti je ideja općeg, sveobuhvatnog muzeja koji predmetnim i sadržajnim objedinjavanjem svih hrvatskih krajeva, izražava i komunicira ukupni nacionalni identitet hrvatske nacije. Ta ideja nestala je zajedno s hrvatskim Narodnim muzejom. Iz tog razloga Hrvatski prirodoslovni muzej, Arheološki muzej u Zagrebu te Hrvatski povijesni muzej nisu nastavak Narodnog muzeja, kao što se oni smatraju, nego isključivo njegovi baštinici u smislu da posjeduju dijelove muzejskih zbirki nekadašnjeg Narodnog muzeja iz kojih su sami proizašli kao novi specijalizirani muzeji. Hrvatska nema muzej koji bi odgovarao kategoriji Narodnog muzeja, općeg nacionalnog muzeja s naracijom i prikazom cjelovitog nacionalnog identiteta. Također, u Hrvatskoj nijedan muzej nije određen i definiran nacionalnim u smislu njegove važnosti i značenja, koji komunicira u nacionalnom kontekstu i predstavlja hrvatsku naciju. Odrednica nacionalno u ovom kontekstu označava nacionalnu važnost pridodanu određenom muzeju da bi se izrazio poseban kulturni i politički identitet nacije.⁴⁰¹ Da se u muzejima krije veliki potencijal pokazuje nam hrvatski Narodni muzej svojim sudjelovanjem u stvaranju, očuvanju i širenju nacionalnog identiteta.⁴⁰² Unatoč tome Hrvatska danas nema svoj najvažniji(e) muzej(e), reprezentativan/ne za hrvatsku nacionalnu državu i naciju.

Prostorno razdvajanje prirodoslovne i arheološke zbirke početkom 70-ih godina 19. stoljeća nije podrazumijevalo izostanak želja, ideja i napora da se zbirke Narodnog doma predmetno i prostorno objedine na jednom mjestu. O tome nam svjedoče nacrti za novu

⁴⁰¹ GUZIN LUKIĆ, "National museums in Croatia", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 154.

⁴⁰² *Isto*, 154.

muzejsku zgradu iz razdoblja Banovine Hrvatske u koju bi se smjestili svi razdvojeni odjeli Narodnog muzeja zajedno s modernom galerijom.⁴⁰³ Ovo posljednje konkretno nastojanje oko objedinjavanja Narodnog muzeja prekinuo je Drugi svjetski rat.⁴⁰⁴ Činilo se da je povoljno razdoblje za ponovno preispitivanje ideje o hrvatskom nacionalnom muzeju nastalo u vrijeme kada je Hrvatska uspjela obraniti svoju cjelovitost i samostalnost te imala potrebu da preispita i redefinira svoj nacionalni identitet u skladu s novim političkim i društvenim okolnostima. Na tragu toga, održana je 1996. godine proslava 150. godišnjice utemeljenja hrvatskog Narodnog muzeja u Zagrebu, organizirana pod vodstvom Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, Arheološkog muzeja u Zagrebu i Hrvatskog povijesnog muzeja. Tom se prilikom ponovo javila ideja o mogućem osnivanju hrvatskog nacionalnog muzeja, ovog puta s nešto ozbiljnijim pristupom i konkretnim prijedlozima. Raspon ideja kretao se između prijedloga o formiranju Hrvatskog Narodnog muzeja kao krovne institucije koja bi konkretno povezala tri i dalje individualna slijednika Narodnog muzeja (vjerojatno još neke muzeje) u novo izgrađenom kompleksu zgrada te između nešto praktičnijeg i ekonomičnijeg prijedloga o osnivanju nacionalne muzejske organizacije ustrojene po sveučilišnom principu rada.⁴⁰⁵

Budući da je sve ostalo samo na idejama čini se da ni izgrađivanje hrvatske nacije u novom nacionalnom kontekstu nije bilo dovoljno poticajno za realizaciju nekog oblika hrvatskog nacionalnog muzeja. Poticaji nisu pronađeni ni kasnije unatoč tome što u javnom političkom diskursu i javnosti općenito značajan prostor zauzimaju otvorena pitanja vezana za hrvatsku prošlost 20. stoljeća ocrtavajući pritom nacionalnu problematiku hrvatskog društva. Određene teme iz prošlosti još su uvijek predmet rasprava i polemika u hrvatskom društvu te pod izrazitim utjecajem političkih ideologija što utječe na muzejsku politiku i djelatnost, zbog toga više usmjerenu na neutralnije sadržaje ili povijesna razdoblja. Stoga se u Hrvatskoj provode muzejski projekti osnivanja muzeja koji se bave najstarijim dijelom povijesti (Muzej krapinskog pračovjeka, Arheološki muzej u Naroni) ili umjetnošću (Muzej suvremene umjetnosti).⁴⁰⁶ U novije vrijeme najmlađi i ujedno indirektni slijednik Narodnog muzeja, Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu, krenuo je od 2007. godine u proces obnove koji obuhvaća preseljenje na drugu lokaciju i u novu zgradu te opću modernizaciju muzeja. Hrvatski povijesni muzej ima ambiciju ostvariti do sada neuspio projekt osnivanja hrvatskog

⁴⁰³ VUJIĆ, "Obrazac osnutka prvih muzeja u Zagrebu", *Muzeologija*, 37, 2000., 26.

⁴⁰⁴ *Isto*, 26-27.

⁴⁰⁵ BALABANIĆ, "Umjesto uvoda" i ZEBEC, "'Zar mi tu riečcu Narodni museum još ne bi smjeli (ponovno) čuti?" Ili jedna integracija 10 godina poslije", *Naš museum*, 6 i 364.

⁴⁰⁶ GUZIN LUKIĆ, "National museums in Croatia", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 162-163.

nacionalnog muzeja. Smatra da će "prostorni (će) uvjeti, po prvi put, omogućiti ostvarenje nacionalnog povijesnog muzeja u potpunosti...".⁴⁰⁷ Žele stvoriti povijesni kontinuitet s Narodnim muzejom, općim nacionalnim muzejom iz 19. stoljeća, odavno iščeznulim i nestalim davno prije njihova osnivanja.⁴⁰⁸ Usmjerenost Hrvatskog povijesnog muzeja na samostalno izvođenje ideje nacionalnog muzeja ocrtava nam općenitu situaciju u hrvatskom muzejskom društvu. Muzeji u Hrvatskoj, s potencijalom da budu nacionalni, izrazito su samostalne ustanove nesklone međusobnoj suradnji te strogo ograničene svojom specijalizacijom. U njihovim je prikazima hrvatski nacionalni identitet i baština fragmentirana po znanstvenim disciplinama, zasebna, bez šireg nacionalnog konteksta. Zbog navedenih karakteristika dio stručnjaka skeptičan je prema primjeni ideje razvijanja mreže nacionalnih muzeja (regulirane na državnoj razini) između nekoliko odabranih muzejskih ustanova koje bi među sobom sklopile službeni ugovor o suradnji, na temelju kojeg bi sporazumno predstavljale i djelovale kao integrirani nacionalni muzej.⁴⁰⁹ Smatraju da bi u Hrvatskoj problem zasigurno predstavljao i sam odabir onih muzeja koji bi prezentirali i komunicirali nacionalnu priču i identitet.⁴¹⁰

Možda je nepostojanje nacionalnog muzeja u Hrvatskoj odraz njezine kompleksne povijesti te izostanka općeg konsenzusa o delikatnim političkim, povijesnim i društvenim pitanjima na kojima se još i danas lomi hrvatska nacija. Dio odgovornosti snosi sama muzejska struka među kojom prevladava nevoljkost spram ideje nacionalnog/ih muzeja kao i opće opiranje promjenama te inovacijama suvremene muzeološke teorije i prakse. Iako smo razdoblje 90-ih godina proživjeli bez nacionalnog muzeja, kada se činilo da nam je ponovno najpotrebniji, potreba za njim nije iščeznula. Budući da je Hrvatska izašla iz ozračja nabijenog nacionalizmom, potencijalne mogućnosti nacionalnog muzeja mogle bi se iskoristiti u svrhu zadovoljenja potreba hrvatskog društva. Nacionalni muzej može djelovati kao mjesto na kojem bi se aktivno, u suradnji s građanima, pronalazilo odgovore na kompleksna pitanja vezana za nacionalni identitet i drugu nacionalnu problematiku. Muzej ima mogućnost da pomaže društvu u boljem shvaćanju prošlosti njihova naroda, države, društva i okoline u kojoj žive, boljem razumijevanju sadašnjosti i trenutnih procesa te razvijanju barem nešto jasnije predodžbe o budućnosti. Hrvatskoj je potreban muzej nacionalnog identiteta koji bi oslonjen na znanost i komunikaciju, razvijao političku odgovornost društva, tolerantnost i svijest o

⁴⁰⁷ HRVATSKI POVIJESNI MUZEJ, "Poslanje Hrvatskog povijesnog muzeja".

⁴⁰⁸ GUZIN LUKIĆ, "National museums in Croatia", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, 159.

⁴⁰⁹ BABIĆ i MIKLOŠEVIĆ, "From national to regional narratives", *The Museum Beyond the Nation*, 53-54.

⁴¹⁰ *Isto*, 54.

općem dobru.⁴¹¹ Nacionalni identitet potrebno je svjesno graditi i razvijati te pritom uzeti u obzir promjene koje zahvaćaju naše društvo i svijet u kojem živimo. Stoga je ulaskom Hrvatske u Europsku Uniju potrebno redefinirati hrvatski nacionalni identitet u odnosu na multikulturalni kontekst Europske Unije. Pritom kultura i identitet dobivaju novo strateško značenje, ne samo unutar Europske Unije nego i u sve globaliziranijem svijetu što je činjenica koju Hrvatska mora što prije osvijestiti.⁴¹²

Upravo su one uzete u obzir u prijedlogu osnivanja Hrvatskog nacionalnog muzeja primjenom koncepta eko-muzeja. Ovaj prijedlog veliku kulturnu i geografsku različitost hrvatske države interpretira kao stratešku prednost, na temelju koje bi se kreirao novi oblik nacionalnog muzeja - nacionalni eko-muzej s prekograničnom suradnjom.⁴¹³ U njemu bi naglasak bio na regionalnim karakteristikama nacije koje bi, umjesto stručnjaka, interpretirali članovi zajednice uz pomoć lokalnih artefakata očuvanih na mjestu njihove izrade ili pronalaska.⁴¹⁴ Primjena takve vrste nacionalnog muzeja osigurala bi kreiranje koherentnije nacionalne priče te bi poticala polivokalnost nacionalne naracije dok bi se prekograničnom komunikacijom regionalnih elemenata iskazivalo kulturno bogatstvo i veze među kulturama koje su neovisne o nacionalnim granicama.⁴¹⁵ Hrvatski ekomuzej razvijao bi sliku nacionalnog identiteta dok bi u isto vrijeme njegove regionalne karakteristike prelazile nacionalne granice i doprinosile razvoju pan-europske ideje.⁴¹⁶ Dosadašnja politika i praksa Europske Unije, kulturne karakteristike određene nacije omeđuje granicama nacionalne države čime ne osigurava povoljne uvjete za proklamiranu ideju i potrebu jačeg razvoja europske kohezije.

Uzevši u obzir opću muzejsku, društvenu pa i financijsku situaciju u Hrvatskoj, čini se da međusobno prostorno spajanje i institucionalno ujedinjavanje muzeja u nacionalnu nadkategoriju izaziva određenu sumnju u mogućnost njegove (uspješne) realizacije. Možda bi puno jednostavnije bilo usmjeriti pažnju na najviše zapostavljenu muzeološku funkciju u hrvatskim muzejima – komunikaciju. Nacionalni muzej kao komunikacijski centar možda bi više odgovarao potrebama hrvatskog društva. Unatoč neposjedovanju važnih nacionalnih muzejskih zbirki, muzej bi bio sposoban komunicirati cjelokupan nacionalni identitet

⁴¹¹ ŠOLA, "Prilog reformi nacionalnih muzeja ili pledoaje za hrvatski nacionalni muzej", *Muzeologija*, 37, 2000., 126-127.

⁴¹² *Isto*, 127.

⁴¹³ BABIĆ i MIKLOŠEVIĆ, "From national to regional narratives", *The Museum Beyond the Nation*, 53.

⁴¹⁴ *Isto*, 55.

⁴¹⁵ *Isto*, 56.

⁴¹⁶ *Isto*, 56.

hrvatskog društva. Bio bi orijentiran na izgradnju nacionalne naracije i prikaza u kontekstu regionalne raznolikosti nacionalne države i njezina društva umjesto njihova negiranja i proizvodnje jednolične i homogenizirane slike nacije. Nacionalan muzej komunicirao bi prvenstveno putem izložbenih aktivnosti, ali i kroz organiziranje radionica, seminara, konferencija, javnih tribina te aktivnim djelovanjem u društvu, uključivanjem u različite projekte, terenskim radom i slično. Izostanak stalnog postava, zbog činjenice da tema kojom bi se bavio nije statična i jednostrana, nadoknađivala bi redovita i aktivna izložbena aktivnost kroz povremene, pokretne i tematske izložbe, unutar prostora nacionalnog muzeja, ali i kroz putujuće izložbe. Njegova izložbena aktivnost funkcionirala bi po načelu posudbe predmeta iz svih hrvatskih muzeja, ovisno o trenutnim izložbenim potrebama, poradi čega bi Muzej uspostavio i razvijao suradnju sa svim muzejima u Hrvatskoj. Ujedno bi poticao muzejske ustanove da se uključe u različite muzejske projekte Nacionalnog muzeja prilikom čega bi poticao i njihovu međusobnu suradnju i komunikaciju. Možda bi Muzej s vremenom mogao razviti i vlastiti zbirni fond iz predmetnih donacija različitih ustanova, društava i pojedinaca, a mogao bi i sam pribavljati predmete kao što je nekada činio Narodni muzej, prikupljajući ih po cijeloj Hrvatskoj putem terenskih istraživanja i suradnje s lokalnim stanovništvom i udrugama.

Svoju bi pažnju prvenstveno usmjerio na prikupljanje predmeta iz 20. stoljeća kada je u potpunosti i formirana hrvatska nacija, ali i reprezentativnih predmeta suvremenog razdoblja koje nije pohranjeno i prezentirano u našim muzejskim ustanovama. Također se ne bi ograničavao isključivo na povijest, umjetnost i kulturu hrvatske nacije nego bi uključivao i prirodoslovnu, tehnološku i ostalu sastavnicu identiteta hrvatske nacije i hrvatske nacionalne države. Takav multidisciplinarni Nacionalni muzej bio u mogućnosti komunicirati ukupnost identiteta hrvatske nacije, suvremenog nacionalnog identiteta formiranog prošlim i sadašnjim iskustvima hrvatske nacije. Budući da velika većina hrvatskih muzeja prezentira prošle, fragmentirane i elitističke sastavnice nacionalnog identiteta, Nacionalni muzej usmjerio bi se na prikaz cjelokupnog suvremenog nacionalnog identiteta u čiji sastav ulaze i regionalni identiteti kao i identiteti običnih ljudi koji tvore naciju.

Za provedbu takvog oblika nacionalnog muzeja bio bi potreban stručan, kreativan, kritički nastrojen kadar iz različitih znanstvenih i strukovnih područja pod vodstvom muzeologa, kao neutralnih stručnjaka među specijaliziranim znanstvenim disciplinama. Stručan muzejski kadar spreman propitivati, analizirati, kritički promišljati i dovoditi u pitanje ustaljene poglede i razmišljanja u hrvatskom društvu nužan je za njegovu uspješnu realizaciju.

Nacionalni muzej istraživao bi, njegovao i prezentirao nacionalni identitet u kontaktu i u skladu s okolinom i društvom u kojem djeluje. Iz toga bi razloga aktivno radio na uspostavljanju i razvijanju što kvalitetnije komunikacije s društvom. Svojim bi radom pridonosio boljem međuregionalnom poznavanju, razvoju tolerancije i prihvaćanju kulturne raznolikosti među hrvatskim stanovništvom, a posebnu bi pažnju posvetio pitanjima koja opterećuju hrvatsko društvo. Djelovao bi kao mjesto na kojem se kroz demokratski dijalog sagledavaju problemi, potrebe i društveni procesi hrvatskog društva. Ne samo da bi pružio pomoć društvu da bolje upozna i razumije vlastiti identitet i stvarnost u kojoj živi nego bi također svojim aktivnim djelovanjem na terenu uviđao ugroženost nekog identiteta te mu pomagao u njegovom opstanku i očuvanju. Analizirao bi i komunicirao nacionalni identitet i u širem europskom i svjetskom kontekstu, u skladu s aktualnim suvremenim procesima koji obuhvaćaju i hrvatsku nacionalnu državu.

5. Zaključak

Suvremena društvena kretanja sve intenzivnije propituju ulogu i način rada današnjih nacionalnih muzeja s obzirom na potrebe modernog društva. Potrebno je dobro poznavanje nacionalnih muzeja ukoliko se želi shvatiti njihova problematika te u potpunosti uvidjeti mogućnost za njihovu modernizaciju i veći angažman u društvu. Da bi se dobio uvid u navedeni fenomen potrebno je usmjeriti pogled prema "dugom 19. stoljeću" i njegovim političkim i društvenim procesima kada se zapravo formira i oblikuje ustanova nacionalnog muzeja. Razvoj nacija nošenih idejom o slobodi i jednakosti pojedinca/naroda pratili su nacionalni muzeji izražavajući pravo na isticanje njihove kulturne i političke posebnosti. U razdoblju buđenja nacionalne svijesti mnogih europskih naroda, nacionalni muzej odigrao je iznimno važnu ulogu podupirući proces stvaranja i oblikovanja nacije te definiranja i razvoja nacionalnog identiteta. Tako su predmeti baštine, pored znanstvenih razloga, prikupljeni ne bi li materijalno izrazili nacionalnu kulturu uz pomoć koje se razvijala nacionalna svijest naroda. Čuvanjem i prezentiranjem kulturne i prirodne baštine, muzeji ne samo što su upoznali i educirali stanovništvo o nacionalnoj baštini, komuniciranjem nacionalne ideje razvijali su osjećaj nacionalne pripadnosti.

Proces formiranja nacionalnih muzeja kao i njihov utjecaj na oblikovanje nacija i nacionalnih država međusobno se razlikuju zbog drugačijih političkih i društvenih okolnosti određenog teritorija i naroda. Povijesni razvoj u 19. stoljeću kao i suvremena kretanja na Istoku i Zapadu Europe potvrđuju činjenicu da nacionalni muzeji ne djeluju odvojeno od društva koje ih okružuje. Njihov razvoj prati političke, kulturne, društvene i ostale vrste promjena. Upotrebom materijalnih svjedočanstava iz prošlosti, nacionalni muzeji prikazuju povijesni razvoj nacije i nacionalne države što ih u društvu čini pouzdanim izvorima o nacionalnoj povijesti i važnim ustanovama koje uživaju društveni autoritet. To omogućuje da kroz praksu izlaganja ideja promiču društvene promjene u skladu s društvenim potrebama i napretkom.

Pomnim sagledavanjem uloge koju su nacionalni muzeji imali u procesu nacionalne integracije postajemo svjesni njihova potencijala i velikog utjecaja na društvo u kojem djeluju. Budući da muzeji već dugo sudjeluju u kreiranju nacionalnog identiteta mogu u skladu sa suvremenim potrebama izraziti nove i potisnute identitete te sudjelovati u moderniziranju nacionalnog identiteta. Dok su predmeti nekad bili u kontekstu razlikovanja kulture i identiteta sada bi trebali poslužiti za povezivanje i poštivanje različitosti, za razvoj kulturne,

etničke, vjerske i druge vrste tolerancije. Nacionalni muzeji u globalu koriste baštinu za prikaz velike povijesti uglavnom s nacijom ili etničkom grupom kao glavnim akterom. To ne znači da u svoj muzejski prostor i prikaz ne mogu uključiti i druge aktere i identitete ili promijeniti dosadašnji narativni kontekst. Mogu postati mjesto otvorene rasprave o aktualnim promjenama, o problemima, sukobima, o multikulturalnosti, budućnosti, o svemu što može pomoći naciji da postigne društvenu stabilnost i unaprijedi svoje društvo. Budući da su povijest i prikazi prošlosti odraz generacije i prirode društva koje ih formira, nacionalni muzeji mogu usmjeriti kontekst muzejskih zbirki prema novim, otvorenijim svjetonazorima koji će poticati suradnju između nacija, institucija i društva. Nacionalni muzeji kao mjesto u kojem se nacija suočava s prošlošću, u kojem pregovara o suvremenim izazovima i promjenama te planira svoj budući razvoj, ideal je kojem bi trebali težiti današnji nacionalni muzeji.

Ideja i pojam nacionalnog muzeja također je vezana za proces oblikovanja hrvatske nacije u sklopu kojeg je osnovan Narodni muzej u Zagrebu. Da političke okolnosti utječu na nacionalne muzeje svjedoči nam dugi vremenski period potreban za osnivanje Narodnog muzeja. Tadašnje nepovoljne političke prilike otežavale su njegovo osnivanje jer je izražavao razvoj nacionalne samosvijesti Hrvata. Njegovo osnivanje motivirano je kulturnim i političkim razlozima. Iz materijalne baštine pohranjene u Muzeju isticala se različitost i posebnost hrvatskog naroda te izvodilo pravo i zahtijevala teritorijalna cjelovitost i samostalnost Trojedne kraljevine. Osnivanje Narodnog muzeja potaknula je potreba da se kroz prikupljanje predmeta definira i osnaži hrvatski kulturni identitet. Ubrzo se pretvorio u značajnu kulturnu ustanovu kojom se ostatku Europe predstavljao hrvatski narod, njegovo kulturno bogatstvo i vrijednosti.

Narodni muzej u ključnom je razdoblju hrvatske povijesti predstavljao nacionalni muzej te uživao kulturnu i političku važnost. Usmjerio se prema svim hrvatskim zemljama te kroz prikupljanje predmeta objedinjavao teritorijalno i upravno razjedinjene hrvatske krajeve. Stjecanjem pravne potvrde, razvoj Narodnog muzeja pošao je u sasvim drugom smjeru od planiranog. Podjelu muzejske građe na dva individualna odjela slijedilo je postepeno prostorno i organizacijsko razdvajanje te polako kretanje zasebnim razvojnim putovima. To ih je na kraju formiralo u samostalne muzeje te prekinulo posljednju nit kojom su predstavljale nacionalni muzej i cjelovitost hrvatskog nacionalnog identiteta. Iako Narodni muzej, kao opći muzej nacionalnog identiteta, u stvarnosti već duže vrijeme nije postojao, tek je 1939. godine ta činjenica i službeno potvrđena. Tako se za razliku od većine ostalih europskih zemalja, u

Hrvatskoj nije uspio sačuvati hrvatski nacionalni muzej iz kojeg su formirani novi specijalizirani muzeji koji danas djeluju kao samostalne muzejske ustanove.

Pored istaknute uloge koju je Narodni muzej imao u procesu razvoja hrvatske nacije i formiranju njezina identiteta, treba spomenuti njegovu važnost u povezivanju hrvatskih zemalja i njegova stanovništva putem nacionalne baštine, ostavivši je u nasljeđe budućim generacijama zajedno sa sviješću o njezinoj vrijednosti. Hrvatska danas nema svoju središnju nacionalnu muzejsku instituciju koja bi komunicirala ukupni hrvatski nacionalni identitet te ga vodila kroz izazove suvremenog društva u kojem su nacionalni muzeji, a posredno i nacionalni identiteti suočeni s glavnom dilemom, ostati usmjereni na prošlost ili se okrenuti budućnosti.

Literatura

- ARONSSON Peter, "Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums", *National Museums: New Studies from around the World*, ur: Simon J. Knell i sur., Routledge, London and New York, 2011., str. 29-54.
- ARONSSON Peter i ELGENIUS Gabriella, "Making National Museums in Europe – A Comparative Approach", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, ur: Peter Aronsson i Gabriella Elgenius, Linköping University, Linköping, 2011., str. 5-20.
- BABIĆ, Darko i MIKLOŠEVIĆ, Željka, "From national to regional narratives", *The Museum Beyond the Nation*, The National historical museum, Stockholm, 2012.
- BALABANIĆ, Josip, "Umjesto uvoda", *Naš museum (zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prigodom proslave "150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu" 1846.-1996.)*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 5-7.
- BENNETT, Tony, *The birth of the museum: history, theory, politics*, Routledge, London, New York, 1995.
- BODENSTEIN, Felicity, "National Museums in France", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, ur: Peter Aronsson i Gabriella Elgenius, Linköping University, Linköping, 2011., str. 289-326.
- BODENSTEIN, Felicity i POULOT, Dominique, "Introduction", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, ur: Dominique Poulot, Felicity Bodenstein i José María Lanzarote Guiral, Linköping University, Linköping, 2012., str. 9-18.
- CIPEK, Tihomir, "Nacija kao izvor političkog legitimiteta", *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, ur: Tihomir Cipek i Josip Vrandečić, Alinea, Zagreb, 2007., str. 17-31.
- *Danica ilirska*, 2, 33, 1836.
- EILERTSEN, Lill i BUGGE AMUNDSEN, Arne (ur), *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia (EuNaMus Report No. 3)*, Linköping University, Linköping, 2012.
- FRESL, Tomislav, "Faze integracije hrvatske nacije", *Pravnik*, 42, 1 (86), 2008., str. 123-140.
- GELLNER, Ernest, *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb, 1998.

- GUZIN LUKIĆ, Nada, "National museums in Croatia", *Building National Museums in Europe 1750-2010 (EuNaMus Report No. 1)*, ur: Peter Aronsson i Gabriella Elgenius, Linköping University, Linköping, 2011., str. 151-164.
- HROCH, Miroslav, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi (Komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija)*, Srednja Europa, Zagreb, 2006.
- HRVATSKI POVIJESNI MUZEJ, "Poslanje Hrvatskog povijesnog muzeja". <http://www.hismus.hr/hr/o-muzeju/poslanje/>. (05.10.2013.).
- HUMSKI, Vera, "Pregled povijesti muzeja u Hrvatskoj: 19. i 20. stoljeće (do 1945.) s bibliografijom", *Muzeologija*, 24, 1986., str. 5-285.
- ICOM, *Etički kodeks za muzeje (prijevod na hrvatski jezik)*, Sarajevo-Zagreb, 2007. <http://www.icom-croatia.hr/wp-content/uploads/2011/11/Eticki-kodeks-za-muzeje.pdf>. (30.08.2013.).
- JENKINS, Tiffany, "Inverting the Nation at the British Museum", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, ur: Dominique Poulot, Felicity Bodenstein i José María Lanzarote Guiral, Linköping University, Linköping, 2012., str. 387-394.
- JURDANA, Ela, "Naš Museum – Narodni muzej u Zagrebu od 1846. do 1873. godine", *Naš museum (zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prigodom proslave "150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu" 1846.-1996.)*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 67-76.
- KATUNARIĆ, Vjeran, *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.
- KNELL, Simon J., "National museums and the national imagination", *National Museums: New Studies from around the World*, ur: Simon J. Knell i sur., Routledge, London and New York, 2011., str. 3-28.
- KNELL Simon J. i dr. (ur), *Crossing Borders: Connecting European Identities in Museums and Online (EuNaMus Report No. 2)*, Linköping University, Linköping, 2012.
- KOLANOVIĆ, Josip, "Kontinuitet u stvaranju hrvatskih nacionalnih ustanova kulture", *Naš museum (zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prigodom proslave "150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu" 1846.-1996.)*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 17-26.

- LUETIĆ, Tihana, "Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskoga narodnog muzeja u Zagrebu od 1867. do 1878. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 19, 2001., str. 215-261.
- LJUBIĆ, Šime, "Narodni zemaljski muzej u Zagrebu", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1, Zagreb, 1870., str. 3-16.
- LJUBLJANOVIĆ, Srećko, "Uloga Gospodarskog lista u osnivanju Narodnog muzeja", *Naš museum (zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prigodom proslave "150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu" 1846.-1996.)*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 41-55.
- MACDONALD, Sharon J., "Museums, national, postnational and transcultural identities", *Museum and society*, 1 (1), 2003., str. 1-16.
- MAROEVIĆ, Ivo, "19. stoljeće – tradicija i moderne nacije", *Muzeologija*, 37, 2000., str. 7-14.
- MAROEVIĆ, Ivo, *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1993.
- MATIĆ, Davora, "Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?", *Socijalna ekologija*, 14, 1-2, 2005., str. 75-92.
- McLEAN, Fiona, "Museums and National Identity", *Museum and society*, 3(1), 1-4, 2005., str. 1-4.
- *National Museums Making Histories in a Diverse Europe (EuNaMus Report No. 7)*, Linköping University, Linköping, 2012.
- PEIĆ ČALDAREVIĆ, Dubravka, "Uloga hrvatskoga Narodnog muzeja u procesu nacionalne integracije (1835.-1918.)", *Muzeologija*, 37, 2000., str. 106-119.
- POULOT, Dominique, "Preface. Uses of the Past: Historical Narratives and the Museum", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, ur: Dominique Poulot, Felicity Bodenstein i José María Lanzarote Guiral, Linköping University, Linköping, 2012., str. 1-8.
- *Pravilnik o stručnim i tehničkim standardima za određivanje vrste muzeja, za njihov rad, te za smještaj muzejske građe i muzejske dokumentacije*, (2006.). <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/126462.html>. (20.09.2013.).
- PREZIOSI, Donald, "Myths of nationality", *National Museums: New Studies from around the World*, ur: Simon J. Knell i sur., Routledge, London and New York, 2011., str. 55-66.
- SMITH, Anthony D., *Nacionalizam i modernizam*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2003.

- STANČIĆ, Nikša, "Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja", *Cris*, 10, 1, 2008., str. 6-17.
- STANČIĆ, Nikša, "Između političkog nacionalizma i etnonacionalizma: od hrvatske staleške "nacije" (*natio croatica*) do hrvatskoga "političkog naroda"", *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, ur: Tihomir Cipek i Josip Vrandečić, Alinea, Zagreb, 2007., str. 33-56.
- STANČIĆ, Nikša, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Barbat, Zagreb, 2002.
- SZABO, Agneza, "Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine", *Naš museum (zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prigodom proslave "150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu" 1846.-1996.)*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 27-40.
- ŠOLA, Tomislav, *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji (prema kibernetičkom muzeju)*, Hrvatski nacionalni komitet ICOM, Zagreb, 2003.
- ŠOLA, Tomislav, "Prilog reformi nacionalnih muzeja ili pledoaje za hrvatski nacionalni muzej", *Muzeologija*, 37, 2000., str. 120-128.
- THE AVALON PROJECT (Documents in Law, History and Diplomacy), "Declaration of the Rights of Man - 1789". http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp. (02.08.2013.).
- THE CHARTERS OF FREEDOM, "Declaration of Independence". http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html. (02.08.2013.).
- TOMIČIĆ, Jasna, "Sto i četrdeset godina Narodnog muzeja u Zagrebu", *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 36, 1-2, 1987., str. 26-27.
- VOVK VAN GAAL, Taja i DUPONT, Christine, "The House of European History", *Entering the Minefields: The Creation of New History Museums in Europe (EuNaMus Report No. 9)*, ur: Bodil Axelsson, Christine Dupont i Chantal Kesteloot, Linköping University, Linköping, 2012., str. 43-53.
- VUJIĆ, Žarka, *Izvori muzeja u Hrvatskoj*, Art magazin Kontura, Zagreb, 2007.
- VUJIĆ, Žarka, "Obrazac osnutka prvih muzeja u Zagrebu", *Muzeologija*, 37, 2000., str. 21-31.
- VUJIĆ, Žarka, "Postanak i mijene Narodnog muzeja u Zagrebu (dopunjeno izlaganje sa Svečane akademije)", *Naš museum (zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog*

prigodom proslave "150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu" 1846.-1996.), Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 387-390.

- VUKMIR, Mladen, "Tko je utemeljitelj Hrvatskih narodnih muzeja", *Muzeji*, 9, 1954., str. 116-129.
- WATSON, Sheila, "Museums and the Origins of Nations", *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums (EuNaMus Report No. 4)*, ur: Dominique Poulot, Felicity Bodenstein i José María Lanzarote Guiral, Linköping University, Linköping, 2012., str. 545-565.
- *Zakon o muzejima*, (1998.). <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/269487.html>. (20.09.2013.).
- ZEBEC, Vladimir, ""Zar mi tu riečcu *Narodni museum* još ne bi smjeli (ponovno) čuti?" Ili jedna integracija 10 godina poslije", *Naš museum (zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prigodom proslave "150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu" 1846.-1996.)*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 361-364.